

**"DET VÄRSTA VAR ÖVERGIVENHETEN - DET TOG MER ONT ÄN
ALLA SLAG"**

**EN UTREDNING OM VANVÅRD AV SAMHÄLLSVÅRDADE BARN
PÅ ÅLAND UNDER 1953-1971**

Sanna Roos & Liselott Lund

Mars 2015

Innehåll

Förord	3
1 Inledning	6
1.1 Utredningsuppdraget	6
1.2 Avgränsningar.....	6
1.2.1 Utredningens målgrupp	6
1.2.2 Utredningens offentlighet.....	8
1.3 Från vilket perspektiv?	8
1.3.1 Vanvård ur ett historiskt perspektiv.....	9
1.3.2 En framåtblickande process	9
2 Omvärldsperspektiv	9
2.1 Upprättelseprocessen i Sverige.....	10
2.1.1 Utredningarna om vanvård	10
2.1.2 En tredelad process	11
2.2 En översikt av andra utredningar i världen	13
2.2.1 Norge, Danmark, Island och Finland	13
2.2.2 Irland, Wales, Australien och Kanada.....	14
2.3 Konklusion	14
3 Placerade barn på Åland – en översikt	15
3.1 Stiftelsen Hemmet (1953-1971)	15
3.2 Barnhem i Mariehamn	16
4 Den juridiska utvecklingen i fråga om ansvar och tillsyn på Åland	17
4.1 Barnskyddslagens uppkomst.....	17
4.1.1 Från fattigvårdslagen år 1922... ..	17
4.1.2 ...till barnskyddslagen år 1936.....	18
4.2 Grunder för omhändertagande.....	19
4.3 Barnskyddets förvaltning på Åland i mitten av 1900-talet.....	20
4.3.1 Landskapsnämndens ansvarsområde	20
4.3.2 Kommunernas ansvarsområde	21
4.3.3 Vilka regler har gällt för vård av barn placerade i enskilda hem?	22
4.4 Kort om den nuvarande lagstiftningen	22
5 Metodologiska val	23
5.1 Vanvård i FN:s barnkonvention	24
5.1.1 Övergrepp.....	24

5.1.2	Försummelse	25
5.2	Utredningens material	25
5.2.1	Intervjuerna	25
5.2.2	Arkivhandlingar	26
6	Vanvård av samhällsvårdade barn på Åland under 1953-1971?	27
6.1	Övergrepp.....	28
6.1.1	Fysiskt våld	29
6.1.2	Emotionellt våld	37
6.1.3	Sexuella övergrepp.....	43
6.1.4	Tvång, regler och straff.....	44
6.2	Försummelse	49
6.2.1	Omsorgsvikt	49
6.2.2	Tillsynesvikt	55
6.3	Barnets perspektiv: Vem är jag?.....	58
6.3.1	Om ankomsten: "Som barn känner man ju vilka som älskar en och vilka som inte gör det"	58
6.3.2	Normerna i barngruppen: "Vi visste precis vad de andra hade gjort och var det någon som skvallrade så fick man stryk"	60
6.3.3	Barnens lösningar – att strunta i straffet, slåss tillbaka eller skada sig själv.....	63
6.3.4	Om människor som formar en: "Kokerskan i skolan var en sådan människa som såg".....	65
6.3.5	Längtan efter identitet	66
6.4	Hur förbättra?.....	71
6.4.1	Vad kunde ha gjorts annorlunda?	72
6.4.2	Vad var det värsta?.....	74
7	Slutsatser	77
7.1	Tydlig lagstiftning efterlyses.....	77
7.2	Kunskap om vanvård under 1953-1971	77
7.3	Psykologiska aspekter på omhändertagandet	78
7.4	Frågor som ställs idag.....	79
8	Slutdiskussion	79
	Källförteckning	79
	Bilaga 1. Föredragningslista.....	86
	Bilaga 2. Pressmeddelande	89
	Bilaga 3. Intervjuguide.....	90

Förord

Ett barn som blir omhändertaget måste anpassa sig till en rad utmaningar som kraftigt förändrar ens liv. Bland annat påverkar omhändertagandet barnets förhållande till föräldrar och eventuella andra familjemedlemmar, samtidigt som nya förhållanden uppstår med andra människor och i främmande miljöer. Dessa utmaningar är inte lätta att tackla och studier har visat att barnet alltför ofta måste bearbeta upplevelserna och känslorna ensam. Det innebär att det är viktigt med en djupgående förståelse och kunskap för dessa situationer.

Att utreda vanvård från ett barnperspektiv är inte enkelt då händelserna placerar sig 50-60 år tillbaka i tiden. Våra erfarenheter och minnen är kopplade till både tiden, platsen och våra subjektiva upplevelser. Ändå är det endast genom att granska och evaluera individernas personliga erfarenheter som vi kan lära oss om de mekanismer och processer som leder till eventuell vanvård inom barnomsorgen. För detta ändamål är det viktigt att vi även sträcker oss utanför själva handlingarna och juridiska ståndpunkter, och med hjälp av tidens kunskap försöker bygga upp förståelse för de psykosociala mekanismerna som styr vårt beteende i motsvarande situationer.

Utredningen börjar med att definiera utredningsuppdraget och de avgränsningar som uppstår utgående från detta (kapitel 1). Därefter presenteras utredningar om vanvård av samhällsvårdade barn i andra länder. Speciellt Sveriges utredning har påverkat flera av de beslut som fattats i samband med den åländska utredningen (kapitel 2). Därefter ges en kort beskrivning av de två åländska barnhemmen som var verksamma i mitten av 1900-talet (kapitel 3). En sammanfattning av lagstiftningens utveckling från fattigvårdslag till barns rättigheter i samhället ges i följande kapitel med tyngpunkten i de juridiska styrdokumenterna som var gällande under åren 1953-1971 (kapitel 4). Utredningens metodologiska val presenteras och förklaras (kapitel 5), och därefter sammanställs materialet som beskriver vanvård av samhällsvårdade barn på Åland under 1953-1971 (kapitel 6). Utredningen avrundas med centrala slutsatser baserade på det material som varit tillgängligt för utredningen (kapitel 7). Det sista kapitlet (kapitel 8) är en evaluering av hur utredningen genomförts.

Utredningen är gjord vid Landskapsregeringens socialvårdsbyrå under perioden februari 2012 - mars 2015. I utredningsarbetet deltog utredarna Liselott Lund och Sanna Roos, och som medintervjuare fungerade socialkurator Maria Sandqvist. Psykolog Anders Nyman och psykoterapeut Beryl Fagerlund har delat med sig av sin expertis under utredningsarbetet. Även personer som inte tillhör utredningens målgrupp men som har haft kunskap om barnskyddsfrågor på Åland under 1953-1971 har kontaktat utredningen. Den här kunskapen och materialet har kompletterat utredningsmaterialet.

Av olika anledningar har utredningen under flera omgångar blivit försenad. Ett varmt tack till de som genom att dela med sig av sin historia bidragit till att utredningen kunde genomföras och som tålmodigt inväntat rapporten.

I Mariehamn, 1.3.2015

Sanna Roos

Prolog skriven av Krister Lumme

Efter många skrivelser och krav om utredning av vanvård i den sociala barn och ungdomsvården på Åland har det nu avlämnats en rapport. Rapporten visar på att det som undertecknad hävdade har äntligen kommit upp till ljuset för allmänt beskådande. Utredningen visar på att vanvård av barn var lika vanlig på Åland som den var i Sverige och då främsta vad som hände på Stiftelsen Hemmet. Kravet om utredning krävde jag redan år 2006. Detta avfärdades av den dåvarande politiska majoriteten i det åländska lagtinget som onödig, men som till slut verkställdes då man i Sverige presenterade en rapport om vanvård av barn som förskräcker och som ålänningarna till slut tog intryck av. Jag är därför tillgodosedd och glad idag över att man även på Åland har utrett om att det som hände i den sociala barn och ungdomsvården var både ovärdigt och kränkande mot de barn och ungdomar det åländska samhället skulle vårda och skydda.

Utredningsrapporten visar klart och tydligt samhällets svek. Allt visar på att samma vanvård som praktiserades på Åland är likställd med vad som hände i Sverige samt ute i många andra delar av världen. Därför måste en upprättelse baserat på rapporten vidimeras på ett värdigt och sannfärdigt sätt utan undanflykter eller att på annat sätt avfärda rapporten som inte trovärdig eller sanningsenlig.

Det som hände på Åland och då i synnerhet på Stiftelsen Hemmet var att man lämnade barnen i händerna på människor som var helt olämpliga att vårda barn som behövde samhällets stöd. Barnen blev inte vårdade. Barnen förvarades som brottslingar där brottet var att föräldraskapet svek. De som har intervjuats och som rapporten refererar till fanns i den så kallade vården, vilket för dem var en fångenskap de hamnade in i på Hemmet. Alla som intervjuats pekar tveklöst på hur inlåsning och misshandel blev en daglig ingrediens samtidigt som de intagna blev utnyttjande i arbete där de skulle vara glada över att de fick mat för dagen. Vårdaren praktiserade barnarbete med piskan i handen vilket är en del av åländsk historia som innehåller både skam och svek mot dem man skulle vårda.

Samhället på Åland bröt mot alla de konventioner som fanns under denna tid som utredningen utrett. Man bröt mot de mänskliga rättigheterna. Man bröt mot alla de internationella konventioner som fanns under den tid vanvården på Stiftelsen Hemmet tilläts praktiseras. Sammantaget noterar jag här vad som gällde under denna tid:

1924 Nationernas Förbund fastlägger fem grundprinciper för barnens skydd och välfärd.

1948 FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna fastställs.

1950 Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Europakonventionen, fastställs.

1959 Förenta Nationerna antar Deklarationen om barnens rättigheter.

Avseende rapporten och vad den säger bygger den på intervjuer som berättats av sex individer där fem av dem fanns i den så kallade vården på Stiftelsen Hemmet. Många som fortfarande lever kan och ville inte ställa upp på någon intervju därför att de inte förmådde sig till att än en gång berätta och därmed uppleva allt de utsattes för i barndomen en gång till och då främst på Stiftelsen Hemmet. Många av dem som växte upp på Stiftelsen är även avlidna och kan därför inte heller vittna om vad de fått utstå. Många av dem gick bort i tidig ålder därför att de inte klarade av att leva ute i samhället

på grund av vad de drabbades av under sin barndom. Den svenska utredningen säger att övervägande var att de som fanns inom den dåvarande vården inte uppnådde femtioårs åldern vilket även med all säkerhet är den samma gällande de som befunnit sig under uppväxten på Stiftelsen Hemmet.

Rapporten vidimerar berättelserna på ett analytiskt sätt. Den verifierar och berättar om en vanvård som det åländska samhället måste ställas till ansvar för. Detta likt som i Sverige där man än mer tydligt med ett vida större underlag pekat på hur vanvården administrerades vilket är lika i vad som hände på Åland.

Avslutningsvis vill jag tacka utredarna som gjort ett grannlaga arbete med de förutsättningar som varit till förfogande idag då många år har gått sedan vanvården tilläts få verka mot alla dem som sedan fick leva med den ryggsäck från barndomen de fick bära med sig genom livet. Förhoppningsvis medverkar rapporten till att det åländska samhället ber om ursäkt och att en ekonomisk kompensation vidimerar ursäkten. Jag hoppas att vad som hände oss inte ska glömmas bort och att vanvård av barn på Åland aldrig mer ska få upprepas i framtiden. Avslutningsvis vill jag citera en åländsk skribent i tidningen Nya Åland (20.09.2011) som skriver följande då man beslöt sig för en utredning:

”När tidigare landskapsregeringar sagt nej till en utredning har man dels inte insett allvaret i frågan, dels oroat sig för eventuella ersättningskrav. Poängen i det hela är inte pengarna. Det är trots allt en relativt sett väldigt liten grupp människor som efter denna långa tid kan påvisa så allvarliga övergrepp att det skulle berättiga till översättning. Det viktiga är att samhället, när det agerar förälder, måste ta på sig förälderns ansvar och erkänna sina misstag och be om ursäkt för dem.

Inte för att det skulle finnas en kollektiv skuld på samhället som aldrig går att tvätta bort, utan för att offren för alla missförhållandena ska slippa den. Precis som när det gäller våldtäktsoffer var barn som i samhällets vård för illa maktlösa inför en auktoritet, och oskyldiga till det som drabbade dem, men de har ändå fått bära på skammen och skulden hela sina liv.

Det är ingen stor sak att en gång för alla reda ut detta, och en gång för alla slå fast att det var fel och fult. Och om en ekonomisk kompensation blir aktuell så är det för att den är rimlig och rättvis, inte för att tidigare barnhemsbarn är giriga.”

Krister Lumme som förlorade sin barndom på Stiftelsen Hemmet

1 Inledning

Bakgrunden till utredningen är en begäran om att vanvård som pågick under 1950-1970-talen vid Stiftelsen Hemmet, ett barnhem på den åländska landsbygden, utreds.

1.1 Utredningsuppdraget

I en skrivelse som inkom till Ålands lagting i januari 2010 begärdes att vanvården vid Stiftelsen Hemmet från tidigt 1950-tal till dess att verksamheten lades ner på 1970-talet utreds. Ytterligare önskades i skrivelsen att kommuner och myndigheter erkänner att de inte förmått skydda barnen på Stiftelsen Hemmet från försummelser och övergrepp, att lagtinget uttalar en offentlig ursäkt till dem som har vanvårdats och att skadestånd utbetalas till en fond. Lagtinget överförde ärendet till landskapsregeringen och den 24 augusti 2010 beslöt landskapsregeringen (S10/10/1/8) att utreda vården och förhållandena vid Stiftelsen Hemmet under den ifrågavarande tidsperioden, för att sedan kunna ta ställning till eventuella ansvarsfrågor och frågor om ekonomisk kompensation. Starttidpunkten för utredningen lades i enlighet med landskapsregeringens beslut den 7 september 2011 (ÅLR 2011/5944) till år 2012, och i februari 2012 inledde landskapsregeringens socialvårdsbyrå utredningsarbetet¹.

Utredningsuppdraget har omfattat att kartlägga eventuellt vanvård som personer har varit utsatta för medan de med stöd av barnskyddslagen (FFS 52/1936) var omhändertagna och placerade vid något av de verksamma barnhemmen alternativt i enskilda familjer på Åland. Utredningen omfattar placeringar aktuella under åren 1953-1971. I uppdraget har även ingått att redogöra för vilka regler som gällde i fråga om ansvar och tillsyn. I den här rapporten presenteras resultaten av utredningsarbetet som samtidigt utgör underlaget för landskapsregeringens ställningstagande till eventuella ansvarsfrågor och frågor om ekonomisk kompensation.

På basen av utredningsuppdraget identifierades två centrala frågeställningar:

1. Har det förekommit vanvård?
2. Vilka regler gällde vid den aktuella tidpunkten i fråga om ansvar och tillsyn?

Frågorna har angett ramarna för vad som är relevant för utredningen och de har utgjort grunden för ett antal ställningstaganden som har följt av arbetet att försöka besvara frågorna.

1.2 Avgränsningar

Nedan presenteras de avgränsningar som har styrt utredningsuppdraget.

1.2.1 Utredningens målgrupp

Målgruppen för utredningens intervjuer var personer som under perioden 1953-1971 var omhändertagna och placerade (FFS 52/1936) på barnhem på Åland eller i enskild familj på Åland och som anser sig ha varit utsatt för övergrepp eller försumelse under tiden som placerad.

¹ Se föredragningslista i Bilaga 1.

Personer som tillhörde utredningens målgrupp gavs möjlighet att aktivt delta i utredningen genom intervju. Intervjudeltagarna var personer bosatta både inom och utanför landskapet Åland. Att delta i utredningens intervjuer byggdes genomgående på frivillighet och de berörda anmälde sig själva till intervju.

Information om landskapsregeringens inbjudan till intervju gavs såväl genom pressmeddelande, annonsering i tidningar och genom information på landskapsregeringens hemsida i januari 2013². Kompensation för skäligen rese- och övernattningskostnader i anslutning till intervjutillfället utgick till intervjudeltagare och till de personer som eventuellt följde med som ett stöd för intervjudeltagaren. I syfte att trygga en adekvat uppföljning av de intervjuer som gjordes inom ramen för utredningen erbjöds deltagarna möjlighet till professionella stödsamtal. Intervjudeltagarna kunde även välja att inleda stödsamtalen före intervjutillfället.

Barnskyddslagens (FFS 52/1936) bestämmelser har fungerat som en naturlig bas för definitionen av utredningens målgrupp. Detta eftersom utredningen handlar om samhällets ansvar för barn och unga när de tagits om hand av samhället, och det är barnskyddslagen som reglerar när samhället tar över ansvaret för ett barn. För att inkluderas i målgruppen skulle placeringen i enlighet med utredningsuppdraget ha varit baserad på omhändertagande. Den springande punkten var att föräldrarnas rätt att vårda och uppfostra barnet hade förverkats och att socialnämnden³ hade övertagit denna rätt. Ett omhändertagande enligt barnskyddslagen förverkligades under den för utredningen relevanta perioden i första hand genom föräldrarnas eller förmyndarens samtycke i form av ett skriftligt avtal. Om ett avtal inte var möjligt att få till stånd kunde socialnämnden besluta om omhändertagande. De rättsliga verkningarna av omhändertagandet var likadana oavsett om omhändertagandet grundade sig på ett avtal genom vilket föräldrarna avstod från uppfostringsrätten (samtycke), eller på beslut om omhändertagande som tvingande åtgärd. (FFS 52/1936, 11-12 §§.) I den här utredningen granskas varken grunderna för ett omhändertagande eller socialvårdens beslut om hemtagning av placerade barn.

Efter att ha omhändertagits stod ett barn under socialnämndens förmynderskap tills nämndens omvårdnad om barnet eller den unga upphörde. Nämndens omvårdnad upphörde när det inte längre fanns behov att vårda och uppfostra barnet utom hemmet eller senast när barnet fyllt 16 år. Om grunden för omhändertagandet varit olämplig förvärvsverksamhet, försummande av skolgång, att barnet brutit mot skolans ordning och inte låtit sig rättas genom skolans disciplinära medel, eller att barnet begått en straffbar handling, bedömts vara lösdrivare eller anträffats berusad, kunde nämndens omvårdnad pågå tills den unga fyllt 21 år. (FFS 52/1936, 21-23 §§.)

En definition av målgruppen enligt ovan omfattar omhändertagna och placerade barn, men inte fosterbarn. Enligt barnskyddslagen (FFS 52/1936, 20, 25 §§) avsågs med fosterbarn ett barn som *på åtgärd av annan än socialnämnden* uppfostrades i enskilt barnhem eller hos annan person än föräldrarna eller särskilt förordnad förmyndare.

² Se pressmeddelandet i Bilaga 2.

³ Med socialnämnd avses i utredningen det kommunala organ som ansvarar för barnskyddsfrågor.

Hur utredningens målgrupp är avgränsad är en viktig fråga, eftersom utredningen är aktivt kopplad till frågan om samhällets ansvar i efterhand för en situation där vanvård har förekommit. Avgränsningen påverkar flera centrala beslut inom ramarna för utredningsuppdraget, till exempel vilka personer som blir inbjudna till intervju och vilka som baserat på utredningens resultat kommer att utgöra målgruppen för eventuella vidare ställningstaganden. I den svenska vanvårdsutredningen konstateras att det kan vara svårt för en del intervjupersoner att känna till de juridiska omständigheterna kring placeringen, det vill säga huruvida man blev placerad på åtgärd av socialnämnden eller en privatperson (SOU 2011:61, s. 72). Beaktat det ovan skrivna togs som en utgångspunkt för denna utredning att en person ska intervjuas oberoende om det finns kännedom om grunden för placeringen eller inte.

En naturlig geografisk avgränsning för utredningen blev att barnet eller den unga ska ha varit placerad på Åland. En placeringskommun kunde vara en kommun i landskapet Åland, men placerarkommun däremot kunde inkludera kommuner både i och utanför landskapet.

I landskapsregeringens tidigare beslut om utredning från år 2010 angavs som avgränsning tidsintervallet 1950-1970 (S10/10/1/8), men tidsintervallet specificerades senare till perioden 1953-1971 eftersom det var under dessa år som Stiftelsen Hemmet bedrev barnhemsverksamhet. Tidsintervallet innebär att frågor som berör de i strafflagen (FFS 39/1889, kap. 8) reglerade preskriptionstiderna för eventuell åtalsrätt inklusive preskription som förhindrar utdömande av straff inte hanteras närmare i utredningen.

1.2.2 Utredningens offentlighet

Utredningsarbetets offentlighet regleras av landskapslagen (LL 1977:72) om allmänna handlingars offentlighet och innebär att handlingarna hemlighålls enligt landskapslagens bestämmelser. Utredningen dokumenterar de händelser som intervjudeltagarna uppger att de minns. De uppgifter om vanvård som framkom vid intervjuerna kompletteras med tillgängligt arkivmaterial och redogörs i den här utredningen. Uppgifter om vem som intervjuats lämnas inte ut.

Utredningen har inte omfattat uppsökande verksamhet utan i den ingår enskilda personer som anser att de har utsatts för vanvård under ifrågavarande period och självmant anmälde sig till intervju. Utredningen har därmed ingen möjlighet att granska hur många personer som blev utanför utredningen på grund av att de inte kände till utredningen eller möjligheten att anmäla sig till intervju. Likaså kan en eller flera personer ha valt att inte anmäla sig till intervju på grund av för smärtsamma och svåra minnen. Slutligen kan det finnas personer som avstod från att anmäla sig till intervju, eftersom de ansåg att förhållandena under placeringen varit sunda och att de därmed inte tillhör utredningens målgrupp. Med tanke på utredningens natur fanns det tydliga grunder för att föredra frivilligt deltagande från den intervjuades sida i stället för uppsökande verksamhet.

1.3 Från vilket perspektiv?

Utredningen handlar om händelser och regelverk under en tid vars början ligger 60 år tillbaka i tiden, och den handlar om människor som idag som vuxna bär svåra minnen från uppväxttiden. Den handlar också om en begäran om att samhället ska axla ett aktivt ansvar för det som skedde. De här utgångspunkterna har inneburit många noggranna överväganden om hur utredningen kan och bör

förhålla sig till olika metodrelaterade, praktiska och etiska frågor som uppkommit under processens gång.

1.3.1 Vanvård ur ett historiskt perspektiv

Då man betraktar vanvård ur ett historiskt perspektiv kan många aspekter av missbruk, vanvård och våld betraktas (Social- och hälsovårdsministeriet 2013, s. 4). Begreppet vanvård kan syfta till handlingar som

- försummar barnets behov av stödåtgärder samt barnets pedagogiska och vårdrelaterade behov
- är våldsamma och exploaterar barn
- främjar ogynnsam praktik i vården, till exempel genom förnedrande uppfostringsmetoder
- främjar organiserat och systematiskt våld mot specifika barngrupper
- är framkallade av systemet, s.k. strukturellt våld

Även om vanvård ur ett historiskt perspektiv kan syfta till varierande handlingar, kan det som berättas betraktas i relation till dåtida regelverk. Eftersom lagtexter inte synliggör all oacceptabel behandling av barn, är de inte en lämplig utgångspunkt för att definiera vanvård ur ett historiskt perspektiv. Däremot kan lagtexterna tillföra en ytterligare dimension av vanvård i meningen att intervjupersonerna i vissa fall varit utsatta för såväl oacceptabel behandling som för brottsliga handlingar. (SOU 2009:99, s. 98, SOU 2011:61, s. 85-86.) På samma sätt aktualiseras termen gärningsman/förövare naturligt, men enskilda personers eventuella juridiska ansvar är inte föremål för utredningen. Lika viktigt är det att understryka att det inte är möjligt att ge en generellt giltig bild av förhållandena eller vanvård av omhändertagna barn under perioden.

1.3.2 En framåtblickande process

Det är en förhoppning att utredningen jämsides med syftet att fungera som underlag för landskapsregeringens eventuella vidare ställningstaganden, även ska fungera som ett verktyg i en framåtsyftande, läkande process. Förutom en strikt frivillighet i fråga om intervjudeltagande har det varit viktigt att erbjuda de intervjuade en möjlighet till stödsamtal med en legitimerad psykolog. Dessa val baserar sig på erfarenheterna i den svenska vanvårdsutredningen och syftet är att kunna garantera ett så bra psykologiskt stöd till intervjudeltagarna som möjligt.

Faktainsamlingen har även omfattat äldre källmaterial i syfte att samla kunskap om och beskriva dåtida förhållanden relevanta för utredningens syfte. Samtidigt får läsaren en bredare insikt i hur det åländska samhället har hanterat barnskyddsfrågor och vilka instrument som har utvecklats under de aktuella delarna av 1900-talet. Detta är en nödvändig förutsättning för förståelsen av eventuella nuvarande och framtida utmaningar som finns i samband med vården av samhällsplacerade barn och med tanke på de framtida förebyggande insatser som utredningen eventuellt kommer att bidra till.

2 Omvärldsperspektiv

I det här kapitlet presenteras det svenska utredningsarbetet rörande vanvård i socialvården, åtföljt av en översikt av liknande granskningar i andra länder. Då Sveriges sätt att hantera frågan har påverkat planeringen av den åländska utredningen ges det svenska arbetet en framträdande plats

när utredningen blickar ut mot omvärlden. Ett omvärldsperspektiv ger viktig kunskap om utredningen i ett större sammanhang.

2.1 Upprättelseprocessen i Sverige

I Sverige har regeringen utrett vanvård i den sociala barnvården, och mot bakgrund av utredningsresultaten och det lidande som det framkommit att de drabbade upplevt har regeringen vidtagit åtgärder i form av en tredelad upprättelseprocess: En ceremoni med en offentlig ursäkt, möjlighet till ekonomisk ersättning för personer som placerats i social dygnsvård och där de under åren 1920-1980 utsatts för övergrepp och försummelse av allvarlig art, samt åtgärder för att förhindra upprepning i framtiden.

2.1.1 Utredningarna om vanvård

Ursprunget till den svenska vanvårdsutredningen var att personer, som hade blivit utsatta för vanvård i fosterhem och på institutioner, gjorde sig hörda genom att berätta om sina upplevelser för media, myndigheter och för politiskt ansvariga. Under processen ställdes krav på ursäkt, kompensation och förändring, och viktiga frågor väcktes, så som frågor om utsatta barns rättigheter och om samhällets ansvar för omhändertagna barn. År 2006 tillsattes Vanvårdsutredningen med uppdrag att granska och kartlägga vanvård vid institutioner och familjehem inom den sociala barnvården. Utredningsarbetet skulle primärt utföras genom att intervjua människor som utsatts för vanvård, och i januari 2010 lämnade Vanvårdsutredningen en delrapport med resultatet av drygt 400 intervjuer. (SOU 2011:9, s. 14.)

Vanvårdsutredningens delrapport föreslog att regeringen skulle ta initiativ till en gottgörelseprocess för de drabbade. Förslagen grundade sig på erfarenheter från andra länder, och bestod komprimerat av ett erkännande av det som har hänt och en formell ursäkt från regeringen, åtgärder för att förhindra upprepning, åtgärder för upprättelse, samt åtgärder för rehabilitering och annan kompensation. En månad senare, i februari 2010, och samtidigt som Vanvårdsutredningens arbete med att intervjua drabbade personer fortsatte, tillsattes Upprättelseutredningen. (SOU 2009:99, s. 36, SOU 2011:9, s. 321.) I kommittédirektivet till Upprättelseutredningen konstaterades att delrapporten gav tillräcklig information för att kunna konstatera att det har förekommit vanvård och övergrepp i den sociala barnvården. Till skillnad från Vanvårdsutredningens uppdrag skulle Upprättelseutredningen analysera om ekonomisk kompensation kunde och bör lämnas till dem som utsatts för vanvård samt hur ett system för en sådan kompensation i så fall kunde utformas (SOU 2011:9, s. 320, 324). Ett år senare lämnade utredningen sitt betänkande "Barnen som samhället svek – åtgärder med anledning av övergrepp och allvarliga försummelser i samhällsvården". Betänkandet analyserar en tredelad process: Ett erkännande och en ursäkt, kompensation till dem som drabbats samt åtgärder för att förhindra upprepning (SOU 2011:9, s. 13, 15).

Vanvårdsutredningens slutbetänkande lämnades i september 2011, då efter att från utredningens start ha haft kontakt med sammanlagt cirka 2000 personer och med 866 intervjuer som grund för redovisningen av övergrepp och försummelse. Detta var ett halvt år efter att Upprättelseutredningens betänkande lämnats till regeringen. (SOU 2011:61, s. 13, 15.)

2.1.2 En tredelad process

I Upprättelseutredningen föreslås en process bestående av tre delar: Ett erkännande och en ursäkt, ekonomisk ersättning till de drabbade samt åtgärder för att förhindra upprepning. Upprättelseutredningen konstaterar att de som berättat om vanvård har gjort en viktig insats för samhället, och att ett förbehållslöst erkännande av att barn utsatts för lidande i samhällets vård måste vara den moraliska utgångspunkten i en upprättelseprocess. Vanvårdsutredningen beskriver svåra missförhållanden. Upprättelseutredningen konstaterar att dessa barn har utsatts för en dubbel kränkning: Dels genom övergreppen i sig, och dels genom samhällets oförmåga eller underlåtenhet att skydda dem. Upprättelseutredningen framhåller att det som kommit fram i Vanvårdsutredningens intervjuer inte ger en generellt riktig bild av samhällsvården som helhet – vilket heller inte varit Vanvårdsutredningens uppdrag. Många barn har mött kärlek och omtanke från anställda och fosterföräldrar, men det minskar ändå inte lidandet för de barn som tvingats utstå övergrepp, hårdhet och förnedring. (SOU 2011:9, s. 14-15, 114, 239-240.)

2.1.2.1 Ett erkännande och en ursäkt

Upprättelseceremonin för ett erkännande och en ursäkt ägde rum den 21 november 2011 i Stockholms stadshus och den direktsändes i Sveriges Television. Ceremonin var anordnad av regeringen för personer som under sin barndom utsatts för vanvård i samhällets vård. Företrädare för regeringen och riksdagens partier var närvarade och barn- och äldreministern samt ordföranden för Sveriges Kommuner och Landsting talade med tyngdpunkt på insatser för framtiden, för att förhindra framtida övergrepp. (Regeringen: Frågor och svar om processen för upprättelse för försummelse i samhällsvården.) Det officiella upprättelsetalet till alla drabbade framfördes av riksdagens talman:

”Den svenska staten talar idag för hela det svenska samhället: politiska beslutsfattare, tjänstemän, statliga myndigheter, landsting och kommuner. (...)Vi ber idag om förlåtelse för samhällets svek. (...)Samhället hade ansvar för att säkerställa att ni gavs en god uppväxt. Men det var ingen ansvarig som besökte er, ingen som såg er, ingen som frågade er vad ni kände. Ni övergavs. Det svenska samhället vill ge er upprättelse, och dagens ceremoni utgör en viktig del av upprättelseprocessen. (...)Upprättelseceremonin är även en påminnelse och uppmaning till oss alla i dag om att göra allt för att skydda det ensamma barnet. (...)vi kan alla lova att göra vårt yttersta för att värna barnen för att det inte ska få hända igen.” (Regeringen: Upprättelsetalet, framfört av riksdagens talman Per Westerberg 21.11.2011.)

2.1.2.2 Ekonomisk ersättning till de drabbade

I slutet av september 2011 träffades en brett förankrad politisk ramöverenskommelse om att personer som utsatts för övergrepp eller försummelse av allvarlig art i social dygnsvård mellan åren 1920-1980, ska ges möjlighet att ansöka om ekonomisk ersättning: Ett enhetligt belopp om 250 000 kronor som beviljas enligt prövning. Överenskommelsen innebär ett avsteg från vad som normalt anses vara statens ansvar, samt rättsliga principer som exempelvis likabehandlingsprincipen som säger att alla skadelidande grupper ska behandlas lika. Partierna var mot bakgrund av det lidande som de drabbade upplevt överens om att, i enlighet med Upprättelseutredningens förslag, göra avsteg för den här gruppen. För förverkligandet krävdes lagstiftningsåtgärder och att en

nämndmyndighet inrättades för uppgiften att pröva ansökningar och fatta beslut om utbetalning av ersättning till de drabbade. Från och med den 1 januari 2013 till och med den 31 december 2014 var det möjligt att ansöka om ersättning hos Ersättningsnämnden. (Regeringen: Frågor och svar om processen för upprättelse för försummelse i samhällsvården.)

Den ersättningsberättigande definitionen av vanvård omfattade övergrepp eller försummelser av allvarligt art, som sexuella eller grova fysiska övergrepp och allvarliga brister i tillsyn och omvårdnad (Ersättningsnämnden: Vilka villkor gäller för ersättning?). Upprättelseutredningen uppskattar i sina beräkningar att mellan 160 000 och 300 000 personer har varit omhändertagna för samhällsvård i fosterhem eller på institution under tiden 1920-1980, och att antalet personer som enligt utredningens förslag beviljas ersättning mest sannolikt uppgår till mellan 2000 och 5000 personer (SOU 2011:9, s. 292, 294). I januari 2015 hade Ersättningsnämnden fattat 3084 beslut, av vilka cirka 49 procent hade beviljats ersättning på 250 000 kronor. Från och med 2015 har det inte längre varit möjligt att ansöka om ersättning. (Ersättningsnämnden: Aktuellt från Ersättningsnämnden.)

2.1.2.3 Åtgärder för att förhindra upprepning

Upprättelseutredningen konstaterar att det på nationell nivå pågår och planeras ett värdefullt arbete för ökad säkerhet inom samhällsvården, men att arbetet saknar den omfattning och långsiktighet som krävs för att hindra vanvård i framtiden (SOU 2011:9, s. 247). Internationell forskning tyder på att barn och unga i samhällsvård löper större risk att drabbas av övergrepp jämfört med andra barn och unga, och Upprättelseutredningen har genom en enkätstudie riktad till landets kommuner kartlagt förekomsten av allvarliga missförhållanden i dagens samhällsvård. Utredningen konstaterar att kartläggningen bekräftar att övergrepp fortfarande förekommer samt att ansvariga myndigheter och vårdgivare saknar rutiner för att förebygga, upptäcka och åtgärda dessa. Någon systematisk analys av de fall av allvarliga missförhållanden som kommer till socialtjänstens kännedom förekommer inte, och det behövs ett ökat säkerhetstänkande på både lokal och nationell nivå. Missförhållanden kan sannolikt inte elimineras fullt ut, men nog minimeras om det finns en grundstruktur av god kvalitet, och vårdsystemet därtill har en hög medvetenhet om befintliga risker och arbetar för att systematiskt stärka de skyddande faktorerna. (SOU 2011:9, s. 239, 253-254.)

I Sverige hade länsstyrelserna ansvar för statens tillsyn över socialtjänstens verksamhet ända till 2010, då Socialstyrelsen (en statlig myndighet under socialdepartementet) fick ansvaret. Samtidigt kompletterades tidigare lagstiftning med bestämmelser om att bland annat hem för vård eller boende (HVB) och särskilda ungdomshem ska tillsynas minst två gånger om året. Ett av dessa besök ska vara oanmält, och vid tillsynen ska barn och unga tillfrågas om sina synpunkter. En försöksverksamhet med tio tillsynsombud anställda av Socialstyrelsen påbörjades i tio kommuner och omfattade 60 barn placerade i familjehem. Syftet var att se till att barnets rättigheter tillgodoses, och under försökstiden skulle tillsynsombuden träffa barnen minst fyra gånger per år. Socialstyrelsen utarbetade också en vägledning för socialtjänsten om hur barnets bästa, barnets berättelse och uppfattning ska dokumenteras. Dessutom utarbetades ett program samt material för trygg och säker vård i familjehem och HVB. Socialstyrelsen hade som ett viktigt uppdrag att fortsätta arbetet med att utveckla ett instrument att använda vid utredning och bedömning av familjehem. (SOU 2011: 9, s. 205, 243.)

Sedan tillsynsreformen ska barnen enligt lag ha rättigheter att få relevant information och även möjligheter att yttra sig. För att stärka barnskyddet ytterligare har föreslagits bland annat att varje barn och ung person som vårdas utanför det egna hemmet ska ha en ansvarig socialsekreterare som ska följa vården och ha kontakt med barnet. (SOU 2009:68, s. 36, 46-47.) Dessutom har Lex Sarah (14 kap. 3 § i Sveriges socialtjänstlag) utvidgats från att omfatta omsorgen om äldre och personer med funktionsnedsättning, till hela socialtjänstens område. Enligt Lex Sarah skall allvarliga missförhållanden som inte har avhjälpats rapporteras till tillsynsmyndigheten. (SOU 2011:9, s. 240.)

Slutligen, den 1 juni 2013, bildades Inspektionen för vård och omsorg (IVO) som är en statlig myndighet och som utövar tillsyn över verksamheter inom socialtjänstområdet och hälso- och sjukvården. I IVO:s tillsynsuppdrag ingår handläggningen av anmälningar inom ramarna av till exempel Lex Sarah. (Inspektionen för vård och omsorg: Om IVO.)

2.2 En översikt av andra utredningar i världen

I flera länder har de drabbade initierat utredning av vanvård i socialvården. Nedan presenteras kort upprättelseprocesserna som har ägt rum i andra nordiska länder samt runtom i världen.

2.2.1 Norge, Danmark, Island och Finland

Upprättelseprocesserna i **Norge** har riktat sig till dem som placerats av de kommunala myndigheterna (SOU 2011:9, s. 151). I Norge intervjuades totalt 752 personer i de sju olika kommunala eller regionala granskningarna samt i den nationella utredningen. Utredningarna resulterade i ersättning; dels en statlig ersättning på 300 000 norska kronor samt dels, i många fall, ett belopp som betalades av den ansvariga kommunen (Kanger, 2014, s. 195). Den ersättningsberättigande definitionen av vanvård i Norge härleddes från lagstiftningen, och huruvida en sökande skulle beviljas ersättning, samt ersättningens storlek, avgjordes efter en skälighetsbedömning utifrån omständigheterna i det enskilda fallet (NOU 2004:23, s. 124, SOU 2011:9, s. 124).

I **Danmark** har en granskning av förhållanden vid danska barnhem under perioden 1945-1976 lett till den så kallade Godhavnsrapporten. En grundlig intervju och arkivstudie omfattade ett barnhem, och punktstudier genomfördes i 18 andra barnhem. (Rytter 2011, 13.) Rapporten utarbetades i samarbete med Dansk Forsorgsmuseum i Svendborg som bedriver forskningsprojekt med fokus på omhändertagna barn i Danmark (Anbragt i historien: Indsamling og formidling af historien om anbragte).

I **Island** har föreningen för före detta barnhemsbarn drivit en diskussion om ersättningen till de barn som har blivit utsatta för olika former av vanvård under tiden de var omhändertagna. Den isländska regeringen föreslog ett ersättningsbelopp som motsvarar högst 150 000 svenska kronor, och som bestäms efter en värdering av allvaret vid (endast) sexuella övergrepp. Enligt föreningen för före detta barnhemsbarn borde dock ersättningen beräknas enligt tiden man har varit placerad. Eftersom de flesta placerade barn tvingades arbeta hårt under hela placeringen, skulle ersättningsbeloppet bestämmas genom att beräkna den lön de borde ha fått. (SOU 2009:99; s. 82-83.)

I **Finland** har Social- och hälsovårdsministeriet startat en utredning om omhändertagna barns upplevelser av missförhållande, vanvård och våld under perioden 1937-1983. I januari 2015 hade 120

personer intervjuats, och utredningen beräknas att bli klar våren 2016. Eftersom en motsvarande utredning redan var aktuell och pågående på Åland, avgränsades utredningen till att omfatta fasta Finland. (Jyväskylä universitet: Selvitys lastensuojelun menneisyydestä etenee – haastateltavia kaivataan lisää).

2.2.2 Irland, Wales, Australien och Kanada

Processen i **Irland** var avgränsad till barn som varit placerade på vissa angivna institutioner. Barn som placerats i privata fosterhem omfattades alltså inte av processen. (SOU 2011:9, s. 151.) Det var två parallella utredningar i Irland och de har resulterat i en formell ursäkt från statens sida för att man känt till förhållandena och ändå inte ingripit. Med över 3 000 personer som vittnat om sexuella övergrepp och systematisk misshandel i katolska barnhem och på uppfostringsanstalter är den irländska utredningen enorm sett till antal intervjuade. När anmälningstiden för att få ekonomisk kompensation för lidandet löpte ut hade 14 584 (av cirka 35 000) personer ansökt om ersättning. Cirka 95 procent av de sökande har fått sin ersättning med ett genomsnittligt belopp på 700 000 svenska kronor. Även i **Wales** har en liknande granskning gjorts i slutet av 1990-talet, med 575 intervjuade (Kanger 2014, s. 195, 270).

I **Australien** har en undersökningskommission utrett de tvångsomhändertaganden som aboriginernas barn utsattes för. Fram till år 1970 tvångsomhändertogs upp till 30 procent av barnen; cirka 100 000 barn placerades på barnhem och i fosterhem för att fostras med "vita" värderingar. Undersökningskommissionen betecknade behandlingen de fick som ett folkmord och premiärministern bad om ursäkt för dessa tvångsomhändertaganden. Även barn från institutioner i Storbritannien placerades på barnhem i Australien; mellan 1930 och 1970 skickades 7 000 flickor och pojkar till Australien. I **Kanada** fördes inuiters och indianers barn till internatskolor för att kristnas och omformas till bofast bondebefolkning. Den kanadensiska staten och kyrkan samverkade i dessa bortföranden. Förhållandena var på vissa internat så usla att vartannat barn dog, och idag lever tiotusentals människor som har passerat genom det här systemet. Den kanadensiska staten har gett en formell ursäkt och gottgörelsen till de drabbade har även omfattat ekonomisk kompensation. (Kanger 2014, s. 196.)

2.3 Konklusion

Gemensamma nämnare för utredningar i omvärlden:

- En bakgrund som beskriver att drabbade initierat och media uppmärksammat utredningen.
- Önskemål om att någon i ledande position tar ansvar för det som skedde.
- Material som består av intervjuer (muntlig historia) kompletterat med arkivmaterial.
- En upprättelseprocess med sanningssökande, erkännande och ursäkt, samt kompensation och åtgärder för att förhindra upprepning.
- De placerade barnen har i de flesta fall varit maktlösa gentemot vuxna, och det har funnits ett bristande intresse från omvärlden att ingripa till skydd för barnen.
- Utredningarna kännetecknas av detaljrikt arbete, smärtsamma processer, samt en förhoppning att processen ska vara läkande för berörda.
- Utredningarna har lett till en gottgörelseprocess.

3 Placerade barn på Åland – en översikt

Det fanns flera placeringsalternativ för omhändertagna barn på Åland under 1953-1971, varav den barnhemsverksamhet som bedrevs vid Stiftelsen Hemmet utgjorde ett. Dessutom var Betanieförsamlingens barnhem i Mariehamn verksam åren 1919 – 1967, och ersattes sedan av stadens nya familjegruppbarnhem som fick namnet Tallbacken. Barn och unga som var omhändertagna av de sociala myndigheterna placerades i åtminstone en mindre omfattning också i enskilda hem som ett alternativ till placering på barnhem.

En längre tillbakablick visar att det under åren 1942-1951 fanns ett barnhem verksamt i Finström, och ett i Saltvik under perioden 1919-1935. Finlands första barnskyddslag trädde i kraft år 1936 vilket innebär att barnhemmet i Saltvik verkade till största delen under den tidsperiod när barnskyddsinsatser reglerades i fattigvårdslagstiftningen (FFS 145/1922, ÅFS 1923:9). Syftet med verksamheten var att vårda och uppfostra värnlösa barn i åldern 2-9 år som inte kunde utackorderas i enskilda hem. Barnhemsverksamheten bedrevs såväl i Finström som i Saltvik av Marthaföreningarna. (Källa: Ålands landskapsarkiv.)

3.1 Stiftelsen Hemmet (1953-1971)

Stiftelsen Hemmet grundades sex år innan barnhemsverksamheten startades. Enligt stadgar för Stiftelsen Hemmet (20.11.1947) är stiftelsens hemort Mariehamn, och stiftelsens styrelse består av sju ordinarie medlemmar och två suppleanter. Styrelsen är ansvarig bland annat för att förvalta och bevaka stiftelsens penningmedel samt ordna och övervaka stiftelsens verksamhet. År 1950 invigdes verksamheten som från början var ett vård- och vilohem med 12 vårdplatser, byggt på kristen grund, för alkoholskadade personer (dåtida begrepp) från hela Svenskfinland. Hemmet var ett mindre lantbruksställe i Lemland med ett eget jordbruk och trädgårdsodling. Byggnaden renoverades och byggdes om inför verksamhetsstarten till att omfatta hall, matsal, kök, kanslirum, fyra rum för personal, sex rum för gästerna, WC samt bad- och tvättrum. Det fanns centralvärme och elbelysning. Personalen bestod av en föreståndare, lantbruksförman, husmor samt hembiträde. (Källa: Ålands landskapsarkiv.)

Från 1.1.1953 övergick verksamheten till att omfatta ”vård av barn som saknar eget hem”. I årsberättelsen konstateras att Hemmets verksamhet innan övergången varit ekonomiskt ohållbar och dessutom fanns det ett behov för ytterligare ett barnhem på Åland. Enligt reglemente för Stiftelsen Hemmets Barnhem (12.2.1953 och 30.6.1954) har barnhemmet som ändamål att ”för vård och uppfostran på verklig kristen grund emottaga medellösa barn som av kommunala myndigheter och enskilda personer anförtrotts barnhemmet”. Förutom att förvalta barnhemmets medel samt övervaka och underlätta verksamheten var Stiftelsens styrelse ansvarig för att se till att hemmets matriklar, hälsokort och motsvaranden dokument blev ordentligt förda. Enligt reglemente var det barnhemmets styrelse som bestämde hur många barn och i vilka åldrar som fick tas emot samtidigt i hemmet. Förutom personliga egenskaper, skulle barnhemmets föreståndare eller föreståndarinna ha teoretiska och praktiska erfarenheter av vård och uppfostringsarbete av barn i den ålder hemmet var avsett för. Kunskap om sjukvård och hushållsskötsel var önskvärt. (Källa: Ålands landskapsarkiv.)

Då barnhemsverksamhet startades hade Hemmet 15 vårdplatser och fungerade primärt som ett barnhem för pojkar med hemkommun på Åland eller i Svenskfinland. Jordbruket samt gårdens häst,

kor och höns fanns kvar. I källarvåningen inreddes en bastu år 1955. Förutom en del mindre renoveringsinsatser såsom tapetsering och målningsarbeten, genomfördes på 1960-talet en renovering inklusive till- och ombyggnad för att uppdatera barnhemmet till ett tidsenligt och mer rymligt barnhem i enlighet med rådande bestämmelser. I samband med detta flyttade barnen år 1964 ner till husets första våning från att tidigare haft sina rum på övre våningen. År 1966 togs initiativet till inrättande av Hemmets sjöpaviljong, vilket byggdes för rekreationsändamål med tanke på de yngre barnen. Stiftelsen Hemmet verkade som barnhem fram till år 1971. För det sista året gällde dock att barnhemsverksamhet bedrevs i liten skala och från och med år 1972 har barnhemsverksamheten upphört helt. (Källa: Ålands landskapsarkiv.)

Föreståndaren för Hemmet under perioden 1953-1971 var till sin utbildning agrolog (agrar grundutbildning) och fungerade även som kassör för Stiftelsen Hemmet (enligt uppgifter i årsberättelser fungerade föreståndaren efter 17.05.1961 som den nya kassörens "högra hand"). Från år 1958 fungerade föreståndaren även som kommunens barnatillsyningsman (enligt uppgift åtminstone till 1968). Föreståndaren hade sex års praktik från Östersö skolhem i Österbotten, och hade enligt tidningsartikeln vidareutbildat sig via olika kurser (Ålandstidningen 23.3.1967). Under kortare perioder vikarierades föreståndaren av andra personer. Föreståndarens fru fungerade som Hemmets husmor under ifrågavarande perioden. Till personalen hörde även hembiträde/hjälpreda/tjänarinna/städ- och kökshjälp (de olika benämningar som framgår av årsberättelserna, i utredningen härefter hembiträde) kompletterat med tillfällig arbetskraft vid behov, exempelvis jordbruksarbetare. Baserat på årsberättelser kan det ha rört sig om ett drygt 20-tal anställda, och att olika hembiträdens anställningar varat från någon månad till något år. Antalet är en uppskattning eftersom det på basen av årsberättelserna endast delvis framgår huruvida antalet anställda under året avser ny personal. (Källa: Ålands landskapsarkiv.)

Antalet barn och unga som placerades på Hemmet under 1953-1971 är enligt barnhemmets matrikel 56 i åldersintervallet 3-16 år. För det mesta var barnen i skolåldern, men under två perioder (1953-1956 och 1961-1962) fanns även 3 år gamla barn bosatta på Hemmet. Längden av de perioder som barnen var placerade på Hemmet varierar stort. Speciellt under sommarmånaderna kunde upp till 21 barn bo på Hemmet, eftersom det då vistades ett antal så kallade sommarbarn på Hemmet. Sommarbarnen var inte bokförda i barnhemmets matrikel, och därmed är det omöjligt att sammanställa slutgiltiga siffror för antalet barn som utöver de placerade barnen vistades på Hemmet under perioden 1953-1971. Antalet vårddagar som rapporteras i Hemmets årsberättelser är dock högt: till exempel 1959 fanns 6 353 vårddagar angivna. Under åren 1958-1967 var antalet årliga vårddagar alltid större än 4 600. I föreståndarens brevväxling med myndigheter från 1961 framstår dock att pojkar i åldern 15-16 år upplevdes som olämpliga att tas in till Hemmet, då de oftast "ville dominera och leda de yngre barnen". Dessutom framgår det ur årsberättelsen för år 1965 att Hemmet strävar efter att barnantalet inte skulle överskrida 10-11 stycken. (Källa: Ålands landskapsarkiv.)

3.2 Barnhem i Mariehamn

Mariehamns missionsförening Betania r.f. bedrev barnhemsverksamhet i sin fastighet på Skillnadsgatan med plats för 15-17 barn, från år 1919 fram till 1967. Betanieförsamlingen hade i början av 1960-talet planer på att förnya barnhemmets lokalteter eftersom de inte längre fyllde tidens krav, men lösningen blev istället att staden investerade i ett helt nytt barnhem: Ett

familjegruppbarnhem med 8-10 platser som fick namnet Tallbacken. Tallbacken stod klart för inflyttning 1.8.1967. Staden ägde fastigheten, men överlät dispositionsrätt och drift till Betanieförsamlingen. (Lindfors 1976, s. 7-9, 40, 47.)

Några siffror för Mariehamn under åren 1952-1969:

- Antalet omhändertagna barn: 12 (år 1961), 11 (år 1968)
- Antalet vårdplatser vid Östensö skolhem i Österbotten: 1
- Placering av fosterbarn i enskilt hem: 1
- Antalet barn i fosterhem: 57, varav 17 understöddes av kommunen

Vårdplats vid Östensö skolhem för missanpassade barn nyttjades inte under perioden 1952-1968. Enligt Lindfors (1976) ansåg socialnämnden i Mariehamn att en placering vid anstalten var en sista utväg " ...enär de barn som intages i regel endast bortförs från samhället men utan att bli bättre" (s. 16). Ett barn som bedömdes vara i behov av miljöombyte skulle av socialnämnden istället placeras som fosterbarn i enskilt hem: Denna utväg användes endast i ett fall under åren 1952-1968 och detta enligt Lindfors med gott resultat. För vissa fosterbarn gjordes utbetalningar av socialhjälp. Som ytterligare jämförelse kan konstateras att under samma period adopterades sammanlagt 38 barn genom socialnämndens förmedling. (Lindfors 1976, s. 15-16, 45.)

4 Den juridiska utvecklingen i fråga om ansvar och tillsyn på Åland

Den juridiska utvecklingen av barnskyddsfrågorna har varit komplicerad och har färgats av den delade lagstiftnings- och förvaltningsbehörigheten mellan riket och Åland. Första steget mot juridiskt reglerat barnskydd i Finland var fattigvårdslagen från år 1922 (FFS 145/1922, ÅFS 1923:9), vilket år 1936 utvecklades till den första barnskyddslagen (FFS 52/1936). Barnskyddslagen gav kommunerna en viktig roll i fråga om ansvar inom barnskyddet, vilket ytterligare bekräftades år 1950 med en särskild lag och förordning om hur förvaltningen av socialvården ska organiseras (FFS 34/1950, F 144/1950). För Ålands del trädde en landskapslag om förvaltning av socialvården i kraft år 1951 (ÅFS 30/1951). Dessutom stadgades i självstyrelselagen år 1952 specifikt om den åländska behörigheten inom barnskyddet (FFS 670/1951, ÅF 5/1952, 13 §).

4.1 Barnskyddslagens uppkomst

I den tillbakablick som följer nedan relaterar texten både till lagstiftningens utveckling samt utvecklingen av samhället syn på barnskyddet under 1900-talet.

4.1.1 Från fattigvårdslagen år 1922...

På Åland trädde fattigvårdslagen från år 1922 i kraft med landstingets beslut (ÅFS 1923:9). I fattigvårdslagen grupperades barns behov av skydd och stöd i fyra grupper; *försummade barn, vanvårdade barn, vanartade barn och minderåriga förbrytare*. De olika begreppen bildade ett slags steg där försummelse gjorde den lindrigaste graden av svårigheter och vilka gradvis kunde utvecklas till vanvård och även vanart. Den sista gruppen, minderåriga förbrytare, omfattade barn som begått en eller upprepade lagöverträdelser. (Helsingius 1907, s. 6-9.) Barn som saknade försörjning kunde enligt fattigvårdslagen omhändertas av kommunen (ÅFS 1923:9), och barn kunde också enligt strafflagen (FFS 39/1889) intas i uppfostringsanstalt. Var barn skulle placeras var en återkommande

fråga som diskuterades på nationell nivå och även vid de nordiska barnavårdskongresserna. Fosterhem framhölls ofta som det bästa alternativet för så kallade värlösa barn, men institutionerna hade många förespråkare.

Diskussioner om en barnskyddslag fördes tidigt i Finland, och från år 1921 finns ett omfattande kommittébetänkande om samhällets barn- och ungdomsskydd. Den principiella utgångspunkten för kommitténs arbete var förståelse för barnskydd som omfattande, förebyggande socialpolitik. (Palmu & Turpeinen 1987, s. 144.) Principen att barn skulle vara kvar i sina hem var viktig, och jämfört med övriga nordiska länder kom stöd till hemmet att betonas starkare i Finland än i de andra ländernas lagstiftning. I de diskussioner som föregick den finska lagen talade man om placering utanför det egna hemmet som en åtgärd ” i yttersta nödfall”. Samtidigt relaterade man dock till siffror från andra länder och konstaterade ett behov av beredskap för att placera en mycket stor mängd minderåriga i enskilda hem, i barnhem, och i andra anstalter. Denna jämförelse påverkade sedan både politik och praktik: Förväntningar och förberedelser kom i hög grad att knytas till att barn skulle omhändertas och det fanns en tveksamhet till andra möjligheter, trots att lagstiftningen kom att ge uttryck för vikten av förebyggande arbete och stöd till hemmen. (Andresen m.fl. 2011, s. 165.)

Uppmärksamheten på barns situation ökade även internationellt, och man brottades med problem som fattigdom, sjukdom, undermåliga bostäder, barn som förlorat en eller båda sina föräldrar, och ensamstående föräldrars svårigheter att klara uppgiften att både försörja och ta hand om sina barn. Den tidiga utvecklingen av barnavårdslagstiftningen i välfärdsstaterna har karaktäriserats av en tudelad skyddslagstiftning: Man utgick ifrån att barnens och samhällets intressen sammanföll och därmed skulle barn skyddas från missförhållanden, samtidigt som samhället skulle skyddas från det som uppfattades som asociala handlingar. (Andresen m.fl. 2011, s. 19-22, 147-150.) Finlands första barnskyddslag från 1936 kompletterade fattigvårdslagen (FFS 145/1922) med särskilda lagar om kommunal vårdnämnd (dåvarande benämning på socialnämnd), om lösdriveri, om vården av alkoholister och slutligen, om barnskydd.

4.1.2 ...till barnskyddslagen år 1936

Finland fick sin första barnskyddslag år 1936 (FFS 52/1936), vilken under perioden 1953-1971 och genom landskapslagen rörande förvaltning av socialvården (ÅFS 30/1951, se även kapitel 4.3), tillämpades även på Åland. Med andra ord hade landskapet behörighet att lagstifta på området, men någon landskapslag fanns inte antagen. Det förekom försök att stifta landskapslagar om barnskydd i slutet av 1930-talet, alltså bara ett par år efter att rikets barnskyddslag trätt i kraft och under den tid landskapets behörighet reglerades i den första lagen om självstyrelse för Åland (FFS 124/1920). Lagförslagen förkastades dock efter utlåtande av Högsta domstolen som ansåg att landstinget (dåvarande benämning på lagtinget) överskridit sin lagstiftningsbehörighet (Landskapsstyrelsens framställning nr 23/1976-77, Lagutskottets betänkande nr 10/1976-77).⁴

Med barnskyddslagen skapades en tydligare kategorisering av barnen och en tydligare hierarkisk ordning vad gällde placeringar och institutioner. I princip gällde att värlösa barn skulle vara i fosterhem, och om det inte fanns fosterhem skulle de vara på barnhem. Barn som uppfattades vara vanartiga skulle vara på skolhem eller skyddshem. Barn som bedömdes vara lindrigt vanartade eller försummade kunde placeras antingen i fosterhem eller på barnhem. För unga kriminella fanns

⁴ Åland fick sin första landskapslag rörande barnskydd år 1977 (LL 1977:13).

uppfostringsanstalter. Kategorier beskriver hur man under tidigt 1900-tal försökte förklara och hantera det som sågs som problem. I praktiken var det ändå långt ifrån självklart var barn skulle vara: Hur skulle man definiera vanart och sedlig försummelse, och var skulle gränsen dras mellan fattigdom, vanvård, försummelse och vanart? (Andresen m.fl. 2011, s. 166.)

Med ny lagstiftning kom även det offentliga att spela en större roll i barns liv. Kommunen gavs befogenhet att dels ingripa mot "brottsliga och asociala barn och unga personer" och dels att frånta olämpliga föräldrar deras vårdnadsrätt. Domstolarna däremot fråntogs rätten att vidta åtgärder mot brottsliga barn och befogenheterna gavs istället till den kommunala vårdnämnden. (Modeen 1990, s. 50, 86-87.) Från 1943 framåt skulle alla åtgärder rörande barn under 15 år som begått gärningar som annars vore straffbara vidtas inom ramen för barnskyddslagen (Merikoski, 1963, s. 7, 75-76).

4.2 Grunder för omhändertagande

Hur åldersgränserna har definierats i lag utgör en väsentlig utgångspunkt och även avgränsning i fråga om vilka personer som kan vara föremål för samhällets barnskyddsåtgärder, och i fråga om hur länge skyddsåtgärderna kan pågå. Med barn avsåg 1936 års barnskyddslag en person som inte fyllt 16 år och med en ung person en person som fyllt 16, men inte 18 år (FFS 52/1936, 1 §). Beslut om omhändertagande enligt barnskyddslagen fick verkställas endast i fråga om barn under 16 år, med undantag av fall som grundat sig på straffbar handling, lösdriveri eller att den unga anträffats berusad. Beslut om omhändertagande av ung person på ovan nämnda grunder fick inte verkställas efter att den unga fyllt 18 år. Placering i vård utom hemmet gäller inte enligt barnskyddslagens mening ett fosterbarn eller ett adoptivbarn (FFS 52/1936, 18 §). Barnskyddsåtgärderna kunde inte avbrytas i rättslig mening på grund av det placerade barnets eget förvållande som rymning. Normaltid för omhändertagande var begränsat till 16 års ålder (Merikoski 1963, s. 78, 82).

Grunderna för vidtagande av de skyddsåtgärder som angavs i barnskyddslagen (8 §) kunde delas upp i två huvudgrupper: Dels kunde ett behov av skyddsåtgärd förorsakas av de yttre förhållanden ett barn lever i, i form av bristfällig vård och uppfostran, och dels kunde ett behov av skyddsåtgärd förorsakas av barnets eller den unga personens egenskaper. Enligt lagen kunde endast ett barn vara föremål för skyddsåtgärder på grund av yttre omständigheter, medan vanartighet kunde motivera skyddsåtgärder också i fråga om ung person. Yttre omständigheter kunde innebära att barnets föräldrar avlidit eller övergett barnet, att föräldrarna saknade förmåga att vårda barnet eller att det för barnet av andra orsaker fanns fara för dess liv, hälsa eller "sedlighet". Med vanart avsågs däremot att barnet eller den unga personen hade begått en straffbar handling, påträffats berusad eller anammat ett levnadssätt som i fråga om vuxen person kunde betraktats som lösdriveri. Ytterligare kunde barnet på grund av sjukdom behöva särskild vård utanför hemmet. (Merikoski 1963, s. 41-43.)

Barnskyddsanstalter och deras reglemente blev godkända av socialministeriet, och vid inrättande eller omändrande av byggnader och större ändringsarbeten vid dessa anstalter skulle stadfästelse och ritningarna godkännas av socialministeriet (FFS 52/1936, 32-33 §). Den som upprätthöll ett privat barnhem eller annan dylik anstalt var skyldig att göra en skriftlig anmälan hos socialministeriet och kommunens socialnämnd (FFS 52/1936, 33 §, F 203/1936, 28 §.)

4.3 Barnskyddets förvaltning på Åland i mitten av 1900-talet

I och med reformen av fattigvårdslagstiftningen till rikslagen om barnskydd (FFS 52/1936) fick kommunerna ett mer detaljreglerat ansvar i fråga om socialvården. Bestämmelserna om hur förvaltningen skulle skötas centralt, regionalt och lokalt specificerades så småningom; år 1950 stadgades en särskild lag och förordning om förvaltningen av socialvården (FFS 34/1950, F 144/1950). För Ålands del trädde en landskapslag om förvaltningen av socialvården i kraft år 1951 (ÅFS 30/1951). Vid den för utredningen aktuella tidpunkten reglerades Ålands lagstiftningsbehörighet i självstyrelselagen från 1951 (FFS 670/1951). Av den framgår (i 13 § 14-15 pt) att **landskapet har lagstiftningsbehörighet i fråga om:**

- *Barnskyddsärenden (dock ej stadganden) som hör till familje- och förmynderskapsrättens områden, samt vilka är kopplade till strafflagstiftningen.*
- *Fattigvård och annan social omvårdnad samt kommunala vårdnämnder*

Den första landskapslagen rörande barnskydd (LL 1977:13) trädde i kraft år 1977 och är därmed inte aktuell inom utredningens tidsintervall.

4.3.1 Landskapsnämndens ansvarsområde

Genom landskapslagen rörande förvaltning av socialvården (ÅFS 30/1951) blev rikets lag giltig på Åland på så sätt att **landskapsnämnden** (dåvarande benämning på landskapsregeringen) **var behörig att handha den allmänna ledningen och övervakningen av den förvaltning som grundar sig på landskapets lagstiftningsbehörighet angående socialvården och även handha den territoriella ledningen och kontrollen samt tillsynen över att kommunernas socialvård inom landskapets behörighetssfär är ordnad i enlighet med lag, förordning och fastställda reglementen (1 §).**

På landskapsnämnden ankom också att bland annat fastställa kommunernas socialvårdsreglementen samt reglementen för olika områden och anstalter såvitt reglementena angick förvaltningsuppgifter som berörde landskapets behörighetssfär. Till exempel skulle kommunfullmäktige godkänna kommunens socialvårdsreglemente, vilka sedan skulle fastställas av landskapsnämnden till den del det berörde landskapets behörighetssfär samt av socialministeriet till den del det berörde rikets behörighetssfär. (ÅFS 30/1951, 2 §, Meinander, s. 11, 28)

Den delade förvaltningsbehörigheten innebar att övervakningen av barnskyddsanstalterna var kontrollerad av socialministeriet (FFS 34/1950, 1 §). I förordningen angående förvaltningen av socialvården (F 144/1950) fanns bestämmelser om inspektionsdistrikt, och enligt statsrådets beslut (nr 48/1951) angående rikets indelning i distrikt för den territoriella ledningen och inspektionen av socialvården hörde landskapet Åland till inspektionsdistriktet för Nylands län. Det fanns alltså en inspektör på rikssidan som hade Åland som en del av sitt arbetsfält. En distriktsinspektör skulle ha en lämplig högskoleexamen (politics- sociologie- eller juriskandidatexamen eller annan för tjänsten lämplig högskoleexamen) och behövlig erfarenhet inom socialvården. Till uppgifterna hörde bland annat att övervaka att kommunernas uppgifter inom socialvården sköttes i enlighet med gällande regelverk, att följa med den frivilliga vårdverksamheten och främja samarbete mellan socialvårdsmyndigheterna och andra myndigheter samt privata organisationer, och att övervaka och leda av enskilda bedrivna lagstadgad socialvård samt vidta i lag förutsatta åtgärder för avlägsnande

av missförhållanden och brister alternativt underrätta socialministeriet eller annan behörig myndighet ifall ifrågasvarande brister föll utanför inspektörens befogenheter. (Meinander 1958, s. 21-23, 27.)

En viktig milstolpe i barnskyddsfrågorna blev 8.6.1965 då socialministeriet genom sitt brev förbjöd kroppslig aga i rikets skolhem (Socialministeriets brev nr 33853/976-65), det vill säga 19 år innan aga förbjöds i familjerna. Förbudet hade införts i barnskyddsanstalterna i etapper från början av 1950-talet och ersattes först och främst med isolering. Innan 1965 var gränsen mellan aga och disciplinära åtgärder i dåvarande vårdanstalter ytterst suddig. (Harrikari 2004, 44.)

4.3.2 Kommunernas ansvarsområde

Under perioden 1953-1971 var det kommunernas socialnämnder som handlade ärenden rörande barnskydd på den lokala nivån. Sedan landskapslagen om förvaltningen av socialvården trätt i kraft år 1951, gällde om socialnämnd det som i rikslagen om barnskydd var stadgat om vårdnämnd (FFS 52/1936, F 203/1936, ÅFS 30/1951, 3 §). I socialvårdsreglementet (FFS 34/1950, 13-14 §§) ingick närmare bestämmelser om att handha förberedelser och verkställighet av de uppgifter som ankom på socialnämnden, och beroende på kommunens storlek kunde uppgifterna vara koncentrerade till en socialdirektör, socialsekreterare eller till nämndens ordförande.

Vid omhändertagande skulle barnets föräldrar, förmyndare eller annan målsman muntligt eller skriftligt höras av hemkommunens socialnämnd, och de uppgifter som lämnats in skulle antecknas till protokollet (FFS 52/1936, 14 §, F 203/1936, 2 §). I socialnämndens protokoll skulle även antecknas avtalet om överlämnande av barnet i socialnämndens vård enligt ett formulär fastställt av socialministeriet (F 203/1936, 12 §). Socialnämndens beslut om omhändertagande skulle meddelas till socialministeriet med möjlighet för föräldrar och andra vårdnadshavare att inom 30 dagar lämna in en skriftlig anmärkning mot beslutet. Ytterligare kunde man söka ändring i socialministeriets beslut genom ett besvär till högsta förvaltningsdomstolen. (FFS 52/1936, 17 §.) Vid omhändertagandet blev barnet under socialnämndens förmynderskap (FFS 52/1936, 21 §.)

Om kompetensvillkor reglerades att till tjänster som socialdirektör, socialsekreterare, socialinspektör och föreståndare för kommunal vårdanstalt kunde väljas person med tillräcklig utbildning eller erfarenhet att handha tjänsteåliggandena. Med tillräcklig utbildning avsågs socialvårdsexamen eller för tjänsten lämplig högskole- eller annan examen, och beträffande erfarenhet tillräcklig erfarenhet av sådant praktiskt socialvårdsarbete, sådan skicklighet och förtrogenhet inom socialvården som ett framgångsrikt handhavande av tjänsten förutsatte. Kompetensfordringarna kunde även bestämmas närmare i lag, förordning eller socialvårdsreglementet. Vad gäller medlemmar i socialnämnden nämns beträffande barnskydd att åtminstone en medlem skulle vara förtrogen med hälsovård och ytterligare en "förfaren i praktisk undervisning och uppfostran". (FFS 34/1950, 4, 6, 15 §§, F 144/1950, 14 §.)

En kommun kunde bestå av ett eller flera distrikt, och för vart och ett distrikt skulle utses en eller flera personer med ansvar för tillsynen. Som tillsyningsmän kunde utses såväl ledamot av socialnämnden som annan lämplig och i kommunen bosatt person. (FFS 34/1950, 17 §, F 144/1950, 19 §.) Ett barn eller en ung person som omhändertagits skulle ges omsorgsfull vård, uppfostran och i lag reglerad undervisning inkluderat undervisning i något yrke eller för någon verksamhet, primärt

sådan för vilken barnet eller den unga har särskild fallenhet. Om barnet eller den unga var i behov av särskild vård på grund av kroppslig eller mental sjukdom, skulle socialnämnden vidta åtgärder och bereda barnet eller den unga vård i lämplig anstalt eller på annat sätt. (FFS 52/1936, 20-21 §§, F 203/1936, 15 §.)

4.3.3 Vilka regler har gällt för vård av barn placerade i enskilda hem?

När ett barn eller en ung person omhändertagits och placeras i enskilt hem skulle samma regler följas beträffande hörande av barnets målsman, protokollförande och beslutstagandet följas som presenterat ovan. Då det gäller en placering av ett barn eller en ung person för vård i ett enskilt hem skulle det enskilda hemmet vara i sanitärt avseende godkännbart. Dessutom skulle socialnämnden bedöma huruvida det enskilda hemmet var i stånd att ge vård och uppfostran som var lämplig för barnets eller den unga personens behov. Barnet eller den unga skulle såvitt möjligt vårdas i samma hem under hela vårdtiden. (F 203/1936, 16 §.)

En medlem av socialnämnden eller en annan person som nämnden har befullmäktigat skulle verkställa kontrollen i enskilda hem och borde kvartalsvis avge redogörelse från inspektionen till vårdnämnden. Detta skulle göras i enlighet med det formulär som var fastställt av socialministeriet. Om ett barn blev placerat i enskilt hem i annan kommun för att vårdas, skulle vårdnämnden ofördröjligen meddela vårdnämnden på vårdorten om detta. (F 203/1936, 17, 19 §§.)

4.4 Kort om den nuvarande lagstiftningen

Det viktiga brytningsskedet i synen på våld mot barn kom i Finland i slutet av 1970-talet. I samhällsdebatten om huruvida kroppsagan kunde accepteras fäste man uppmärksamhet vid psykologiska och fysiska men och risker. De som försvarade agan framhöll att det är ett effektivt och snabbt sätt att påverka barn, och i debatten framfördes också i någon mån religiösa motiveringar när man med hänvisning till bibelcitats försökte försvara aga av barn. Debatten byggde initialt inte på barnets mänskliga rättigheter, utan på att argumentera för och emot uppfostringsmetodens ändamålsenlighet. Resultatet av samhällsdebatten blev att strafflagens bestämmelse om föräldrars rätt att aga sina barn, utan att detta ansågs som lindrig misshandel avskaffades år 1979, och år 1984 förbjöds kroppslig aga i familjerna: "Barn bör uppfostras så att det får förståelse, trygghet och ömhet. Barnet får inte undertryckas, agas eller utsättas för annan kränkande behandling." (FFS 361/1983, 1 §, Social- och hälsovårdsministeriet, 2011, s. 30-31.) När lagförslaget gjordes upp var en uttrycklig avsikt att samtidigt slå fast att barns vårdnadshavare efter att lagen trätt i kraft inte längre har rätt att aga barn, och att strafflagens stadgande i 21 kap. 7 § om lindrig misshandel kan tillämpas (RP 224/1982, s. 12). Fysiskt våld kränker och förödmjukar, och om en vuxen person i auktoritetsställning hånar, skymfar, mobbar, hotar eller skrämmer en minderårig person i syfte att reglera hans eller hennes beteende, är det också fråga om kroppslig aga, det vill säga en form av våld och en handling som förorsakar lidande och psykiska skador (Social- och hälsovårdsministeriet, 2011, s. 17, s. 36).

Enligt den nuvarande barnskyddslagen överförs vårdnaden om barnet till socialväsendet då det gäller (1) placering av ett barn som omhändertagits eller (2) en brådskande placering (FFS 417/2007, 49 §, Taskinen 2007, s. 80). Vid valet av platsen för vård skall särskild uppmärksamhet fästas vid grunderna för placeringen, barnets behov och upprätthållandet av viktiga relationer (till exempel syskonförhållanden), vårdens kontinuitet, samt i mån av möjlighet barnets språkliga, kulturella och

religiösa bakgrund (FFS 417/2007, 50 §, Taskinen 2007, s. 81). Barnskyddslagen lyfter fram barnet närstående personers möjligheter att stödja barnet (FFS 417/2007, 32 §), då ett placerat barn har alldeles särskilda behov för tryggheten av anknytningsrelationer, speciellt då barnets förhållande till sina föräldrar är instabilt (FFS 417/2007, 54 §, Taskinen 2007, s. 81). Placeringsövervakning sker av placerarkommunen, placeringskommunen samt av regionförvaltningsverket/landskapsregeringen (FFS 417/2007, 78-80 §§; LL 2008:97 2 §; Taskinen 2007, s. 80).

FN:s barnkonvention trädde i kraft i Finland och på Åland 20.7.1991. Den nuvarande barnskyddslagstiftningen reflekterar deklarationen genom att erkänna barnets rättigheter i samband med placering. Under den tid omhändertagande varar har barnet rätt till information angående åtgärder som har vidtagits eller planerats (FFS 417/2007, 5 §). Barnet har rätt att träffa sina föräldrar, syskon och andra personer som står barnet nära genom att ta emot gäster, företa besök utanför platsen för placeringen, använda telefon samt sända och ta emot brev eller jämförbara försändelser (FFS 417/2007, 54 §, Taskinen 2007, s. 83-84). Dessutom skall barnets hälsotillstånd undersökas i samband med placering i vård utom hemmet och förflyttningen skall genomföras kontrollerat, utan att uppröra barnet (FFS 417/2007, 51 §, Taskinen 2007, s. 84). Placeringsplatsen skall se till att det placerade barnet har tillgång till sina egna saker som till exempel kläder och även föra bok över utbetalningen av de dispositionsmedel som getts till barnet (FFS 417/2007, 55 §, Taskinen 2007, s. 84, 87). Den finländska barnskyddslagen erkänner barnets rätt att föra talan i ett barnskyddsärende som gäller barnet själv och då barnet har fyllt 12 år (FFS 417/2007, 21 §).

5 Metodologiska val

Det har skett en tydlig förändring från 1950-talet i den allmänna uppfattningen om godtagbara handlingar, i lagstiftning och i idéer beträffande barnuppfostran. I den svenska utredningen beskrivs utförligt det arbete som så småningom ledde fram till utredningens definition av vanvård. Enligt direktiven skulle "handlingar som även vid tiden för händelsen skulle ha bedömts som allvarliga övergrepp och vanvård" kartläggas. Flera försök gjordes att koppla synen på barnuppfostran, inklusive äga och fysiska bestraffningar av barn till det som under en viss tidsperiod kunde anses vara "normala" bestraffningar av barn. Efter en rad strategiska ställningstaganden antogs FN:s barnkonvention som det vägledande dokumentet vid framarbetandet av utredningens struktur för olika vanvårdskategorier. (SOU 2009:99, s. 117, 120, 123-125.)

Att i den åländska utredningen av vanvård använda FN:s barnkonvention som basdokument är motiverat även med tanke på det åländska barnskyddsarbetet. På Åland är barnskyddsarbetet organiserat enligt barnhusmodellen, som använder FN:s barnkonvention som utgångspunkten. Modellen uppstod i USA som en reaktion mot att barn som misstänks ha utsatts för våld eller övergrepp ofta behövde möta ett rättsväsende som var anpassat för vuxna – inte för barn (Landberg & Svedin 2013, s. 7). I den åländska modellen samarbetar barnskyddsmyndigheten, Barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen (BUP), barn- och ungdomsenheten vid Ålands centralsjukhus, Tallbacken (barn- och ungdomshem samt mödra- och skyddshem), polisen och åklagaren. Barnskyddets ärende prioriteras, och utredningsarbete görs så snabbt, effektivt och skonsamt som möjligt. (Ålands landskapsregering: Barnhusmodellen, s.17)

5.1 Vanvård i FN:s barnkonvention

Utredningen ska vid definitionen och kartläggningen av vanvård utgå ifrån ett barnperspektiv så som uttryckt i FN:s barnkonvention. Enligt barnkonventionen ska barn skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld samt vanvård eller försumlig behandling (19 §). Andra för utredningen viktiga rättigheter är bland annat tanke-, samvets- och religionsfrihet (14 §), rätt till privat- och familjeliv (16 §), rätt till hälsa- och sjukvård (24 §), rätt till utbildning (28 §) samt rätt till vila och fritid (31 §).

I den här utredningen kategoriseras handlingar gällande vanvård i två huvudgrupper - övergrepp och försummelse. Eftersom den svenska utredningen bygger sig på samma kategorisering, blir det åtminstone till viss grad möjligt att få en jämförbar överblick av resultaten i de två utredningarna, eftersom de har framtagits med samma metod.

5.1.1 Övergrepp

Övergrepp kan handla om fysiskt eller emotionellt våld samt sexuella övergrepp.

Till fysiska övergrepp hör direkt våld eller hot om våld samt utnyttjande av barn i hårt arbete. Avsiktligt fysiskt våld mot barnets kropp kan innebära våld med ett specificerat tillhygge, som högaffel eller bälte. Till övrigt fysiskt våld däremot hör handlingar där barnet blir slagen med hand, sparkad, knuffad, kyld, riven eller skrubbad blodig. Förutom direkt våld kan fysiska övergrepp även handla om hot om våld med eller utan åtbörder och åthävor. Hot om våld kan innebära knutna nävar eller hot som "legat i luften" i form av stämningar och tonlägen. Även att bli vittne till hur andra barn misshandlas kan uppfattas som hot. (SOU 2009:99, s. 128-130.)

I den svenska utredningen har man konstaterat att de verbala övergreppen oftast handlar om hot om att bli ivägskickad, religiöst färgade hot och hot i samband med tillsynsbesök. Slutligen hör till fysiska övergrepp även situationer, där barnet bli utnyttjat i hårt arbete i förhållande till barnets ålder. Att bli utnyttjad i hårt arbete kan innebära att barnet har mindre möjligheter till fritid, lek och umgänge med kamrater. Som typiskt arbete kan specificeras jordbruk, skogsbruk, hushållsarbete eller annan verksamhet som har menlig inverkan på barnets hälsa, utveckling eller skolarbete. (SOU 2009:99, s. 128-130.)

Emotionellt våld innebär former av negativ särbehandling och orättvisor. Att bli påtvingad religiös uppfattning eller att ha varit systematiskt utsatt för nedsättande tilltal som "horunge" eller "missfoster" registreras som identitetskränkningar. Likaså kan identitetskränkning handla om att barnet har berövats ägodelar, fått sina kontakter och kommunikation med omvärlden kontrollerade eller isolerats socialt med begränsad rörelsefrihet. Att bli vittne till hur andra misshandlas kan både kategoriseras under fysiska övergrepp (som hot) eller som emotionellt våld. (SOU 2009:99, s. 131.) I den här utredningen kategoriseras handlingar där barnet vittnar hur andra barn blir misshandlade som fysiska övergrepp. Detta eftersom våldet från barnets synvinkel riktas direkt mot barn. Att bli vittne till hur vuxna misshandlar varandra har däremot kategoriserats som emotionell våld då våldet först och främst kränker barnets emotionella grundtrygghet.

Sexuella övergrepp är handlingar eller situationer med sexuell innebörd där en vuxen utnyttjar ett barn för att tillfredsställa egna sexuella eller andra behov. Sexuella övergrepp kan vara 'hands off' övergrepp utan fysisk kontakt som till exempel blottning. 'Hands on' sexuella övergrepp däremot

handlar om övergrepp med fysisk kontakt som ofrivillig kroppslig närhet eller beröring, eller att barnets uppmuntras eller tvingas att mot sin vilja utöva sexuella handlingar. (SOU 2009:99, s. 132.)

Den sista delgruppen i gruppen för övergrepp handlar om tvång, regler och straff som är skadliga för barnets fysiska och/eller psykiska välmående. Dessa tvång, regler eller straff kan bland annat vara ohälsosamma, skrämmande, kränkande, obefogade eller bisarra. Det kan då handla om att barnet blir in- eller utelåst, får sina matportioner indragna eller att barnet ha tvingats äta annat än mat eller otjänlig föda. (SOU 2009:99, s. 133.)

5.1.2 Försummelse

Både vårdnadshavarna och myndigheterna kan göra sig skyldiga till försummelse. (SOU 2009:99, s. 127). Som försummelse anses handlingar som inte beaktar barnets behov av trygghet och utveckling ut ett medicinskt/psykologiskt, socialt, intellektuellt och fysiskt perspektiv (SOU 2009:99, s. 166). I den här utredningen fördelas försummelse i omvårdnadssvikt och tillsynssvikt.

Omvårdnadssvikt är en vanlig form av vanvård. I den svenska utredningen rapporterade 90 procent av alla intervjuade om omvårdnadssvikt. Otillräcklig omvårdnad kan då innebära brister relaterade till mat, kläder, sjukdomar, skolgång och tillsyn. Kanske har barnet inte fått äta sig mätt eller har fått gå i trasiga och för kalla kläder. Vid sjukdom har barnet inte fått medicin eller läkarvård och tandvården har varit bristfällig. Då omvårdnadssvikt handlar om otillräcklig skolgång innebär det bland annat att barnet inte kunnat fullgöra obligatorisk skola, nekats fortsatta studier eller inte fått stöd och hjälp med att sköta skolarbete. Slutligen kan onvårdnadssvikt även handla om otillräcklig tillsyn av vårdarna. Man har låtit barnet vistas i farliga miljöer, haft tillgång till alkohol och narkotika i placeringen, har tillåtit mobbning och pennalism av andra barn, eller att barnet har kunnat avvika i perioder utan att någon brytt sig etc. (SOU 2009:99, s. 127-128.)

5.2 Utredningens material

Det finns en väsentlig osäkerhetsfaktor beträffande hur många placerade barn det fanns på hela Åland under 1953-1971. Vid Stiftelsen Hemmet vårdades enligt uppgift i matrikeln totalt 56 pojkar och flickor under tidsperioden (källa: Landskaparkivet).

5.2.1 Intervjuerna

Intervjuarbetets utgångspunkt var att samla in muntligt material om vanvård av samhällsvårdade barn på Åland under 1953-1971. Placeringen ska ha varit i ett barnhem eller i en enskild familj bosatt i landskapet Åland och placeringen ska ha skett med stöd av barnskyddslagen (FFS 52/1936). Detta bekräftades för de intervjuade med hjälp av markeringen om placering antingen i barnhemmets matrikel eller i kommunala inspektionsberättelser. (Källa: Landskapsarkivet.)

Sex personer valde att delta vid det individuella intervjutillfället som reserverades för var och en. Av de intervjuade var fem personer placerade på Stiftelsen Hemmet och en person i en enskild familj. Intervjuerna byggde på frivillighet. Kompensation för resekostnader i anslutning till intervjuerna gick till intervjudeltagare inklusive eventuellt medföljande stödperson. Intervjuerna genomfördes under april och maj 2013 och tre timmar reserverades för varje intervju. Det fanns två intervjuare på plats vid varje tillfälle varav den ena ställde frågorna och den andra antecknade. Den intervjuade personen

hade genomgående möjlighet att välja om, och vad han eller hon ville berätta. Det fanns en möjlighet att i efterhand samtala med en psykolog om de minnen som aktiverats inför och under intervjun. Möjligheten för både stödsamtal och själva intervjun kunde ordnas på Åland eller alternativt på annan ort.

Varje intervjutillfälle dokumenterades med ett sammandrag som den intervjuade godkände. Dessutom bandades intervjuerna efter godkännande från var och en av intervjudeltagarna. Detta ökade möjligheterna för en grundlig analys av materialet. I presentationen av det muntliga materialet har extra uppmärksamhet lagts på textens flytande format. En del grammatiska fel har korrigerats och till vardagsspråket specifika fyllningsord ("liksom", "ser du", "förstår du" etc.) har raderats eftersom det underlättar för läsaren att förstå sammanhanget. Av samma anledning har intervjuarens eventuella stödfrågor eller bekräftande uttryck begränsats till ett minimum. Finska uttryck har översatts till svenska.

Intervjumaterialets behandling regleras av landskapslagen (1977:72) om allmänna handlingars offentlighet och dess bestämmelser om sekretess. Uppgifter om vem som intervjuats av utredningen lämnas inte ut och utredningens intervjumaterial arkiveras enligt i landskapslagen (1977:72) angivna bestämmelser. Enligt lagens 17 § 1 mom. blir en handling som hänför sig till själavården, hälso- och sjukvården, vårdväsendet (...) och innehåller uppgifter om enskild persons privata förhållanden som vid tillhandahållande kan utsätta berörd person eller hans anhöriga för skada lidande eller obehag, offentlig 20 år efter den persons död som handlingen angår, såvitt inte annorlunda stadgats eller förordnats.

Själva intervjutillfället var uppbyggt med målsättningen att fokusera på de konkreta situationer av eventuell vanvård som de intervjuade upplevt. Närmare beskrivning av intervjuens struktur och frågor finns i intervjuguiden (Bilaga 3). Intervjuerna följde intervjuguidens grundstruktur men anpassades individuellt.

5.2.2 Arkivhandlingar

Som arkivmaterial användes bland annat Stiftelsen Hemmets årsberättelser och styrdokument samt tidningsartiklar och socialnämndernas protokoll. Statistik över skyddsåtgärder enligt barnskyddslagen har ingått i kommunernas årliga berättelse över socialvården som uppgjordes enligt en mall godkänd av socialministeriet.

Enligt Stiftelsen Hemmets årsberättelser (från 1957 framåt) fick Hemmet regelbundna besök av landskapets socialinspektör, kommunalläkaren och hälsosystemen. Mer sporadiska besök fick Hemmet från landskapsregeringen och Rädda Barnen. Besök från fasta Finland gjordes enligt Hemmets årsberättelser av socialministeriets barnskyddsinspektör, "huvudstadens barnskyddsverksamhet" och socialstyrelsen. Socialvården i den enskilda familjens hemkommun inspekterades av både socialinspektör och socialvårdsinspektör. (Källa: Landskapsarkivet.)

Även större grupper kom på besök till Hemmet. Året 1958 ordnades en kurs för socialarbetare i Mariehamn, och i samband med kursen besöktes Hemmet av en grupp på omkring 70 personer. Då Vårddagarna ordnades i Mariehamn året 1961 fick Hemmet besök av ungefär 100 personer. År 1967 besökte Korsholms musikskola Hemmet med 40 personer. På Hemmet hölls även kristliga möten. I

slutet av 1960-talet blev flera vuxna under varierande perioder bosatta på Hemmet som lokalt stöd för verksamheten. (Källa: Landskapsarkivet.)

Ryktena över dåliga förhållanden på Hemmet noterades i dokumenten första gången år 1962. I Hemmets inspektionsberättelse skriver socialvårdsinspektören att ryktena över Hemmets "verksamhet och missbehandling av barn äro överdrivna" (källa: Landskapsarkivet). Diskussion om förhållanden fick nytt liv år 1967, då Ålandstidningen uppmärksammade Stiftelsen Hemmet i en relativt omfattande tidningsartikel (Ålandstidningen 23.3.1967). I artikeln berättar två rymlingar från Hemmet om förhållandena på Stiftelsen Hemmet. Enligt artikeln hade de 15 och 16 åriga pojkarna "skött sig exemplariskt under vistelsen vid Hemmet tills rymningen". De andra som blev intervjuade i artikeln var Hemmets föreståndarpar, socialvårdsinspektören från Helsingfors, socialdirektören från Ekenäs, en läkare vid Folkhälsans tonårsklinik i Helsingfors samt prosten från Lemland. Dessutom kunde man i tidningen följande dag läsa mer ingående om Hemmets historia.

I dokumenten från Stiftelsen Hemmet framgår att tidningsartikeln av föreståndaren uppfattades som ett missförstånd: Eftersom man framgångsrikt hade lyckats behandla flera "miljöskadade pojkar" från fasta Finland, hade det uppstått en uppfattning i fasta Finland om Hemmet som ett skolhem. Dessutom hade man på Hemmet inte fått fullständiga uppgifter om dessa pojkar. Ålandstidningens artikel (23.3.1967) väckte uppmärksamhet även i media i fasta Finland. I inspektionsberättelsen för år 1969 noterar socialvårdsinspektören att Hemmet har varit "föremål för en överdriven artikel" i tidningen Nya Pressen där man bl.a. hade skrivit om Hemmet som ett skolhem med "mycket hård och pietistisk disciplin" (källa: Landskapsarkivet).

Som följd av uppmärksamheten och i avsikt att bekanta sig med förhållandena besöktes Hemmet i maj av läkaren från Folkhälsans tonårsklinik i Helsingfors med en kompanjon. Vid besöket diskuterades med föreståndarparet samt med Hemmets barn och två av styrelsemedlemmarna på Stiftelsen Hemmet. I rapporten från 2.7.1967 noteras bland annat att förhållandena på Hemmet i stort sett kan anses vara acceptabla och "inga allvarliga brister, som kunde förorsaka direkt skada och mentala problem, förekom." Läkarens bedömning var även att pojkarna verkade vara i en relativt god psykisk balans, utan direkt ångest, och att de vara "adekvata" i sitt beteende. Ett normalt liv och en normal utveckling ansågs möjliga på Hemmet och rymningarna kunde inte enligt rapporten direkt ha framkallats av missförhållanden på Hemmet. Förebyggandet av rymningar ansågs omöjligt. Däremot noterades att barnhemsbarnen ofta blev utsatta för negativ uppmärksamhet från omgivningen, vilket kunde framkalla ytterligare problem för både barn och vuxna på Hemmet. Trots att den allmänna uppfattningen om situationen på Hemmet var relativt lugnande lyftes i rapporten fram ett antal anmärkningar och rekommendationer för verksamheten i fortsättningen. (Källa: Landskapsarkivet.) Dessa uppmärksammas i samband med presentationen av det muntliga materialet.

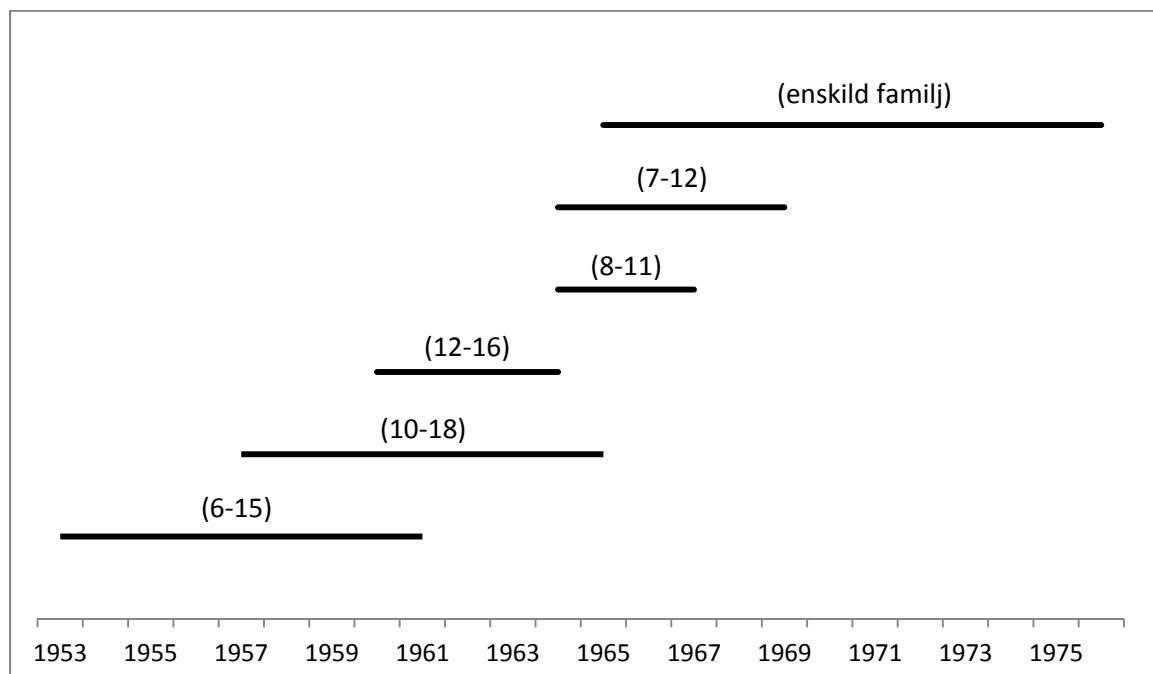
Analyserna i kapitel 6 grundar sig först och främst på intervjumaterialet, men materialet har kompletterats med de ovan beskrivna dokumenten.

6 Vanvård av samhällsvårdade barn på Åland under 1953-1971?

Nedan presenteras materialet som har använts för att utreda eventuell vanvård av samhällsvårdade barn på Åland under 1953-1971. För varje form av vanvård presenteras först materialet för Stiftelsen Hemmet och därefter för den enskilda familjen. Intervjuarens kommentarer har markerats i texten

med fet skrivstil. Målsättningen har varit att ge en så komplett bild av händelseförloppen som möjligt. Då man har sammanfört olika delar av samma intervju eller om att man valt att radera eventuella oväsentliga eller identifierbara delar, har texten markerats med (...). Alla namn har ersatts med en markering inom parentes som refererar till personens förhållande med barnet, till exempel (föreståndaren).

Fem av de intervjuade var placerade på Stiftelsen Hemmet under åren 1953-1969. I intervjumaterialet refereras till dessa personer enligt åldern under placeringstiden, till exempel en referens "(6-15)" hänvisar till en person som var placerad på Hemmet från 6 till 15 års ålder. En intervjuad var placerad i en enskild familj under åren 1965-1977 (från 5 till 17 års ålder). I intervjumaterialet refereras till denna person med en markering "(enskild familj)". Trots att barnets placering i den enskilda familjen fortsatt efter den för utredningen aktuella tidsperioden, har hela materialet använts, då det för utredningens syfte var väsentligt att kartlägga alla incidenter under barnets vistelse. Intervjumaterialet presenteras för varje tema i tidsordning enligt åren som barnen blev placerade på Hemmet, följd med materialet för den enskilda familjen.

Figur 1. Aktuella placeringsperioder för de sex intervjuade i utredningen

Materialet gällande eventuell vanvård har kategoriserats och presenteras enligt FN:s barnkonvention (se kap. 5). Eftersom materialet presenteras i en tematisk ordning blir det svårt att få en helhetsbild av enskilda personers erfarenheter. Det är därmed viktigt att komma ihåg att de flesta formerna av övergrepp rapporteras genomgående av alla de intervjuade personerna. En tydligare helhetsbild för var och en av de intervjuade kan endast fås genom att följa upp enskilda personers erfarenheter under olika former av vanvård.

6.1 Övergrepp

Övergreppen kategoriseras som fysiskt våld, emotionell våld och sexuella övergrepp.

6.1.1 Fysiskt våld

Fysiskt våld handlar om våld med tillhygge, våld utan tillhygge, hot om våld samt utnyttjande i hårt arbete. I den svenska utredningen har man konstaterat att trots att man valt att kategorisera övergreppen i olika delgrupper, kan inte någon form av våld identifieras som värre, grymmare eller mer brutalt än de andra (SOU 2009:99, s. 185). Ur barnets perspektiv är alla formerna av våld jämförbara.

6.1.1.1 Fysiskt våld med tillhygge

I Ålandstidningens artikel från 1967 understryker socialvårdsinspektören att kroppslig åga förbjöds 1,5 år tidigare⁵ och att husarrest skulle tillämpas endast i ringa omfattning. Han försätter med att berätta att han besöker Hemmet varje år (vilket även framgår från Stiftelsens årsberättelser) och att han hittills inte haft något att anmärka. Däremot fanns det enligt honom ett klart behov av personalförstärkning i form av en kompetent speciallärare.

Trots socialvårdsinspektörens uttalande har alla de intervjuade erfarenheter av fysiskt våld med tillhygge. Ett av de grävsta fysiska övergreppen på Stiftelsen Hemmet handlade om att bli slagen med en **högaffel**. Flera av de intervjuade hade erfarenheter av detta under upprepade tillfällen på 1960-talet.

Jag kan säga som så att på sommaren, det var vid midsommaren som man kör in hö, då var det så att bredvid gödselstacken fanns det ett litet utedass, (...) en gång speciellt kommer jag ihåg, så var jag där och rökte. Och så kom (föreståndaren) ju på oss. Det var någon till, om det var (en annan kille) som hade gjort en träpipa. Den var egentillverkad. Så kom (föreståndaren) in och slår sönder... Men det som hände efteråt var att "Nej, nu ska du upp och trampa höet." Man trampade då höet och saltade på körbron. Och kommer han med högaffeln och slår riktigt satans på mig... med skaftet. Det var (föreståndaren) (...) Det var inte bara ett slag heller, utan jag fick nog så att det kändes över ryggen. Det var flera pojkar som har sagt efteråt att dom var förskräckta. (12-16)

Du blev slagen med en högaffel? Jo. **Med långa klor på?** Jo, två sådana där... **Hur slår man med en högaffel?** Man sticker den väl i folk. **Vad det som hände – blev du stucken?** Jo. Det såg ju (en sommarstuggäst) alltså från fönstret. **Det måste vara väldigt farligt?** Inte för mig heller. Det var som vanligt, jag tänkte inte på det mera heller. Jag blödde... Jag kastade mig i ett dike så började (föreståndaren) rensa i landet. Jag låg där en halv timme, tror jag. Sedan tänkte jag att nu skiter jag i det här och går härifrån. Han får slå ihjäl mig om han vill. Då gick jag till (sommarstuggästen). **Så hon tog hand om dig där. Och hon hade blivit vittne till det här genom fönstret. Du måste ha varit fruktansvärt rädd?** Nej. Som jag sade, det var helt vanligt, en vanlig dag. Var inte konstigt alls, en vanlig dag. **Det var ändå några av dina sista dagar där?** Hon åkte... Hon sade att hon skulle åka hem till morsan min men jag sade att hon bryr sig inte. Det var precis vad som hände. Så gick hon upp till socialen i stället. Det tog väl tre dagar så var jag borta sedan. Då skulle dom slå ihjäl mig om det blev rättegång, sade dom. Då sade jag "Du, jag är redan död", sade jag. Att alla känslor och allt var borta redan, så det spelade ingen roll. **Du hade slutat känna efter vad du hade för känslor?** Ja, precis. Jag kommer ihåg att jag svarade "Jag är redan död så det spelar ingen roll". **Vem var det som hotade dig?** (Föreståndaren) och (en annan). **Det här hade hänt många gånger till dig?** Ja, herregud. Det var inte bara jag som blev slagen, det var flera. **Har du någon känsla att du var extra utsatt där?** Ibland så kändes det så. Andra fick också känna av det där. (...) Det såg man ju på reaktionerna sista gången det hände. Jag tyckte inte att det var någonting riktigt, något speciellt. Jag blödde ju ganska bra alltså. **Var blödde du ifrån?** Var var det? Under armen här var det och händerna för att jag värjde mig. Och jag tror att det var här i halsen och nacken. **Kom du till sjukvården?** Nej du, sjukvården nej. **Blev du omplåstrad?** Det var (stuggästen) som gjorde det. Sjukhus? Då måste dom ju berätta vad som har hänt, förstår du. Då börjar läkarna undra "Vad är det här för skador?" Så dom skulle nog hellre ha plåstrat om själva. Så att det inte kom ut, absolut. Det var ju bara tur då att hon råkade se det där. Det tog sig ju ett helvete när hon gick upp hit (till socialen). Jag kommer ihåg att hon lämnade kläder kvar efter sonen sin här

⁵ Socialministeriets cirkulär från 8.6.1965.

till mig. Hon tyckte väl att jag gick i för dåliga kläder. Hon hade sonen precis i samma ålder och det var därför vi smet iväg och skulle simma lite. Men jag visste att jag skulle få stryk när jag kom tillbaka. Han ville att vi skulle gå simma, han ville inte gå själv. Så jag följde med honom. **Och frågade om du skulle få gå med och simma?** Nej, det går ju inte att fråga (föreståndarparet) om det. Det vet man ju att det är "nej". 100 %. Så dom höll på med och tog upp hö i skrinna när jag kom tillbaka. Om det kunde ha varit två timmar. **Du tog ändå beslutet att du gör det?** Precis. Man tänkte väl att det var värt det. Så du får bada lite. Det var ju mitt i sommaren. Någonstans ledde det till (att jag kom bort därifrån). (Sommarstuggästen) blev riktigt arg alltså. Hon blev tokig alltså när hon såg det där. Hon var riktigt förbannad alltså. **Att ge sig på ett barn med en högaffel på det där viset...** Hur många såg inte det då som var där? Alla stod ju på åkern, alla såg ju. Alla som var där, jo. Jag har tänkt många gånger efteråt varför kom inte det här tidigare. (Föreståndaren) stod långt ute på en åker alltså, han trodde nog inte att någon skulle se det då. Jag gick dit efter att jag hade varit och badat. Och skulle hjälpa till. Det blev ju direkt "Var har du varit?". Hon borde ha sett det för ett par år tidigare. Jag har tänkt många gånger att inte visste man att det skulle vara så där lätt att komma därifrån. (7-12)

På Hemmet kunde barnet även bli slagen med ett annat tillhygge, som **ett bälte eller en riskvast**. Att bli slagen med ett bälte var relativt vanligt och användes som straffmetod i stort sett under hela tidsperioden. Det typiska är att den intervjuade kommer ihåg själva straffet, men kommer inte mera ihåg orsaken till bestraffningen.

Remmen var väl så där när (föreståndaren) var på ett riktigt jävla dåligt humör, men ofta blev det inlåsning i rummet. Det var systematiskt hela tiden. (...) Det var ju så här att erkände vi så kunde vi få lite lindrigt. Men ljög vi och sade lögnen då kom remmen fram, det var metoden. (...) Det vi blev straffade mest för, det var att vi rökte, tjuvrökte. Jag blev nikotinst när jag var 8, jag började röka när jag var 8. Där var det systematiska straff, om han kom på att han hittade en fimp. Det var inlåsning mest, det var inte fysisk bestraffning så, men ibland om det blev ett förhör, det var någonting han gav sig fan på att han skulle få reda på, då blev det kollektiv bestraffning. Och då kunde det bli så att då kom remmen fram. Då tog han in oss en och en i ett rum och sedan bankade han på oss med läderremmen, för att han skulle få fram sanningen. (...) Det var ungar som fick stryk med (riskvasten). Jag fick ju stryk själv med den där, fick knäppa ner byxorna själv och så tog (föreståndaren) och dammade till. Jag fick ställa mig mot väggen så slog han med kvasten. Jag fick ju stryk flera gånger. Jag minns det så jävla väl när den var lindrig, riskvasten var det lite löv där, den var en nygjord kvast, då tog det inte lika ont. Men var den så där att den var gammal och torr, då tog det jävligt ont. Ibland slog han 2-3 (gångar), beror lite på vilket humör (han var). Ibland kunde han ta i riktigt ordentligt. Men då såg han ju själv när jag skrek till att det tog ont, då blev han lite återhållsam. Men skrek jag inte så då kunde det komma ett ännu hårdare slag med kvasten, tills jag skrek, då slutade han. För då märkte han antagligen själv att då har jag fått straffet. För att komma undan (kunde jag skrika ibland) men det genomsådade han ju fort och då slog han ännu mer för då var man ute och ljög. Det var den systematiska straffmetoden han använde. Det behövde inte vara så stora saker, det kunde varit att man hade varit och snott i matkällaren något, tagit mat. I köket hade vi ett sådant där skåp där det var socker och det där bröt vi ju upp ganska frekvent, det där låset för att komma åt. Vi fick ju inget sött under hela tiden så att vi trängtade efter sötsaker och ibland kunde vi inte hålla oss utan då bröt vi upp det där skåpet. Med risken för att få stryk, vi tog stryk i stället för att få lite sött i munnen. Då kunde det ju bli så att man hamnade under riskvasten. (6-15)

Har du blivit vittne till att någon har blivit slagen på Stiftelsen? Ja, alla har ju sett piskan. Piska eller om (föreståndaren) hittade någon käpp, kunde han ta fast ett grepskaft, sprang han efter och dorvade till där bak. (Med skaftet), inte vågade han med gaffeln utan han slog. Om man inte gjorde det där så han kunde jaga som en sabla han. (...) Piska betyder det att... egentligen hade dom inga piskor där utan det var det första redskapet, tillhygge fick tag på, så kunde dorva till. Komma bakifrån och slå, (föreståndarens fru) var bra på det. Det gjorde inte (föreståndaren). Smällde till var som helst på kroppen. Nog var det sikt mest på ryggen, inte vågade dom på skallnivå. Inte kan jag komma ihåg att jag fick slag i skallen och inte fick jag mycket slag heller för jag opponerade mig genast. Om (föreståndaren) kom på mig så jag skulle ha varit på honom genast. Vi visste att det var straff i annan format i stället. Fick lite rapp här och där så var man inlåst då. Man skulle bestraffas om dom hade bestämt sig. (10-18)

Inte kommer man riktigt ihåg vad man hade gjort heller. Vad gjorde jag för fel? Men däremot kommer man ju ihåg (föreståndaren), han var ju ganska kraftig, var inte så lite runt midjemåttet heller, och när han slet bort bältet och gav... **Slog med bältet?** Jo. Det kommer man ju ihåg... Det är precis som jag säger, egentligen kommer man inte riktigt

ihåg vad man hade gjort för fel. Man hade säkert gjort någonting som inte passade in i deras... Fick nog flera gånger men kommer inte riktigt ihåg vad jag gjorde. (Bältet) klarade (föreståndaren) av så länge man var typ 12-14, förstår du. För då var man inte tillräckligt seg i kroppen. Efter det klarade han inte upp det för att han fick inga grepp på en. Det var vanligtvis över knäet med bältesremmen, dubbelvikt då förstås... utanpå kläderna. Det, blir ju inga märken då heller. Det är som poliserna slår med våta trasor – det blir inga märken då heller. **Hur många slag kan man få med ett bälte på det där viset?** Jag kommer inte ihåg det heller, det var nog tillräckligt, det var väl ungefär vad gubbfan orkade slå. Det följde nog... 10? Inte vågar jag säga riktigt. Beroende på tillfället. Antagligen som han ansåg att var rätt. (12-16)

Jag var 9-10 år gammal då, vi rymde mitt på natten, på vintern, och gick ända till Mariehamn. Ända till Mariehamn gick vi. Fråga inte nu efteråt varför jag for med. Det var (en kille), han öppnade fönstret och sedan gick vi ner till Mariehamn, till flygfältet var vi. Vi blev fast när vi var och trampade där i Mariehamn. Jag vet inte om det var ett par eller om det var en bror och syster (...). Dom tog upp oss i bilen och sedan blev vi skickade till Stiftelsen Hemmet. Och när vi kom dit så ner i sängen och stryk... gröttallriken och sedan i sängen, där var det. Det kommer jag ihåg. Men fråga inte vart vi var på väg på vintern när vi rymde. Jag vet inte. **Bort ville ni i alla fall?** Det är klart det. **När du kom tillbaks och fick stryk vad innebar det?** Jag fick skällningar och sedan fick jag med bältet och sedan i sängen och sova. Tog och slog mig med bältet i rumpan, (föreståndarens fru) förstås. Det var hon som var gud där. Det var hon som bestämde över allt kan man säga. **Och det var hon som utförde bestraffningar?** Precis. Det var (hon). En gång har jag sett att föreståndaren blev arg, det var en pojke som hade något luftgevär och då var det där luftgeväret i... ladugården. Då slog han den där gevären sönder, det var den enda gången som jag har sett att (föreståndaren) var arg. Det var den där pojken luftgevär. Jag vet inte vad han gjorde den där pojken. Det var inte tillåtet att det fanns sådana luftgevärer på barnhemmet. (...) **Stryk med bältet? Hur gick en sådan situation till?** Hon tog bältet och slog med på rumpan. Vanligt bälte som hon tog och slog. En viss tid, fråga inte hur länge. **Flera slag?** Jo, det är klart det och sedan började man gråta, det är klart att det tar ont i den åldern. Inte kan jag berätta något mer för det... Det var olika (platser). Det berodde på, sprang jag undan så kom hon efter och slog. Liksom där i rummet, där som vi sov. Man försöker springa undan men inte gick det. Hon hade krafter som helvete den där gumman. Rumpan och ryggen och det, inte vet jag om det blev märken, det såg man nog aldrig, men sjukt var det. Man hann ju nästan aldrig undan för att hon tog ju i och jag kommer ihåg den där minen, galen, när hon slog den där foten i marken. Och sedan när hon började så... En galen blick, arg - ilska. Fråga inte varifrån det kommer den där ilskan, jag vet inte. Hon skrek "Förbaskade varelser!". (8-11)

Vad var det som hände i potatiskällaren? Man blev slagen... **Du fick gå med (föreståndaren) dit ner till källaren. Hade du kläderna på dig om du fick stryk med en rem?** Hur var det... jag tror att man fick dra ner byxorna. **Var det skillnad på när man använde riset?** Bälte kändes väl mer... **Var slår man med ett bälte?** På skinkorna. Det hände. **Under dom där 5 åren som du var där, kan du berätta minimi hur många gånger det hände?** Det räknade man aldrig. **Är det mera än en hands fingrar?** Det måste det ju vara. Det var så vanligt att man blev bestraffad, man trodde att det tillhörde vardagen. (...) Man tyckte att det var normalt. Det var ju så att om man hade gjort någonting illa så slog man sig själv för att man hade varit dum. **Vad kunde det vara på Stiftelsen Hemmet - "att göra illa"?** Olydig - räckte en bra bit. **Vad kunde medföra att man blev slagen?** Olydnad, det var ju oftast. Gjorde inte som dom sade, eller var uppkäftig – klart att man tröttnar ju ibland. (7-12)

6.1.1.2 Fysiskt våld utan tillhygge

I Ålandstidningens artikel från 1967 berättar de två rymlingarna från Stiftelsen att de dagligen får "bannor och avhyvlingar". De berättar också att de yngre pojkarna kunde få örfilar om de till exempel knyckte en bulle i köket. I samma artikel dementerar föreståndarens fru att hon skulle slå barnen: "Jag har blivit oskyldigt beskylld för att jag slagit barn. Men det är pojkarna själva som pucklar på varandra."

Att fysiskt våld var vanligt förekommande på Hemmet blir tydligt bekräftat av utredningens material. Under intervjuerna används regelbundet uttrycken "stryk" eller att "man blev slagen". Alla gånger var det dock inte möjligt att specificera vad som de intervjuade menade med stryk eller på vilket sätt man blev slagen – med eller utan tillhygge. Det är uppenbart att stryk i utredningens material

åtminstone kunde handla om örfilar och att barnet kunde bli bestraffad av flera personer på Hemmet.

(Föreståndarens fru) var ofta inblandad - det var örfilar, det kunde vara vad som helst. Många gånger upplever jag det lite på det viset att det var hon, jag vet inte om jag har fel, hon låg bakom mycket av dom här bestraffningarna men hade gubben att utföra det. Hon uppmanade (föreståndaren) att det här måste du göra med dom där jävla ungarna. Så många gånger har jag tänkt på det, vad det enbart (föreståndaren)? (12-16)

Om man var olydig så då fick du smaka på örfilar och de andra också? Jo. Din möjlighet att kontrollera följderna – fanns det? Man visste att man fick konsekvenser om man gjorde någonting. (7-12)

Trots att det var vanligt med fysiska övergrepp på Hemmet var det samtidigt tydligt att fysiskt våld mot barn inte fattades av dåtida samhället som någonting som var allmänt acceptabelt. Att övergreppen fattades som oacceptabla framgår av reaktionerna från andra vuxna. Även på Hemmet doldes fysiska övergrepp oftast bakom stängda dörrar.

Då byggde man den där (...) nya vägen (...). Då hade jag smitit ut för jag var intresserad. Det var maskiner och det var lastbilar och det var grävmaskiner. Så kommer (föreståndaren) dit och (...) tvingar mig till att ta av mig skorna och gå i gruset och så slår han skorna mot huvudet, mina skor. Jag hade ju varit olydig. Men... då hade (en annan man) sagt att "Ger du honom ett slag till så kommer jag ta mig satan och slår ihjäl dig..." (12-16)

Tror inte (föreståndarens fru) skulle ge stryk när man ute på backen då om någon skulle se, liksom. **Hon visste att det var fel?** Om hon inte visste att det var fel så är hon inte normal. Vet du vad jag menar? (...) Om jag jämför det liksom med (hemmet dit man flyttade från Stiftelsen Hemmet) - när jag var där så jag var aldrig rädd. Gjorde jag något illa så kom (familjens pappa) och talade på allvar med mig. (...) Fick aldrig stryk där eller liksom våld. Han talade bara liksom, fast jag gjorde illa. (8-11)

Skedde det (fysiska våldet) alltid nere i källaren? Oftast var det där. Hördes ingenting. Kan inte göra det på gården som folk ser som åker förbi heller. Det vågade dom inte. **Dom visste att det var fel?** Klart det att dom visste. Dom var ju skenheliga, gick i kyrkan och... **Vet du att någon visste där i byn vad som hände med bältet och med ris?** Det vet jag faktiskt inte, men dom trodde inte på det när man sade det heller. Dom hade ett sådant rykte att dom var så bra så. (7-12)

Fysiskt våld var vanligt förekommande även i den enskilda familjen. Det kunde handla om att barnet blev slagen med en riskvist eller med ett bälte. Likaså fick barnet örfilar eller blev luggad.

Det var lindrigt med örfilar. En gång så var jag och (yngsta brodern) och lekte på berget. Jag vet inte vad vi gjorde men då kom (familjens mormor) med björkriskvast, ordentlig, slog hon sönder på oss. Hade stora ränder på ryggen, det hade vi båda två. Fick gå och hon slog ända hem. Så den var helt sönder slagen den där, hade bara lite av stumporna i handen. (Hon slog) medan vi gick hem. På ryggen, hade inga skjortor på oss, det var sommar, bara ryggen. Det var ganska tjocka ränder på ryggen såg jag sedan på lillebror. "Jesus, har jag likadant?" - "Jo" sade han. Vi var på ett berg där ganska nära, vad kunde det ha varit 100-200 meter därifrån och lekte. Jag vet inte vad det var som utlöste det där inte. Grannkillen var med och lekte också där. Han sade att han stack och tittade i buskarna. (enskild familj)

(Familjens mamma) kom på kaffe hem, tiotiden från (sitt jobb) och jag stekte ägg åt henne och kokade tevattnen. Hon skulle ju ha det alltid. Sedan om man var lite försenad, till exempel, att det inte riktigt var färdigt när hon kom, då kunde man få sig en hurring eller luggande, det är sådana små saker som det handlade om. (enskild familj)

En gång på vintern, då kommer jag ihåg vad jag gjorde för hade skidat och lappat dom med sådana där plåtburkar, skidorna som har gått av. Så skidade av den fast den var lappad och då fick jag stryk också med bälte. Utav att jag råkade skida av den där skidan. Tyckte jag att den var ju lappad, den var sönder sedan förut den. Den gick av på samma ställe, lappade med plåtburkarna som man satt fast, då höll den lite. Då fick jag stryk med remmen. Det var (familjens pappa) det (som gav stryk). Det var han som blev arg då. Skidan gick av... Jag fick stå bara där och så slog han med remmen eller det där bältet. Jag hade kläder på så han slog över hela ryggen till han var nöjd så att säga. Det

var inomhus. (Familjens mamma) var där, kommer jag ihåg, och sedan var ju dom där (familjens mormor och hennes make). Inga brydde de sig något. (enskild familj)

6.1.1.3 Hot om våld

Ett av de starkaste hoten handlade om att bli skickad till Östensö skolhem, där man tog emot missanpassade barn och flera barn blev ditskickade från Stiftelsen Hemmet under 1953-1971. Stället hade ett rykte om att använda våldsamma uppfostringsmetoder. Enligt barnhemmets matrikel var det åtminstone en 16-åring (1959) och en 15-åring (1966) som skickades till Östensö på grund av dåligt uppförande (källa: Landskapsarkivet). De mera regelbundet förekommande hoten om våld väckte känslor av rädsla speciellt bland de yngre barnen. I det bandade intervjumaterialet kan man tydligt höra hur smärtsamma minnen av hotet om våld fortfarande väcker känslomässiga reaktioner hos de intervjuade.

När vi var mindre, när vi var små, så var det ju frekvent att man ställde ut en riskvast nere i källare som man hotade med. Om man var elak, om man var dum, då är det bara att gå ner så "tar vi fram riskvasten". Alla visste om att det fanns en riskvast där. (6-15)

När vi skulle börja sova sedan, vi hade aldrig bråk emellan, talade med varandra, och sedan hör man när (föreståndarens fru) säger (...) "Förbaskade varelsor jag slår ihjäl er" och stampade med ena foten. Och det gjorde hon alltid när hon blev arg, och vi visste aldrig mot vem det var, för hon hade ju bra hörsel emellan, vet du. Ibland kom hon nog dit i rummet och runt öronen "Nu är ni tysta och sover". Våld. (...) Mitt på vintern ut på trappan och stå med pyjamasen på. Fråga inte hur länge jag var där. Hamnade ut för att vi inte var tysta. På vintern med. Det kommer jag ihåg. I pyjamas, upp från sängen och ut, bara pyjamasen. Jag kommer inte ihåg sedan hur länge jag var där men det kommer jag ihåg att jag hamnade ut. Nog hände det, vet du, ganska många gånger, nog... (...) När hon stampade så visste vi aldrig vart hon for. Hon var säkert någonstans uppe eller sedan var hon nere men största delen var hon uppe där som hon var. (...) Nu händer det något, nu är det någon som får något. Det var varningen: hon kommer men vart - det visste ingen liksom. (...) Sedan var det hela tiden det där örfilar, vad ska jag säga, rädslan, man var aldrig trygg på något sätt. Jag vet inte hur jag ska förklara det. (...) **Hur många gånger såg du att någon av er fick stryk?** Många gånger. Åtminstone varje månad fick vi nog. Men inte varje vecka, det kan jag inte säga. Nog fanns det sådana veckor som vi var snälla. Eller vi lärde när vi fick stryk att vi var åtminstone ibland tre veckor snälla. Vi var snälla, vet du vad jag menar, att hon inte hittade på någon orsak då att göra något liksom. (8-11)

Man flög ju till så fort som dom gapade till, hon skrek ju något vettlöst. Och stampade i golvet. Det var hela tiden. Det var därför hon kallades för vrålapa. Hon skrek ju på oss allihopa. Och det där sitter i en än idag så jag kan göra vad som helst bara det blir tyst, alltså. Det är farligt. Jag blir helt galen om man skriker. Jag blir helt tokig om hon skriker åt mig. Jag går på personerna. Jag går på han att han håller käften, jag blir helt galen. Det är någonting som, nerverna blir så här och så blir jag helt tokig om man skriker. Det sitter i än det. Då när hon skrek då sprang man ju, man blev ju livrädd, alltså. In i skogen eller någonstans. Ibland fick vi gå till någon bonde och rensa. Gallra sockerbeter. Och då fick dom åka till Sverige och jag fick inte följa med, flera gånger, alltså. Jag blev så förbannad, till sist gick jag upp till sossen, och sade till, så han ringde dit direkt och skällde ner honom. Sedan fick jag stryk när jag kom tillbaka. När jag hade varit upp dit alltså. (...) **Vem var det som kunde ge stryk då?** Det var (föreståndaren). (Namnet) försökte också lite. Han buffade på en, knuffade, slog en i axlarna och... (Han) hotade ofta. Han sade ju då till exempel "Blir det en rätttegång så slår jag ihjäl dig." "Gör det du, jag är redan död jag". Till exempel. Fast (föreståndaren), han sade ingenting, han instämde. (7-12)

6.1.1.4 Utnyttjad i hårt arbete

Fysiska övergrepp kan även innebära att barnet blev utnyttjat i hårt arbete. De placerade barnen lärde sig arbetet direkt vid ankomst. Konsekvenserna av utnyttjandet i hårt arbete var brist på fritid, lek och annat umgänge. Enligt den svenska undersökningen kunde arbetsmängden i värsta fall påverka barnets utveckling och skolgång på ett negativt sätt (SOU 2009:99, s. 212).

De två rymlingar som intervjuades av Ålandstidningen (23.3.1967) beskrev att barnen var tvungna att arbeta långa dagar både på Hemmet och utanför. "De äldre barnen får ligga i löklanden från klockan 8 till 17 och även arbeta hårt i skogen". Ena av pojkarna berättar i artikeln att han bland annat hade till uppgift att stiga upp klockan 7 och mjölka gårdens kor innan han begav sig till skogen för att hugga och köra hem tvåmetersvirke. Även föreståndaren bekräftar i artikeln att pojkarna under sommarmånaderna har olika sysselsättning i ladugården och inom jord- och skogsbruket. I Hemmets årsberättelser nämns att barnen efter tid och förmåga hade utfört "vissa lättare arbeten" (källa: Landskapsarkivet). De sakkunniga som medverkade i Ålandstidningens artikel rekommenderade att pojkarna inte skulle ha fulla arbetsdagar, men instämmer att arbetsterapi kunde vara både hälsosamt och nödvändigt. Detta eftersom pojkarna genom arbetet lär sig kunskaper inom husdjurskötseln samt jord- och skogsbruket. Det är dock en klar skillnad mellan måttliga mängder av arbetsterapi och det kontinuerligt tunga arbetet som framgår av intervjumaterialet.

Menar du att ni fick gå i skogen hos bönderna? Jo. Vi var och röjde. (...) Ibland hamnade vi ut och gräva diken och mycket frekvent på sommaren var ju jordbruket, vinterhalvåret var det skogen. Skogen var vi ju kontinuerligt ute och högg. Veden till vintern, den högg vi ju själva i skogen. Och så röjde vi upp och sly och elda ris, så vi jobbade ju hela tiden. Inte bara på hemmets mark utan vi jobbade åt bönderna och i deras skog också. (...) Att bli lite vuxen och få tillit till att man duger någonting till. Alla kunde ju inte få en yxa och gå ut i skogen och hugga. Det var ju många som högg sig i benet. Det blev dyrt. Dom högg ju sig i stövlarna. Vi vässte ju materialet själva. Vi var väldigt noga med att få vassa yxor. Ibland slant ju den där och då blev man ju skadad. Det där blev dyrt för gubben så han var väldigt noga med. Först så gick ju stövlarna, fick han köpa nya stövlor när dom där gick sönder, och sedan om det var illa till så måste man till Mariehamn och sy sig. Och då fick ju gubben beställa taxin och det kostade också pengar. Han var snål han så där. Man kunde ju också få ovet om man högg sig i foten, för att det kostade pengar för honom. Eller kostade väl någonting som han inte hade räknat med. Då var det väl på gränsen att han skulle straffa oss också men det gick liksom inte för att vi gjorde ju rätt för oss samtidigt. (6-15)

Sedan när du kom hem då, vi slutade vanligtvis skolan tvåtiden, så var det ju uppe på vedgården. Eld och värme i huset gick ju med ved, det var ved som vi skulle sköta om. Det skulle sågas och klyvas, fanns fruktansvärda vedhögar ute och torka där. Och sedan skulle det tas upp potatis, det gjordes för hand. Allt som skulle skördas, all vete och råg, det var med lian. Allt var fullständigt med armkrafter, fanns inga maskiner. Bara när (föreståndaren) skulle ha gjort något på sina stugor och grejer, då var (namnet) med en grävmaskin och det skulle sedan arbetas bort, jobba åt bönderna då. (Föreståndaren) utnyttjade mycket barnkraft. Skulle gå i eds idag om han skulle leva. Hur mycket pengar han har tagit och så gudstrogen som han var. Det var bara kyrkan, kyrkan och kyrkan. (...) Allt gick med mutor. Allt jobb som vi gjorde var till 70 % vedgallring. Det var mycket lök och gurkor på den tiden som skulle gallras. Det skulle tas upp och det skulle snoppas. När det var högsäsong på byn så låg vi i allas land. För att göra igen tjänster sedan, (...) vi jobbade bort det, det vet jag än idag. Vi jobbade bort det. Hans privat liv, använde han oss till 100 %. Det är så. (...) Stiftelsen baserade sig på... om bönderna hade problem med någonting så ringde de (föreståndaren) "Har du någon pojke att komma över, vi behöver hjälp". Det var bara att sticka iväg och inte fick vi ju någonting heller. Jag jobbade mycket. (...). Dom gav åt mig pengar, och sade "Se till du att du inte ger dom här till (föreståndaren), gå göm dom". Det fanns en gammal väderkvarn där jag hade en liten plåtbuk under roten på vederkvarn. (Där) hade (jag) gömt lite pengar så jag kunde köpa åt mig själv. (...) När jag åkte från Stiftelsen så hade jag samma kappsäck som jag hade när jag kom, lite ritningar och dagens kläder hade jag på mig, och skolbetyg och grejer, någon strumpa, det var allt som var i den där portföljen. (...) Biljetter och allting var ordnat, jag hade inte ens 5 penni när jag for. Hade inga pengar, fick ingenting med. Ingenting. Och det gäller andra, inte fick dom något. När jag visste att jag skulle gå skriftskolan, då skulle jag ha en ny kostym. Dom pengarna fick jag gå jobba in och (föreståndaren) sparade. Då sade han "Nu har du så här mycket inne", och han började det här i tid redan att jag skulle ha dom där pengarna inne. Sedan for vi in till stan och köpte en kostym. Ingen fick gratis där utav pojkarna utan det skulle arbetas. Sedan hade vi dom där rymmarna. (...) Vi vet ju att dom tog kassan, (föreståndaren) sade "Nu tog dom kassan". Inte hade vi några pengar. Om man skulle vilja haft fara köpa saft eller något. (10-18)

Vanlig vardag var då att det första som hände ungefär, och jag har för mig att det var första veckan, så skulle dom ha mig ut och rensa. Du vet du hade morötter, rödbetor, och allt sådant här som det ju var... Det var ju röjningar, vi stod ju med tvärsågen, vi sågade ved, plus att på den tiden var det ju så att du hade 9 mark om dagen som bönderna

betalade om du for och gallra betor, satt lök – då gick man ju på knän, det var inga maskiner på den tiden... I alla fall så var man ju i skogen med alla andra som med (en kille) som jag var mycket med i sista året i skogen. Vi for ju runt (...). Där nere byggde (föreståndaren) sommarstugor, jag kommer inte ihåg om det var en eller två som vi säkert bidrog till med arbete. Vi röjde ju upp där. Ibland kunde det hända faktiskt att vi fick beting som det hette. Nu ska ni göra det här området och ni slutar inte förrän det är klart. Det var beroende på gånger. Det är klart att vi maskade så mycket vi kunde. Egentligen lurade vi (föreståndaren) nog flera gånger ordentligt. Ibland hände det då att han måste fara på någonting, han hade ju kyrkan, jag tror att han satt i kyrkofullmäktige och sådana här grejer. Då hade han ju utsett området som vi skulle röja upp, vi skulle såga med den där jävla tvärsågen, vi skulle buska, vi skulle elda. Då var vi alla större där. (12-16)

Fritiden, efter skolan? Vad är det för slag det - fritid? (...) Det var nog nästan ut på åkern efter skolan. Inte vet jag om... fritid i den tiden... Nog var vi och simma emellanåt, vi hade simskola, det hade vi där. Men nu var det nästan att vi gjorde alltid något, om inte i lidret så var vi ute på åkern och rensade eller sedan ute i skogen och gjorde skogsröjning. Inte var vi små, vi var 11 (år gamla), nog räckte det för dom att vi var "arbetsdugliga". (En annan kille) gjorde skogsarbete, sågade träden och sedan brände vi dom där kvistarna. Hjälpte med stockarna, dom hade ju hästar den tiden, sådant vanligt skogsarbete så mycket som man kunde. Inte har man så mycket krafter som 11 år gammal, men nog gick det, det kommer jag ihåg, många vintrar som vi gjorde. (...) På vårvinter måste det ha varit. Inte kommer jag ihåg någon fritid på det viset. (8-11)

Du sade att det fanns alltid någonting att göra där. Det var ett staket.. Det var hur mycket som helst. Det skulle plöjas och det skulle harvas, och det skulle allt möjligt. Sådnen skulle in, höet skulle in, potatisen, morötter, kål, alltihopa. Antigen skulle det in eller så skulle det sås. Höbärgningen, det tog en bra stund. Vi hade bara en häst också, fanns ingen traktor då där. Den var där hela tiden, den var farlig den där hästen. (7-12)

För arbetet som gjordes skulle pojkarna få ersättning, vilket diskuterades även i Ålandstidningens (23.3.1967) artikel om rymningarna. Enligt pojkarna fick de aldrig fickpengar oberoende hur mycket de jobbat, utan pengarna gick till Stiftelsen Hemmet samt delvis till pojkarnas specialkassor. Föreståndaren berättar: "De pengar som pojkarna tjänar går till var och ens bokförda kassa." Han förklarar i artikeln att dessa pengar gick till förnödheter. Om det blev pengar över så sattes de på pojkarnas bankkonton. En av pojkarna hade enligt föreståndaren haft 800 mark på banken när han gick från Stiftelsen Hemmet och började yrkesutbildningen. Föreståndaren fortsätter att det är sparsamt med fickpengar på Hemmet, men att det händer att pojkarna får slantar till läsk och godis. Cigaretter var förbjudna. Enligt socialdirektören hade det kommit klagomål från pojkarna på Stiftelsen över "den hopplöst lilla fickpengen". Detta hade lett till att pojkarna hade ljugit om pengar för att få mera. Dessutom hade inte pojkarna som skickats till Hemmet haft något bankkonto när de kommit tillbaka. Detta fast de hade arbetat hela somrarna.

Att pojkarna arbetade långa dagar bekräftas i inspektionsrapporten från 1967 genom uppgifterna om bristfällig fritid på Hemmet. I rapporten framstår att fritidsverksamheten på Hemmet var otillräcklig och ensidig och borde motsvara livet i samhället. I samma rapport konstateras att förhållanden kring ersättningen för arbetet och användningen av egna fickpengar inte blev klarlagda. Då egna pengar utgör en del av uppfostran till ekonomiskt tänkande och förebygger snattandet, uppmuntrades Hemmets styrelse att diskutera och planera dessa frågor (källa: Landskapsarkivet).

När våren kom och skolavslutningen kom vändades jag varenda jävla år. Skolavslutningen, det var det värsta jag visste för då visste jag att hela sommaren blev det här jagandet. (Föreståndaren) skickade ju ut oss bland bönderna runtomkring och vi fick ju rensa deras lökland och vi fick jobba i skogen. Vi fick inte betalt för det. Vi var mer eller mindre drängar åt bönderna ute i bygden där. (Föreståndaren) hade nog någon jäkla bok, han skrev upp där att du har så här och så här mycket i boken, och satt in 10 mark eller vad det nu var på den tiden. Men vi fick aldrig se själva den där boken. Han sade att han hade en bok, men vi fick aldrig någon redovisning vad vi hade på den där boken. Det var bara att han sade att den fanns, men den fanns inte ändå. **Fick ni någonsin ut pengar?** Nej. Jag fick en kappsäck

med lite strumpor och kalsonger och vad det var. Det var det enda när jag åkte därifrån. Det var ju bara tack - eller ett tack var det inte ens. (6-15)

Fanns det någon ersättning i samband med att ni var hos bönderna? Fanns inga pengar alls med i bilden hela min tid. Ersättningarna for ju i (föreståndarens) ficka. Och alla hade vi ju så... (10-18)

Just den här arbetsdelen, så det var ju att köra in hö, det var att göra allt. Det som retar mig mest är att av dom här 9 mark som bönderna betalade så att säga per dag, så skulle 4,50 gå till en sparkassa åt oss. Förstår du, halva summan. **En gemensam kassa menar du, eller vad?** Nej, det skulle också sättas in på våra särskilda... Jag har en bankbok men när jag för fan inte hittar den nu... jag såg den för ett par år sedan. Under den här tiden, fyra åren, så var det 5 mark insatt. Jag vet inte vart jag satt den eller om jag vart så förbannat att jag slängde iväg den. **Du hade 5 mark insatt då, en dagslön alltså?** Jo, på fyra år. Så man undrar ju vart tog dom här pengarna vägen. Alltså det undrar man ju än idag. (12-16)

Ni gör arbete hos bönderna... Jo, vi gjorde på somrarna. Med lök, rensa liksom (och sättnig, ta upp). **Fick ni någon lön?** Nej, men som jag berättade då så jag kommer ihåg att det var någon 10 mark om dagen som (föreståndaren) talade om. Jo, att 10 mark om dagen, att han lägger sedan in pengarna på konton. Eller han hade ju ett sådant häfte, det kommer jag ihåg. **Har du hört honom säga det till dig?** Jo. Han sade, för han hade någon sådan där block. Jag kommer ihåg den där blocken, var gammaldags, i den här storleken (visar), lite mindre än det här och så var det inte rutor utan... Och jag fick då när jag for från Åland, om jag inte kommer ihåg fel, så fick jag 100 mk som var mina pengar. Som jag hade sparat från dom där tre åren som jag var där. 10 dagar (dagsverk) på tre år. Det är klart (att det var flera dagar), om jag var tre år där. Det kommer jag ihåg på sommaren att det var roligt att vara där på åkrarna för de var snälla de där bönderna. Ingen skillnad vad dom hette, ingen betydelse, men dom var liksom redigt folk. Men det var (föreståndaren) som skötte pengarna sedan, inte vi. Jag såg aldrig pengar på dom där tre åren. **Hade du någon form av fickpengar?** Nej, aldrig. **Egna pengar?** Jo, det var då på sommaren. Det var ibland när sommarvästerna kom så öppnade vi grinden och så fick vi utländska mynt, då och då, som var ingenting värt. De har den där sommarplatsen (...), sommarstugan som dom hyrde säkert till alla dom där sommarvästerna. Så när dom for sedan till stranden och simma, så var det en sådan där grind eller port som vi öppnade... Men det var utländska pengar som dög till ingenting. På dom där tre åren, jag såg aldrig pengar, vi hade aldrig något. Vi förstod inte pengar, vi behövde inga pengar, vi fick all mat där och allt det som vi behöver. (8-11)

När ni var hos bönderna, fick ni någon ersättning? Jo, fast det tog ju (föreståndarparet) då så klart. För när jag kom därifrån så hade jag bara 100 mark, och jobbade så mycket ute. **Så det var inte bara någon enstaka gång hos bönderna?** Nej. På slutet var jag ute ganska mycket. Jag var till och med och målade en lada, kommer jag ihåg. Kommer inte ihåg hur länge det tog, om det tog tre veckor. Då kommer jag ihåg att jag fick en 50-lapp, och då fick jag den av honom, gubben (som ägde ladan). Och den hade jag stickandes ut från bakfickan då jag kom till Stiftelsen. (Föreståndaren) såg den när han skulle ha den, men det tog några dagar innan han fick den 50-lappen. Jag gav den inte åt honom meddetsamma. Jag tyckte väl att jag hade rätt till den nog. Men han fick den till sist i alla fall. Sedan hade jag ändå bara en hundring när jag kom därifrån. Jag vet att dom betalade, bönderna betalade. Till honom, inte till oss. Det var så här att han gjorde oss ett sparkonto, sade han. Dom måste ha snott pengar av folk, det måste dom ha gjort. Det visste man nog (att pengarna skulle till sparkonto). Jag tyckte "Jäkla vad lite efter så där mycket jobb". Det tänkte jag, faktiskt. Eftersom jag fick en 50-lapp där. Då börjar man ju fundera. (7-12)

Förutom arbete hos bönderna tog barnen hand om Hemmets djur och hushållssysslor. Det kunde då bland annat handla om att mata djuren, koka morgongröt eller rensa i landen.

Vi hade fyra kor och så hade vi höns, grisar, kalv och häst. Dom skulle ju också skötas. Det var vi som skötte det. Som mjölkningen i ladugården. Det var dom äldre barnen som fick stiga upp och mjölka korna och mocka ut skiten. (...) Vi steg ju upp då kl 6 på morgonen. Först skulle det mjölkas och göras ordning i ladugården och sedan fick man gå till skolan. Och äta (frukost). På äldre tiden var jag grötkokaren. Så jag steg upp och kokade gröten. Och det där var ju en form av, när man tittar tillbaks på det nu, att man fick en form av förtroende att man kunde koka gröt. (...) Ibland så klarade man sig undan jobb för att (föreståndaren) hade inget jobb. Men det var ju också så här att man ville ju ha sysselsättning också så att ibland gick man och tiggde jobb. (6-15)

Allt med jordbruk som vi gjorde. Vi var illa tvungna att lära oss plöja med hästen. Det skulle tas upp potatis med order, du måste träna så länge tills du kunde köra någorlunda rakt i potatislandet, att du fick upp potatiset med order... (...) Det var ju så att när potatisen var upptagen, det var sådant som skulle göras alla dagar. Kom från skolan och kunde få sitta där och (föreståndaren) kunde säga "Du tar fyra fåror idag." (10-18)

Vi hade fyra kor och vi var fyra killar uppdelade i lag. Jag kommer inte ihåg (vilka killar det var). Vi var två varje morgon som skulle mjölka två kor. Det var varje morgon det sista året du var där. Då skulle du ju mjölka innan du satte dig på skolbussen. (12-16)

Men du var ju för liten att jobba när du kom? Nej, vi fick ju jobba allihop. Rensa i landen i dagarna ända, allt möjligt. Ja, herregud ja, allihopa fick ju jobba. Inte var det någon som fick dra benen efter sig. Det var ju en massa med djur som skulle skötas, mata dom och... **Var det någon större som visade hur du skulle (göra)?** Ja, nog gick man själv också ibland. Det var kor, häst, får, grisar, kalvar, en tokig häst... **Du behövde inte mjölka kor?** Det ville dom nog att man skulle göra. **Hann du bli i den åldern? Eller gå ge mat åt djuren?** Det gjorde man ofta, gav (djuren) mat. Det var nog efter skoltid... **Hade ni fri lek?** Nej men man fick hjälpa till med sysslorna. Det finns hur mycket som helst. Det var som en bondgård alltså. Stora gården. Dom sådde ju ganska mycket. (7-12)

Arbete med familjens odlingar och husdjur fanns även i den enskilda familjen.

Fick börja ge mat åt djuren och mocka dynga. Sedan bära lite, på sommaren var det potatisrensning, rensa potatisland, det var det. Bära bastuvatten, fick bära från källaren till bastun upp för hand. (...) Hett vatten i ämbaren. Det var ju oftast min uppgift sedan, jag brände mig nog flera gånger. Man bar ju i ett ämbar dit så hämtade man ett annat ämbar, så höll man på. Inte orkade man bära två ämbaren, det gick inte. Så det var det. Sedan vakta. Dom mjölkade ju den ena kon, så var det en tjur med där, den var liten då så min uppgift var att vakta den. Tjurkalv. En annan mjölkade så skulle den dricka upp mjölken den. (...) Den där växte ju till sig så inte klarade jag av den mer inte. (...) Fick man stryk för det också, för att jag inte kunde hålla tjuren, den blev ju stor. Det var (familjens mormor) som satt och mjölkade. Jag skulle hålla tjuren borta från mjölkhinken. Det var hon sedan som gav en örfil. När den var liten så klarade jag av tjurkalven men den växer ju fort den. Sedan klarade jag inte av den mera. Jag hade nog börjat skolan då, skulle jag har varit 9 då? 8-9? Jag kommer inte ihåg riktigt. Jätte liten var jag åtminstone. (...) På potatislandet på sommaren, höll på rensa där när man hade sommarlov. Sedan när man kom in: "Vad, är du färdig redan? Det är mycket kvar – ut och rensa!" Inte var det så att (vuxna) var med. Men när vi tog upp potatis då var (vuxna) med, det var ju med en hacka och det där. Annars skulle potatis blivit kvar i landet. Dom hade hela potatisen odlat till vintern, hela vintern, och det var inget litet område. (enskild familj)

6.1.2 Emotionellt våld

Emotionellt våld kan handla om identitetskränkningar eller orättvisor. Det finns ingen allmänt giltig definition på begreppet personlig integritet, men i den här utredningen betraktas sådana handlingar som kränker barnets personliga egenart eller karaktär som emotionellt våld. Till exempel i den svenska utredningen kunde barnet bli kränkt genom negativ särbehandling eller nedsättande tilltal, eller att barnets privata ägodelar samt kontakter med vänner och släktingar blev kontrollerade (SOU 2009:99, s. 217).

6.1.2.1 Nedsättande särbehandling eller tilltal

Barnets personliga integritet var kränkt genom nedsättande särbehandling och tilltal. Nedsättande särbehandling på Hemmet kunde handla om att föreståndaren roade sig i bastun genom att utan förvarning skopa kallt vatten över en av pojkarna (12-16). Nedsättande tilltal däremot riktades bland annat till sängvätare.

(En kille) var sängvätare när han kom och värre blev det med det där. (Föreståndaren) skulle lösa problemet med att straffa sängvätare – det blir en motsatt effekt. Han var sängvätare långt upp i åldern, jag tror att det var till 8-9 år. För att få riktigt bukt med det där så ställde han honom på mjölkpallen och klädde ut honom i tjejkädder, för att förnedra

honom ännu mera. Det är förskräckligt. Han var yngre än mig. (...) Det var ju systematiskt, det var den pedagogiken som man hade där. Det är just det här med samhällsansvaret att inte samhället såg till... att ingen kontrollerade upp att det var så här. (6-15)

Sängvätare fick tvätta sängkläderna själv? Nere i källaren. På vintern, det hann ju aldrig torka liksom. Det var stelfruset. Man borde ha tagit in det tidigare – vad skulle ett barn tänka på det då? Dom tänkte inte så då (att det var på vuxet ansvar), på den tiden. **Men skulle dom ha lagt sina egna barn...** Nej, det hade dom inte gjort. Men dom brydde sig inte så klart, vad skulle dom bry sig. (...) **Kommer du ihåg hur dom hanterade sängvätare på Stiftelsen?** Dom retade en så klart. (Föreståndaren) sade så här "Ska du pissa ner kärringen sedan när du får en sådan?" Det kommer jag ihåg. (...) Skällningar så klart. (7-12)

Kränkning av personlig integritet pågick även i det enskilda hemmet. Orättvisa beskyllningar och negativ särbehandling var vanligt förekommande.

Du fick aldrig beröm eller kredit för det du gjorde? Nej, det fick jag inte. (...) Det var aldrig bra, man blev utskälld. Att man kan inte sitt arbete och så. Fast man jobbar och så, ja det var arbete ju nästan hela tiden där. (enskild familj)

Sedan när man hamnade att bli tvingad att slå ihjäl kattungar. Visade dom stenen att "den där, den kan du slå kattungar ihjäl med". Inte orkade jag ju slå ihjäl dom med första kastet, jag fick kasta 2-3 gånger. Sådana saker fick man hålla på med sedan. Inte mår man ju bra inte. En gång sade han att det finns en låda i källaren, "ta den där lådan och så för du", det var en sådan där tunna som vi eldade vid, "bredvid tunnan gräver du en grop och så tömmer du innehållet i den, i gropen och täcker över". Han sade aldrig vad det var. Då hade han slagit ihjäl två stora fullvuxna katter där med en yxa. Dom där ögonen stod ut... tråden och allt det där... usch vad man mådde illa där man bar det där. Det var vår två vita katter så fick jag bära dom dit och gräva gropen först för det var ju öppen den där lådan. Huvuden var helt krossade på våra katter. Sådana saker. Varför kunde han inte själv gräva ner dom? Nar han en gång tog lite av dom? Då mår man lite illa nog faktiskt, så frågar han "Varför är du så blek när du kommer in?" Men vad fan tror du? Har jag inte sett någon död katt förut, ens som vuxen inte på det viset tagit livet av dom. **Vad kunde du svara?** Jag sade nog ingenting vid det laget då inte. Jag kunde inte säga någonting, jag bara struntade i. Jag stängde av. Det sade jag att jag har grävt ner dom nu – "vad du ser blek ut då, varför det?" – så för jag ut bara, kommer jag ihåg. Man måste ju ha (självkontroll), jag valde det, man måste, det funkade ju. Sedan tog han livet av ett får också kommer jag ihåg med en hammare. Det var lite missbildat det där fåret. Då fick jag också gräva en grop och släpa det där fåret i det. Jag vet inte varför inte han gjorde. Det såg inte så vackert ut det heller. Det var inte ett fullvuxet får, det där var ett, vad kallas det, lamm. Så det är... vad ska man säga. (enskild familj)

6.1.2.2 *Kontroll av privata ägodelar*

Till emotionellt våld hör identitetskränkningar i form av konfiskering av privata ägodelar. Enligt reglemente för Stiftelsen Hemmets Barnhem (12.2.1953 och 30.6.1954) skulle inkommande gåvor, pengar och liknande ges i samförstånd med Hemmets föreståndare eller föreståndarinna. Dessutom förvaltade föreståndarna barnens medel på Hemmet. (Källa: Landskapsarkivet.) Enligt uppgifter från intervjuerna blev barnens privata ägodelar systematiskt konfiskerade.

Det var så här att min mor bodde i Sverige. Jag fick varenda jul ett så kallat Sverige-paketet. Det var banne mig inga dåliga grejer för att då visade morsan att då verkligen hörde hon ut av sig. Så jag fick ett stort paket med olika paket och en jäkla massa annorlunda leksaker som inte fanns här på Åland utan dom fanns i Sverige. Många andra fick inte alls det var jag fick utåt till julen så att det var en stor högtid. Det där försökte den här föreståndaren också slå sönder. En jul så blev det så här att det här julpaketet, Sverige-paketet, det kom för sent, det kom inte fram till jul. Så jag var ju i världens besvikelse, jag fick ingen julpaket. Jag fick ju det som dom här... hjälporganisationer var sådana som delade ut julkappar och sådant där då. Det fick jag ju men jag saknade det här jäkla Sverige-paketet in så i helvete förstår du. Och sedan tänkte jag har morsan glömt bort mig eller något relaterat. Visst hade hon glömt bort mig på sitt sätt men det där var verkligen till jularna, är det slut nu – varför? Efter julen, då kommer Sverige-paketet. Och då kommer gubben, "Du har fått ett paket! Nu har ditt Sverige-paket kommit.", sade han. Och jag blev ju världens gladaste, nu ska jag få mina julkappar då. Men vad fick jag? Jag fick ju inte paket, gubben han delade ut julkapparna till mig ända fram till midsommaren nästan. Jag fick ett paket i veckan och ibland tog det två. Jag fick

tigga till mig det där paketet för att han skulle hålla ordning på mig. Det var systematiskt för att bryta ner mig. Det var även så här att den här mannen i fråga han hade agg mot min mor för att han menade på det att hon hade svikit min far i och med hon hade flyttat till Sverige med en annan man. Han kallade min morsa flera gånger rätt upp i ansiktet för att min mamma, det var en hora. Han straffade mig för att den där samhörigheten med modern ska du egentligen inte ha. Han tände ju det här på något sätt som... pedagogiken var helt åt fanders. Systematiskt var det hela vägen så här på det där hemmet. (...) Det var koll på (på hemmet) vilka böcker det var också. I och med att det kom genom skolan så var det okej. Då kan man ju ta en sådan grej att det var fanns ju andra kontakter med morsan i Sverige också. Hon började skicka tidningar, sådana serietidningar, kommer du ihåg, Fantomen, och så fanns dom där smala Davy Crockett och Kaptan Mickey, hette det. Dom kom ut en gång i veckan och mina bröder köpte dom där och skickade dom till mig då. Men det där var ju synd. Det var rena synden. Så den där gubben tog och kastade dom i soporna och brände upp dom, jag fick inte läsa dom. Det var ju inte bara det. Fantomen fick vi inte läsa, det var också synd. Vi fick inte lyssna på radion heller för när rock'n'roll kom med Elvis och så här. Så fort det kom på radion ja då gick gubben och stängde av radion. Det var synd. Sådant ska man inte lyssna på. Det var hela vägen systematiskt det här. Det var det där religiösa fanatismen samtidigt som det var det andra då. (6-15)

Någon gång fick jag... mormor och morfar skickade pengar till mig. (...) Dom (pengarna som morföräldrarna skickade) såg jag aldrig. Jag visste att jag hade fått pengar för dom skrev ju, jag fick brevet. Så brevet kom och jag såg att (föreståndaren) tog ju och satt in då. Och det gällde inte bara mig utan det gällde många andra som fick lite pengar. För dom skulle då användas till våra utflykter, till kaffe och saft och... Vi for ju ut och cykla då vi skulle till kyrkan, då användes det våra medel, inte från Stiftelsens pengar. Men sedan sådana rymmare (3 namn) som rymde 4-5 gånger i året, dom tog ju kassan med sig dom. För oss... (skrattar) Inne i kontoret, i (föreståndarens) kontor. Dyrkade in och tog den. Skulle ha resemedel med, dit for ju pengarna emellanåt. Stod jämt tomt i kassan. (...) Och så var det så att jag fick mycket paket och andra fick precis lika mycket paket. Jag fick inte så ofta men mormor och morfar såg till att jag fick sockor och lite choklad, ett paket i månaden. Det tog (föreståndaren), han tog paketen och så gav han lite i gången och hade vi en dålig dag så fick vi ingenting alls av våra egna paket. Vad som... vad kallas det för... Muta, var du snäll så gav han. Annars var dom inlåsta. När man var snäll så fick man ha eget paket annars fick vi inget. (...) Alltid när vi kom någonstans ifrån så gick (föreståndaren) och muddrade i fickorna. Och det lärde vi oss ganska snabbt. Pengarna som vi fick vid sidan om, dom gömdes. (10-18)

Det kom något litet paket någon gång. Jag fick Bildjournalen, jag fick den ett år till julklapp, men var så syndig så den konfiskerades. Dom tidningarna låstes in på (föreståndarens hus), i källaren, huset mittemot där (föreståndaren och hans fru) levde. Jag fick aldrig läsa dom, Bildjournalen, det var lite som Hänt i veckan. Lite skvaller och sådant där och det fanns mycket musik och det fanns sådana aktuella händelser. Vi snokade ju reda på det mesta. När vi fick reda på var dom var så gjorde vi ju en dyrk så vi kom in till källaren där vi läste och bläddrade dom. Vi var flera. Jag var ganska bra på det där att göra dyrk, det var ju dom där stora nycklarna du hade på ladugården med stora låskolvar. Det var samma till matkällaren. Det var ettdera att vi hade en kraftig spik som vi böjde till eller så annars så var det enklare lås så hade vi järntråd. Så fick vi upp dom där låsen om det inte fanns något annat. (...) Det var en prenumeration. (12-16)

På julen kom det alltid julpaket. Men det var dom (föreståndarparet) som öppnade paketen och inte vi. Dom öppnade alltid färdigt alla paket som kom dit. (...) Det var kontoret. Där delade dom sedan ut julklapparna. Färdigt öppnade, inte var det jag som fick öppna de där paketen utan de hade öppnat färdigt. (...) Jag kommer ihåg att det var en pojke som fick en julklapp, jag vet inte... hamnade han bort därifrån eller vad var det som hände... Det var hans föräldrar som hade skickat ett julpaket åt honom. Dom öppnade det där paketet för jag kommer ihåg att det var en av pojken som frågade varför kan vi inte öppna paketet. Och dom öppnade och där var det en sådan där bilbana och det var helt en annan pojkes paket. Och jag kommer ännu ihåg i dagsläget att hur kan dom öppna en annans paket och börja leka med hans leksaker, det var hans. Men jag kommer inte ihåg vad som hände med den där pojken men han var inte där då. (...) På den tiden, vet du, på 60-talet var det en stor och dyr grej. (8-11)

Du har ändå haft lite kontakt med din mamma? Kom det paket någon gång? Det hände, jo. **Hur hantera man det?** Samma sätt som breven, (dom blev) genomsökta. Han skulle väl veta allt som hände. (7-12)

Fick du någonsin egna pengar? Nej. Pengar för kläder? Godis? Nej. Allt är nej. Jag fick inte pengar förrän jag jobbade som diskare på Kompass-baren. Det är första pengar jag hade det. Någon gång när det var skolutflykt, vi for till Sverige en gång tror jag, då fick jag lite pengar. För att köpa någonting. Det är enda gången det. Aldrig några pengar.

Inga fickpengar, inga godis... **När du började yrkesskolan, du måste ha fått någon slags finansiering?** Skolan kostade ingenting. Maten kostade lite. Men jag tog ju lån, skulle ta lån så skrev dom under (för att jag inte var myndig). Dom hade inga, nej, dom finansierade inget. I början av yrkesskolan bodde jag första året hos dom, hemma, men sedan... tror det var andra året också. Som 17-åring började på sjön men i början av yrkesskolan bodde jag där lite. Cyklade dit till skolan till stan. Men det där men pengar... Det var när jag fick första lön, jag jobbade sommartid och då hade jag ju pengar. Det var mycket pengar, tyckte jag. Dom räckte jätte länge. Så hade lite finansiering till skolan... bodde var jag bodde. Jag kommer inte ihåg hur det var med maten, ingick det i skolan, jag tror det. Eller var det en liten summa som det kunde kosta i yrkesskolan. Jag hade inga pengar, hade aldrig fått pengar. Inga något lördagsgodis och något sådant. Jag åt godis bara om kompiserna bjöd på. Men apelsiner, dom köpte apelsinlådor. Det fick vi. Apelsiner åt jag mycket. Det var ju lyx, tyckte jag, och gott var det. (enskild familj)

Att Hemmets pojkar inte hade privata ägodelar var tydligt även för utomstående. I inspektionsrapporten från 1967 framstår att man vid besöket hade fått ett intryck av att pojkarnas rum saknade personlig prägel då inga personliga saker fanns framställda. För att skapa hemkänsla rekommenderades ökad frihet beträffande förhållandena i det egna rummet. Även möjligheterna till sysselsättning och användning av gemensamma utrymmen konstaterades vara bristfälliga. (Källa: Landskapsarkivet.)

6.1.2.3 *Kontroll av kontakterna*

Beträffande relationerna mellan barnet och föräldrarna fanns det vissa rekommendationer. Enligt reglemente för Stiftelsen Hemmets Barnhem (12.2.1953 och 30.6.1954) skulle förbindelse med barnens föräldrar och närstående i "möjligaste utsträckning upprätthållas". Detta i så fall att kontakterna inte bedömdes skadliga för barnet. Dessutom skulle besöken i barnhemmet ske på av föreståndaren eller föreståndarinnan bestämda tider. (Källa: Landskaparkivet.) Från intervjuerna framstår att barnen upplevde kontakterna med föräldrar och närstående som otillräckliga. I vissa fall kunde de otillräckliga kontakterna tyvärr även bero på ett bristande intresse från familjen att besöka eller hålla kontaktet med barnet, eller att avståndet mellan hemmet och Stiftelsen var oöverkomligt. Att förbindelse med föräldrar och andra närstående inte upprätthölls på Hemmet på ett optimalt sätt kommer tydligt fram i intervjuerna.

Kunde du få lov att besöka någon annan, klasskompis eller någon i deras hem? Nej, på något sätt var det var förbjudet att umgås med någon annan i byn. Dom fick inte komma in på Hemmet, dom fick stå utanför på vägen bakom staketet. Nej, nej (de fick) inte komma in överhuvudtaget. **Ni fick inte gå utanför?** Nej. **Hände det någon gång att du fick gå till någon?** Jo, när vi skulle i deras land och rensa grönsaker, plocka lök eller rensa lök, då var det bra. Men deras egna ungar, böndernas egna ungar, dom var inte med i landet, det var bara vi. (6-15)

Fanns det möjlighet att träffa kompisar? Ingen fick komma till Stiftelsen. Vi hade inga möjligheter att fara från Stiftelsen, det var arbete. Det fanns ingen möjlighet, det existerade inte. Om en skulle fått lov, då skulle dom andra också velat fara. Det gick inte, då skulle dom måste ge lov åt alla, gick inte det. (Föreståndaren) såg till att vi var sysselsatta från morgon till kväll. Skulle du läsa läxor så det var då någon gång efter kl. 6 på kvällen och då var man ju så slut. Inte hade man då lust för någon läxläsning. Genast när vi kom från skolan, vi slutade 2 och det var ju alltid så att när vi kom från skolan så hade vi lite kaffe och smörgås, under kl. 2-3. Då skulle vi ut i landen. Det var hörarbete, det var potatis, det skulle gallras, det skulle skördas eller så skulle du till skogs. Det fanns inte... Enda dagen som vi hade ledigt på hela veckan det var på söndag. Och då skulle trampas med cykeln till kyrkan, utom Enklinge och Kökar, alla andra besöktes ganska ofta. Alla kyrkor utan Enklinge och Kökar, alla söndagar med cykeln. Det var, jag vet inte hur många gånger vi var till Geta och Eckerö. Vi kom en hel armé med cykeln, (föreståndaren) först och andra efter. Han cyklade också. Nog måste han haft lite kondition. Det där hände redan när jag kom det, på den tiden. Inte var det någonting med att cykla. Det var ingen belastning det där cyklandet utan det gick nog bara bra det. Ingen sade ifrån. Så hade vi lite tur så hade han en väska så fick vi en bulle och saft på vägen, fick ha en liten paus. Det var viktigt med Stiftelsen på söndagen. Kl. 2 var det kyrka, alla helger på söndagar, så mycket jag minns att det var varenda. Jag tror inte jag missade en enda kyrka... Vart du inte till kyrkan så måste du hålla dig hemma för kl. 2 var det kaffe. Det hette

kyrkkaffe på söndagar. Och den som inte infann sig på kaffe, den fick ingen straff men ingen kaffe heller. Söndag var den bästa dagen för mig för då fick jag kaffe på morgonen. (...) Då fick jag höra på radion riktigt ensam i köket. (...) **Besök av anhöriga?** Jag hade ingen kontakt. Dålig att skicka... jag och (en annan kille) vi skrev brev. Jag vågade inte alltid skriva heller för jag var lite dålig på rättskrivning. Det skämdes jag över. Jag hade så jäkla svårt med det där. Men (den andra) började lära sig det där och hela den tiden skrev vi ett brev i månaden. Skrev vi hur det var där. Våra brev gick ut bara på jakt och djur och hundar och så där. Med föräldrarna hade jag ingen kontakt. Någon gång kunde jag få ett brev från morsan men det var inte något acceptabelt att läsa. Jag tog nog emot det när (föreståndaren) gav det. I värsta fall måste jag gå ner på knän för att få det där brevet då. Då hade han en orsak igen att "Var snäll nu en vecka framöver så får du", typ så där. **Men du menade inte att du gick på riktigt på knän?** Nej, men hans inställning var så där... (10-18)

(Föreståndaren), bossen, hade sommargäster som hyrde där. Då fick jag följa med med dom till Kastelholm och Bomarsund. För jag hade redan före 1960 cyklat till Haraldsby med en kompis. Så kände jag till, jag visste, och så vidare till Kastelholm. Tack vare det, så fick jag följa med dom och visa dom var det var. Inte kände dom ju till Åland. Vi kommer in till Mariehamn för dom skulle shoppa någonting, precis vid torget. Var på jag springer hem och hälsar på (mamma). Då fick man kanske någon kram eller någonting och så uppmaningen att "så här, och så här, sköt dig nu". Då vi kommer tillbaka till stiftelsen så berättar dom här (sommargästerna), fick dom reda på att jag har varit hem och det vart ett jävla liv (av föreståndarna). Att hur kunde dom (sommargästerna) vara så ansvarslösa och släppa hem mig... Morsan och (styvfadern) gifter sig, det var efter 1960. Då fick jag också det här att "kom, du ska vara med på bröllopet". Inte fick jag göra det. Men just det här att man springer hem till föräldrarna och så får dom och jag en stark uppmaning att så där får du inte göra... Jag har för mig att hon (mamma) var ut en gång. Jag skrev till henne någon gång. Det fanns en telefon på stiftelsen men det var inget brukbart, vi hade ingen telefon hemma. (12-16)

Kamrater? Kompisar? Vänner? Kunde man umgås med dom efter skolan? (...) Nej, inte träffade jag någon, inte träffade vi någon. Det var bara det där stiftelsen hemmet gänget som var där. **Fick du åka till kompisar?** Nej. (...) Inte hade vi någon kontakt, det var liksom bara vi. (8-11)

Fick kompisarna komma till Stiftelsen? Det hände aldrig, aldrig, nej. Alla var rädda för Stiftelsen till börjas med, vad skulle dom vilja komma dit. Man skulle aldrig ha fått ta dit en heller så det var aldrig på tal. Ingen utomstående fick ju komma dit. **Hade familjen vänner och bekanta som dom umgicks med?** Nej. Det var bara om någon hade gjort något jobb där så då kom dom dit och skulle hämta pengar. Det hände. Och sedan dom där skenheliga kom dit ibland. (...) De satt i (styrelsen), kan ha varit. (7-12)

Barnens kontakter med familjemedlemmar blev lidande av flera anledningar.

Och den här religiösa mannen på Hemmet, (mamma) hade väl ringt till honom men han sade att kom inte ut hit när du är berusad. Så då valde dom alkoholen i stället för mig där ute, förmodligen, för att dom inte vågade komma ut dit till Hemmet och lukta alkohol. Under alla 9 år så kom dom aldrig och hälsa på mig. Den enda som kom och hälsa på mig det var min farmor (...). Där var ju gubben social, verkligen, för att han förstod det att här fanns det något som... för han tillät henne att bo där med mig ibland 3-4 dagar, ibland en hel vecka fick hon bo där och vara på Hemmet. (...) Det var ju rena julafton när hon kom dit ute, tanten, då levde jag upp. Då kände jag någon som jag kunde ty mig till. Så det var det enda, hon var mer eller mindre min mamma, min farmor. Då var gubben lite social där men det var en kvinna då som man inte kunde manipulera eller det fanns inga behov att göra det utan han såg väl också det att jag blev lite lugnare som individ när jag fick besök så fick han mindre bekymmer med mig om man säger så. Jag var väldigt livlig unge om man säger så. Mycket. (...) Med det är väl det som grundar sig att man blir extra då man inte får det där behovet som barnet har, man är hela tiden letande, då blir man en splittrad individ och så far man åt alla håll och rasar ut. Det är nog säkert det som gjorde det, jag menar hade jag haft en bra tillvaro kanske jag inte hade varit på samma sätt. Det är ju så. (6-15)

Fick du besök? Nej, inte en enda. Bara på skriftskolan, av mor och far. (10-18)

Hade du kontakt med din familj eller annan släkt? Jag kommer ihåg att (mamma) har ringt dit bara en gång. Kom hon till min födelsedag så då var det efter (att jag hade fyllt). Hon kom med en tårta en gång faktiskt. **Visste du om det att hon skulle komma?** Nej, nej. **Hade du möjlighet att ringa hem om det skulle varit någonting?** Nej, hon hade ingen telefon. En enda gång (pratade jag i telefon med henne). Man fick ju skicka brev men då skulle han läsa dom

först. Och stod det att man tiggde någonting så... Dom som kom läste han och dom som han skickade läste han. Så man kunde inte säga någonting, liksom. Han läste dom först. Det var som ett fängelse, för fan. Jag fick skicka från lärarinnan ibland då, hon postade dom. Hon visste om det där för hon frågade mig en gång om jag ville skicka något brev. Så sade hon det att hon kunde posta det. (...) Då kunde man ju berätta som det var men... **Gjorde du det?** Jo, men det var ingen idé att säga. Hon visste hur det var, morsan. **Hur tror du att hon visste det?** Man var ju dit ibland. Man fick åka dit ibland, någon gång. Någon gång. Jag kommer ihåg en gång så (föreståndarens fru) höll på skrek och gapa åt mig, så kom (föreståndaren) och sade "Scchhh, han ska hem i morgon". Det visste inte jag om heller. Det visste jag inte om men det fick jag reda på då. Det kändes "bra". Den gången i alla fall som jag minns så då var det dagen innan dom berättade. **Såg du fram emot att komma hem? Eller orolig?** Nej, det var jag aldrig orolig för. Vad som helst är ju bättre än stiftelsen. (...) **Och hur länge kunde du få vara hemma?** 2-3 dagar. En gång var jag tillbakskickad en dag för tidigt. (...) **Så då skulle du velat åka tillbaka till (mamma)?** Jo, jag trodde ju att det var okej att åka tillbaka när jag hade kommit tillbaks för tidigt. Man förstod inte varför. Då. Det måste ha varit för oro i familj. Dom skulle väl festa. Måste ju ha varit så. (...) **Du fick besök?** Min morbror kom, två av dom. (Föreståndaren) försökte gömma undan mig så att dom inte skulle hitta mig. Det hände bara en gång att jag fick besök så där. Men dom hittade ju, dom var ungdomar, dom letade fram mig. (7-12)

Fick du besök eller? Jag undrar om morsan var dit en gång. Jag undrar det. Det har jag funderat och försökt minnas. (...) **Du hade ju kontakten med andra... fick ni ha kontakt med någon annan (utanför)?** Nej. Inte hade jag kontakt med någon under dom där åren, inte utifrån. Det var någon som (en kille) som jag var mycket ihop med före jag åkte. Jag tror att han var ut en gång. Vi fick vara på gården och prata. Skulle man göra någonting, gå ut och träffa (en kompis) så ibland så stack man dit. **Fick man inte lov?** Nej du fick inte lov att lämna området, det var en regel. (12-16)

Förutom kontakterna med föräldrarna kontrollerades även en del av kontakterna med det övriga samhället utanför Hemmet. De två ungdomar som Ålandstidningen (23.3.1967) intervjuade i samband med rymningen bekräftade att de på Hemmet inte hade rörelsefrihet, utan de kände sig ständigt bevakade. Gården fick inte lämnas utan ett speciellt tillstånd. De fick inte gå på bio eller fara till ungdomslokalerna på dans. Detta bekräftades även av föreståndaren: "Pojkarna har starkt nedskuren rörelsefrihet. Ingen får avvika från gårdsområdet utan lov." Däremot berättade föreståndaren att man på somrarna ordnade utfärder och resor till Sverige. Både socialvårdsinspektören och socialdirektören var dock tydliga om att pojkarna under sin fritid borde ha goda möjligheter att umgås med andra barn utanför Hemmet och att Hemmet inte fick isoleras. Man ansåg att det helt enkelt var fel att förbjuda film och dans.

Även i inspektionsrapporten från 1967 framgår att barnen på Hemmet behövde kontakter med samhället och egna familjer. Detta för att kunna utvecklas till "samhällsdugliga och samhällskunniga människor". Dessutom försvårade Hemmets isolerat läge på landet samarbetet med pojkarnas hem. Som en lösning föreslogs att ett hem för större pojkar skulle upprättas i närheten av staden. Ständiga kontakter mellan Hemmet och föräldrar samt mellan barnen och deras föräldrar konstaterades vara nödvändiga. Kort och koncist noterades även: "Samarbetet med de sociala barnskyddsmyndigheterna och hemmen borde bli effektivare." (källa: Landskaparkivet.) Enligt årsberättelsen från 1967 fick Hemmets pojkar ännu under samma år göra utflykter till Norrtälje, Kökar samt olika platser på Åland (källa: Landskaparkivet).

Kränkningar av personlig integritet fanns även i den enskilda familjen. Speciellt barnets kontakter med mamman begränsades, trots att barnets mamma bodde endast några hundra meter från den enskilda familjen.

Jag var och hälsa på (mamma) lite när jag kom dit, men sedan blev jag nekad till det av (familjeföräldrarna). "Du får inte gå hälsa på henne mer, du får inte träffa henne." Orsaken vet jag inte. Sedan var jag efter posten en gång så var jag och hälsa på henne ändå så kom det ut och så fick jag ju stryk, att jag hälsade på. Ett jäkla liv "Varför var du dit och

hälsade på när vi en gång har nekat det?” Nog måste man få hälsa på sin egen mamma nog. Sedan gick jag på vägen en gång där så råkade hon se det mamma då, hon satt på balkongen och så ropade hon ”Kom hit och hälsa på, kom hit och hälsa på”. (...) Det är klart, skulle jag ha gått dit så skulle jag ha fått stryk igen. (...) Jag vågade inte helt enkelt. Orsaken till det vet jag inte, varför jag inte fick hälsa på henne. Det fick jag aldrig reda på. Inte var mamma till oss heller, fast hon bodde så där nära. Antagligen fick hon väl inte komma då. Hon skulle nog säkert ha velat. Men att hon var aldrig där var jag minns. Det är ju inte långt mellan. (...) Jag minns bara att (pappa) kom men det var inte något... ja, han var en liten stund där. (...) Pappa kom oanmält dit, jag vet inte om dom slapp ut honom från fängelset, eller. Då fick dom bråttom att släppa ut oss. ”Och ni säger ingenting till honom att ni satt in där.” Och det sade vi inte heller. (enskild familj)

Du hade mycket kompisar i skolan? Jo. Men att ta kompisar med hem? Det skulle inte ha gått. Nej, omöjligt. För det första är det hunden. Det var två hundar, den ena hunden var snäll men den andra bet. Den bet mig flera gånger också. Den hade en brödbit framför sig och så vaktade den. Så fort man gick förbi så bet den. Och sedan för det andra så gjorde hundarna alla sina behov inne i tamburen. (...) Och dom ville ju inte riktigt heller komma in heller, dom visste hur det var där. Det är klart att man berättade lite och så såg dom lite också. Men dom kom utanför fönstret, där var dom ofta, där som jag brukade krypa ut. Där stannade dom med cyklarna nog, så träffades vi där och så for vi ut till skogen då eller bergen eller vart. På fönstret, där var dom ofta. Knackade, nådde upp. Eller så bestämde vi i förväg att den och den tiden... så for jag iväg. (enskild familj)

6.1.3 Sexuella övergrepp

Beskrivningar av sexuella aktiviteter framkom bland flera av de intervjuade. Händelserna handlade om situationer där barnen hade bevittnat sexuella eller anstötande aktiviteter av olika slag. Sexuella övergrepp indelas i regel i två grupper: hands on övergrepp med fysisk beröring och hands off övergrepp utan direkt fysisk beröring.

Visst, det fanns ju tidelag. Det fanns ju dom ungdomar som gick och höll på med korna i ladugården. Det var dom äldre. Barnhemmet, det var ju inte barnhemmet först när jag kom dit. Det var ju 6-åringar upp till 7-8-åringar som kom dit. Men med tiden blev det ju helt andra ungdomar. Så det kom ungdomar dit som hade sociala problem. Sådana här som var upp i tonåren kom dit i synnerhet från Finland, många ungdomar. Dom där hade ju andra problem som vi då... som jag som växte upp där fick börja ta del av. Jag hamnade i sådana där grupptråk jag också med deras erfarenheter och deras problem och där fanns ju det här med sexualiteten, det här tidelag och sådana saker som dom utvecklade. Varför det är det – det har jag svårt att förklara. Det var abnormala saker ibland som aldrig i helvete överhuvudtaget hade upplevt under min uppväxt. Som kom när det här äldre klientelet kom dit. **Blev du vittne, att du var tvungen att se någon gång?** Ja visst. Man stod ju där som en jäkla fåne helt enkelt och man begrep ju inte riktigt vad... man hade ju egen sexualitet i för sig i puberteten och sådant där. Det kittlade väl på något sätt så man stod ju och tittade där också men det var någonting man inte pratade om för det var skämmigt. (...) Det var aldrig så där att tvingande, att det var någon av dom som bodde där tvingade till sig sex, det upplevde jag aldrig. Det hände aldrig men så här med onani och sådana där saker, det var öppen och ärlig. Det var ingen som skämdes för det. (6-15)

Fanns det andra personal? Bara i köket. Det var granntanter där som jag känner som hjälpte till med maten och koka mat. Det var två (till) men ena orkade inte vara där med oss., (...) hon orkade bara tre veckor. Hon blev halvtokig för alla pojkar ville ju med henne, förföra sig på henne, när dom såg några flickor. Det var jag ju för vek till. Det brydde sig (förståndaren) ingenting om fast han visste hur det gick till. Via sjukhuset och bort därifrån. Tyckte synd om flickan. Så där var det. Vad blir man när man blir mentalt, har 14-15 pojkar på sig då. Brottas med dom så. Vad tror du att du blir mentalt då. Sommarjobbare. Vi hade några sådana. (10-18)

Jag sade ju det där redan att när du kommer mot 15 års ålder du börjar utvecklas, vi hatade när han där feta gubben skulle in till bastun med oss. Plus det där sadistiska att tömma en kall vattenhink över oss. **Hade han det som regel?** Nej, det var då och då, det fanns ingen regel i det då hade man varit beredd på det hel tiden. Nu skulle jag säga idag att ska en vuxen människa... det var ju inte hans barn. Åtminstone jag skulle reagera om man skulle måste till bastun med en tjock gubbe på ett barnhem. Samtidigt som vid 15-års ålder kroppen utvecklas. Hade ni någon val då? Nej, inte hade någon val heller. Nog var det att se honom nu. **Det fanns inte annat?** Jag var aldrig utsatt för någon vad jag

kan säga, kränkning. Inte sexuellt, vad jag kan säga, absolut inte. Så mycket vet jag att det förekom ju från dom äldre mot dom lite yngre, kan man säga sexuellt övergrepp, bögfasoner, det vet jag, men jag var aldrig utsatt för något sådant. Jag skulle väl aldrig ha godkänt det, jag tror inte. Men är du svag, det fanns många barn där som var svaga. Alla är vi ju svaga. Det fanns dom som skulle ha behövt haft mera kärlek och omtanke... (12-16)

Sexuella övergrepp? Nej det har jag aldrig liksom. **Har du hört talas av andra barn? Har det förekommit fast du inte har sett?** Nej. Tack och lova så har jag aldrig (varit själv utsatt). (8-11)

Med tonårspojkar där, man är ganska utsatt som liten. Jo, men det var dom andra också, dom andra tonårs.. dom hade inte lätt dom heller. Jag menar, dom bråkade inte med mig för dom visste hur jävligt man hade. Dom ville inte göra värre liksom. Typ, så känns det. Dom hade själv jobbigt alltså. **Så du känner att du blev inte på så vis utsatt för de äldre pojkarna?** Nej, aldrig. Nej. Det verkade precis som att vi sitter i samma båt. **Sexuella övergrepp?** Det var inte bra att vi gick in på det nu. Där fanns det massor. Det hoppas jag att du inte skulle fråga något sådant. Jag kan bara prata för mig själv jag vet inte hur det var för dom andra. **Man kan ha kännedom att andra har varit utsatta för?** Det vet jag ingenting om. (...) Det är den jobbigaste (perioden i mitt liv). (7-12)

Satt (familjens mamma) gränsle på en bänk och visade trosorna, vet du blodigt, grävde sig mellan benen hon där. Då var hon nykter men så fort vi skulle gå ut... Det är klart om du sitter i timtal... Det är en lång bänk, hon satt i ett hörn, dörren var mitt emot nästan, satt hon gränsle där så här och... (med blodiga) trosor, hon hade en skjorta på sig och blodiga trosor satt hon och krävde sig mellan benen. Ofta. Jag vet inte om det kliade för henne eller vad det var men så gjorde hon ofta. Man funderar vad det här är, det är inte riktigt normalt. (enskild familj)

6.1.4 Tvång, regler och straff

Till vanvård i form av tvång, regler och straff hör handlingar som har varit fysiskt eller psykiskt skadliga för placerade barn (SOU 2009:99, s. 250). Att bli isolerad genom rumsarrest upplevdes av barnen som tungt. Likaså fanns det för placeringsplatsen specifika straffmetoder. Reglerna på Stiftelsen Hemmet färgades delvis av religiös uppfostran, medan den enskilda familjens vardag skuggades av vuxnas missbruk.

Allmänt kan man säga att det inte fanns tydliga regler på straff som kunde förväntas för en specifik situation. Av erfarenhet visste dock barnen vilka typer av situationer som väckte ilska hos vuxna. På Stiftelsen Hemmet var de vuxnas reaktioner och bestraffningar bland annat arbetsrelaterade.

Dom (yngre) gjorde sitt. Dom fick bestraffningar, dom kunde ligga 4 timmar längre i potatislandet än vi andra gjorde. I det syfte. Att deras utförande tog en mycket längre tid. Vi ska säga så här... Utav 15 stycken pojkar så var vi åtminstone 10 stycken pojkar som stod på sig. Tog bestraffningar men gjorde inte alltid så som (föreståndaren) sade. Då när vi skulle till bönderna och jobba då var vi ju illa tvungna. Då kommer han ju vänta sig att då kunde bestraffningarna varit mycket värre om inte vi for och hjälpte dom som har hjälpt honom då med sina stugor och grejer. Hade vi kunnat få större bestraffning. Vi kunde läsa ut det där. Inspikat som jag berättade. Jag kan inte berätta allt. (...) (Flera av killarna) och jag vi var nog i fokus. Det fanns bestraffningar i hur många upplagor som helst. Jag har berättat om bestraffningar nu som jag har inte kunnat acceptera, att bli inspikat som ett litet barn och inte vet om du får mat eller inte. Potatiskällaren eller mjölka dag in och dag ut, far dit och far dit. Söndag var det frid i huset. (...)Besträffningen var den att det var i källaren, vi hade två stora källare, ena var på stiftelsen ena var i (föreståndarens) hus. Och sedan var bestraffningen det att man var isolerad på rummet, i värsta fall inspikad, och den tredje bestraffningen var, fast du inte hade gjort någonting så hamnade du ute och vakta på korna. Fast dom inte behövde – vi hade stängsel, vi hade kovakt redan på den tiden. Inte fick du någon matkasse med dig, inget dricka, ingenting. En piska i handen som man gick och vispade lite. (...) **Potatiskällaren?** Jag har varit med om det själv och sett att andra har suttit. Alla kan tolka det på olika sätt men att sortera potatis och morötter, slemmiga och eländiga. Och kålrötter. Vi hade så mycket ljus att ibland hade vi ljus därinne när det var mörkt. Mörka tiden kom i november december då hade vi ljus inne. Vi hade aldrig haspen på utanför för det var dåligt med hasp (i föreståndarens hus). Det spikades fast utav de äldre som följde dit. Och (föreståndaren) sade "Nu far du och du till potatiskällaren". Sortera potatis. Lite bättre dit och lite sämre dit och det som var åt grisen. (...) Satt 3-4 pojkar fastspikade, riktigt med

spik. (...) Det är i grunden på huset, så for vi in, luktade surt... I socken. Där var vi fastspikade, dom fick inte fast den där dörren annars. Dom spikade fast den. Det var två spikar som alltid som satt där. Sedan när det var mat eller någonting då kom dom och öppnade. Nog satt vi 3-4 timmar åt gången när vi var fastspikade. Om du var olydig - det behövdes så lite. Du kom 15 minuter för sent till maten. Om du var och vaktade korna så kom du för sent, det tog dom inte i beaktande att du kom för sent fast dom visste att du vaktade korna. (...) Det var otroliga dagar som (en annan kille) inte fick mat, kom för sent. (...) Han blev utan mat. Om det inte fanns mat, då fick han ingen mat. (...) Det kunde vara vad som helst det där straffet. Det var som det kom (förståndaren) i skallen, det som man skulle göra. (10-18)

Jag kan inte komma ihåg att det fanns några regler. (...) När vi cyklade (till kyrkan) så var det ju inga några avvikelser, men ibland hände det ju på vägen hem att vi inte hade så bråttom, kunde ju stanna på vägen. Det var ju också åt helvete rent ut sagt, beroende på årstid nu då. Var det på våren när vårbruket skulle igång så då skulle absolut inte... Och på hösten också när tog upp potatisen, då kör man ju upp med hästen där. Så det var ju inte heller så bra. (12-16)

Ordningsregler? Inte vet jag om det fanns några regler där. Det var hon (föreståndarens fru) som satt order där på Huset och vi lydde vi. Inte var det som på skolan att så var det den tiden och den tiden och den tiden, det kommer jag inte ihåg. **Vad det någon annan än (föreståndarens fru)?** Nej. Som jag berättade att (föreståndaren) den enda gången som jag sett var då han slog det där geväret sönder. Det var nog frun som använde... **...som använde våld?** Ja. (8-11) **Har du något minne ännu, att du blev orättvist behandlat?** Det gjorde man alltid. Jag vet vad du menar. Inte har jag gjort så mycket illa att jag borde ha fått så mycket stryk. För i principen, inte är det normalt om jag skulle ha gjort något större illa, det är inte normalt att en äldre kvinna slår med bältet eller runt öronen eller något sådant. Jag menar det. Att du kan ta i öronen på det här viset (visar), det är förbjudet i Finland, i fastlandet får du inte göra det heller men i princip så jag förstår inte att hon betedde sig som hon gjorde. Det kan inte jag förstå. (8-11)

Regler hos er – fanns det? Nej. Inte några ordningsregler. Ingenting. Det fanns inga. Jag minns inte att det och det får du inte göra, fanns ingenting sådant. Det som jag inte gjorde, eller rätt eller någonting, då fick man skrik eller lugga eller örfil. **Men hur man betar sig mot andra...?** Nej, sådant fanns inte. Det fanns inte. Du får inte slå andra och sådant. Några ordningsregler fanns det inte. (enskild familj)

6.1.4.1 Rumsarrest

En vanligt förekommande straffmetod var rumsarrest som kunde genomföras på olika sätt, bland annat genom att spika fast sovrumsfönstren för att förhindra eventuella rymningar. Barnet kunde även få rumsarrest i andra utrymmen än i sitt eget rum.

Det var 6 rum på övre våningen och där bodde vi 2 och 2 i varje rum. Så den lindrigaste formen av inlåsning den var på övervåningen då i ditt eget rum. Men sedan var det gradvis bestraffningar, den värsta var ju när man blev inlåst i potatiskällaren i källaren, i en mörk källare. Där satt jag många gånger på potatishögarna mitt i natten. Dom glömde bort mig en gång, en natt, och det var minusgrader ute. Och själva sov dom våningen ovanför, hade dom sitt eget rum. Dom glömde bort och somnade bort, där satt jag och höll på frös ihjäl jag i källaren. Det har jag också berättat om. Jag glömmer aldrig när dom öppnade, jag var ju omtöcknad, jag trodde att Jesus stod där inne. Jag blev där ända mitt i natten, då fick jag gå och lägga mig. Och då hade jag bara sådana där flanellskjortor med långa rockar, nattrockar, så lindade jag runt och så lindrade det kylan någorlunda. Det var den värsta formen av... Sedan i köket fanns det sådana här skrubbar, mörka klädskrubbar, där kastade dom mig i så ficka jag sitta flera timmar. Helt mörkt. Det värsta var ju för fan när (föreståndarens fru) tog i mig, hon var ju sadistisk på sitt sätt, hon slängde in mig i vedlådan av alla jävla ställen. Du vet sådana där gamla, där var halvtom ved så jag fick precis plats i den där jävla.. Hon tryckte in mig och stängde lådan, där fick jag sitta. Så kommer jag ut därifrån, jag fick ju stickor och helvete i bakändan. När jag kom ut därifrån då spelade jag kung, ”jag har fått en sticka i arslet, vill ni titta på det?” sade jag. Skulle hävda sig själv igen, men det var ju rent förskräckligt. Bara tänka sig att kasta en liten unge i en... men det där var ju delar men det finns hur mycket som helst om hur hon bar sig åt. (...) **Du beskrev att den lindrigaste formen var att bli inlåst i sitt eget rum, vad var det nästa, annan form av inlåsning?** Källaren. Det som låg närmaste till. Och sedan var det väl också beroende på vilket humör dom var på. Mådde dom dåligt ja då blev det ju mera ett kännbart straff. Mådde dom bra så var det lindrigt. Det är ju så vi fungerar vi människor. Är vi utjobbade så tar vi till metoder som vi kanske inte gör i vanliga fall. (...) **Men jordkällaren som du nämnde, var det systematiskt?** Det var systematiskt. I synnerhet använde man det hotet när det var läggdags på kvällarna. Det var 12 individer som skulle...

Man sade "släck lampan, sov, håll käften". Det var inte så lätt alla gånger med 12 individer, splittrade unga att dom skulle bara lägga sig ner och dö, det var ju inte så. Dom busade och drog och man jävlades med varandra och sprang mellan rummen och höll på. Och dom skulle då sova där nere, dom orkade ju inte, dom försökte få sömnen och då kom ju hoten. För att få tyst där uppe för att dom skulle kunna sova, då tog dom någon i nacken och släpade ner i potatiskällaren. För att bestämma i bäcken, och blir det inte lugnt så tar vi en till, ungefär så. Det var där dom glömde bort mig en gång. Jag hamnade ofta i den där potatiskällaren. Och det var systematiskt. Jag menar den där vedlådan, för det mesta var den ju fullt med ved så det gick inte att bara kasta in folk hur som helst det. Förstår du? Men garderoberna var ju systematiskt, där fick man sitta. **Vad hände till exempel om man behövde gå på toaletten?** Då fick man pinka i byxorna. Då fick man sitta där, pinka ner sig. Så fick man fan för det sedan att man hade pissat i byxorna, alltså dom brydde sig inte. Dom bara... Det fanns ingen pedagogik i det. Dom här rummen... Jag kunde få sitta en hel jäkla dag i ett rum, i egna rummet där man hade sängen och grejer, inga leksaker, ingenting. (...) Det var väl bara att man kanske sprang och... Ibland kunde man åka dit om man sade en svordom, bara för en svordom. Så fick man sitta en hel dag i rummet. Ja, det här med svordomar, då hade dom en annan metod. Då skulle dom tvätta bort svordomen i munnen, och det gjorde dom med tvål och vatten. **Har du varit utsatt för det?** Ja, flera gånger. Och det behövde ju inte... En gång så skrek jag "halleluja knäckebröd" ute på gården. Då blev jag inkallad och borttvättad. (...) Hade vi bett oss att vara elaka i kyrkan så då var risken att det blev en inläsning där i rummet, kunde man få sitta resten av dagen. **Visste du på förhand hur länge du skulle sitta?** Nej. Det var inte bestämt. Det var på deras godtycke. Det var dom som avgjorde. (6-15)

(Föreståndaren) visste och fick höra att någon hade varit i källaren och (föreståndarens fru) såg det. Då var det inburning tills någon sade. Alla höll så ihop att ingen sade någonting. Vi vart inburna. Värst var det när alltid när någon rymde eller det var någon större förseelse då att någon hade gjort någonting. Jag vet inte hur många gånger jag blev inlåst med (rumskompisen) på rummet, bara med natt, vi hade inga pyjamas där utan vi hade sådana där dräkt, koftor. Så dom spikade fast. Först spikade dom fast fönstret och sedan satt en stor skiva på fönstret. Om vi inte gjorde var (föreståndaren) skulle, om vi protesterade att göra det där jobbet som var. Det var ju känt. T.ex. när jag bodde med (namnet) typ redan så räckte till med det, vi var ju rumskompisar. När han rymde eller var borta sent om kvällarna så kom dom med steget så spikade dom fast. Så hade jag rest, jag åkte med på det fast jag var oskyldig. Spikade fast att vi inte skulle slippa ut, vi skulle inte slippa rymma. Vi blev inlåsta på rummet. Fast vi blev inlåsta på rummet så i början for vi ut genom fönstret ändå i våra pyjamas. Men sedan kom han på den idén att dom spikar fast dom där fönstren så slipper vi inte ut. Så tog bort kitteln, vi for ut ändå. Till sist slog han en skiva för, sedan var det automatiskt en skiva som alltid låg där vid sidan så knackade fast den, vi skulle inte ut. Vi hade en potta där inne, slapp inte ens ut på wc. Var illa tvungna, annars skulle vi ha bajsat ner rummet då. Så var det. (...) Det var alltid, det var inga förändringar med det där. Det var hela tiden så. En vecka hade vi ett svart rum. Isoleringen räckte en vecka per gång. För rymningen så var det 2 veckor. **Vad kan ha hänt om det var isolering en vecka?** Det var samma sak, var den en eller två veckor, det var isolerat, allt var fastspikat. Det behövdes så lite, du kunde vägra gå mjölka, du kunde vägra gå ta upp potatis. Man vägrade ofta att fara åt andra, åt bönderna i landet. Man ville inte när man inte fick någonting. Så sade du emot så var du inlåst. Men var det så att du inte ändå lydde, satt emot, så då spikade dom fast. När kl blev 6 på kvällen så slängde dom ut proppen så vi hade ingen belysning i rummet. Tändstickor och grejer om man ska läsa någonting. (...) Nog slapp vi till skolan (under isoleringen) men sedan när vi kom hem... Nej till skolan slapp vi fast man skulle ha velat komma undan, det var man illa tvungen. **Mat och matsituationer under isolering?** Vi fick upp det, emellan var det dåligt. Beror på hur dom åt där nere, dom där snälla pojkarna. Blev det någonting kvar. Många gånger var det så att vi blev utan, fick bara lite bröd och mjölk och någonting, riktigt utan mat vart vi ju inte, men inte var det häftigt med mat. Det här gäller alla. Alla gjorde någon förseelse, det var inte bara jag och (rumskompisen) som var fastspikade, det var många andra som var fastspikade, det här gällde alla. Alla vågade inte rymma för alla hade inte pengarna att rymma och en var inte så gott att planera. (...) Jag vara bara med på en rymning, jag var ju så jäkla korkad, jag var haffad genast. (...) Sedan blev jag inburad, isolerad 3 veckor. Det var det längsta som jag var isolerad. Man var så van vid det där, man noterade inte då när man var där. Man visste ju att blev man fast så var det så. Vart du stor i truten så blev du isolerad. (...) **Om du var isolerad på rummet skulle du ändå mjölka?** Då hamnade vi inga ut utan du satt inlåst, det var straffet. Genast när du kom hem så var det pyjamas på, in med en potta. När det skulle ätas kom dom upp med maten för man skulle inte till matsalen och äta. Så var det. Vi slapp inte utanför dörren. (10-18)

När man fick arrest då – hur såg det ut? Du hade kanske rökt, du kanske hade gjort något annat sådant här, typ inbrott i matkällaren, man hade varit i ett slagsmål eller någonting. Då var det in i rummet och låsa fast, dörren var ju låst från utsidan. Oftast till (ett rum) vänster om där man gick uppför trappan. Det användes för om det var sådana

där som dom kallar för tjänarinnor som jobbade där. Men råkade det så att den tjänsten inte fanns... annars kunde du hamna i nedre våningen bredvid matsalen så var det ett krubb som också användes just för sådant där. Egentligen var det sådana rum som var lediga. Men ibland kunde du ju också hamna på ditt eget rum. **Hur länge kunde du sitta där sedan då?** Det kunde vara till morgon, det kunde vara till väldigt sent på kvällen. Det här kunde ju inträffa vilken tid på dygnet som helst under dagen. **Var du inlåst på rummet... du hade en säng där då?** Jo, det fanns en säng. Men det var ju inte så trevligt att ta sig ut från andra våningen, så det gjorde man inte ju. Då fanns det inte dom här brandstegarna som idag måste finnas. Det kom väl senare. **Om du behöver gå på toaletten då eller på dass?** Många pissade ju ner sig. **För att man inte vågar... Ja. ...eller begär att komma ut eller man inte blir utsläppt?** För att man inte blev utsläppt i tid. Klart att man bultar på dörren och så fick man gå upp till toaletten ibland om det lyckades. Men kommer du till en viss gräns så klarar du inte att hålla det inom dig. Då var det bara att låta det gå i byxorna. (12-16)

Rumsarrest i den enskilda familjen handlade inte om ett direkt straff som barnet hade fått för sina specifika handlingar, utan barnet kunde beordras till sitt rum bland annat när det kom gäster och andra besök.

När dom hade främmande, det var ju 2 bekanta dom hade, finnar som kom dit, två olika familjer. Man måste gå igenom köket för att gå på toa ute och det där, fick man inte göra det. Med en gång, så fort som man skulle komma så vinkade hon bort. (...) Det var in i ditt rum när det kom främmande. Det var en som bodde där som kom varje lördag och bada bastu, en dam. Då var det samma sak, in i rummet medan hon var där och drack kaffe och badade. Hon hade ingen egen duschmöjlighet. Hela tiden, man visste med en gång, nu kommer hon, det är bara att gå in i rummet, man gjorde automatiskt. (enskild familj)

6.1.4.2 Den religiösa uppfostran

Specifikt för Stiftelsen Hemmet var den religiösa uppfostran som barnen upplevde som påtvingad. I Ålandstidningens (23.3.1967) artikel berättar de två rymlingarna att de antingen åker buss eller cyklar till kyrkan, och att de dessutom går i söndagsskola. Den som stannar hemma måste lyssna på radiogudstjänsten. Detta upplevde pojkarna som orättvist, eftersom samma krav inte finns bland barn och ungdomar utanför Hemmet. Även den lokala prosten som intervjuades av tidningen instämmer om att Stiftelsens pojkar går oftare i kyrkan än andra. Föreståndaren berättar i samma artikel att det är obligatoriskt för pojkar med en söndagskyrka i månaden. Dessutom ordnas varannan söndag söndagsskola på Hemmet. Enligt föreståndaren tycker pojkarna om att åka till kyrkan, men medger att det knappast är för predikans skull utan helt enkelt för att få komma ut. Enligt socialvårdsinspektören borde man dock inte tvinga barnen till kyrkan eller söndagsskolan. Han poängterar i artikeln att besöken knappast är skadliga, men att ungdomarna borde få välja själva.

Man levde med en gudsmantel och så gjorde man någonting helt annat. Det var mycket så, det var samma på stiftelsen. (...) Mycket måste man ju också säga med Guds ord och det här, det finns ju mycket bra i bibeln som beskriver en jäkla massa.. och det där blev man matad också med så man fick ju rättspatos där också, den vägen också. Det fanns många delar som föll i. Men sakfrågan var hela tiden att där fick man penetrera med sig själv för det var ingen som hjälpte en. (...) Jag vet när styrelsen... vi visste ju om att då blev han helt plötsligt lite omvänt. Om man nu tittar på jularna till exempel, religiösa högtider, ja, då blev det helt annat. Då kom gubben in i en annan värld. Då blev han helt plötsligt givmild och snäll. Till exempel jularna var ju enormt sociala och det var en helt annan värld vi hamnade i när det var jul. Men det vara bara någon vecka och sedan var det samma jävla krut igen. (6-15)

Det var visserligen på 60-talet för 50 år sedan, men det här religiösa, i Guds namn typ, påtvingad. Inte lär det skada någon människa, det är många som har gått i söndagsskola och så vidare, men inte det här att det kunde bli ibland tre gånger samma dag. Var det så att man inte kunde fara till kyrkan då skulle man lyssna på radiogudstjänsten på söndag. Det dubbla budskapet man kunde som jag sade "jävla ungar" och sedan kunde man sitta där inne och se skenhelig ut. (...)Det där religiösa som alltid förföljde en. (...) Det kunde vara radiogudstjänsten eller till kyrkan, (...) sedan kunde du också ha söndagsskola efter högmässan, kanske vid 2 tiden, och så kunde det vara bönemöte vid

kvällen, då skulle vi också vara med. (...) När man kanske hade gjort någonting så kunde kärringen stå, det glömmar jag inte heller, stå i fönstret och skrika "jävla ungar, lag er in...", (...) just det där "jävla ungar". Man gav ju dubbla budskap. Barn är inte dumma, inte är man dum heller i den där åldern. Och man blir ganska mycket smartare också har jag för mig, just det här till att läsa av folk. Du lär det där att nu är kärring satan religiös men hur är hon på morgonen då. Det är verkligheten. (...) När jag började spela "Sånt är livet" då fick jag locket över fingrarna. För det var en sak, du skulle inte ta de här världsliga sångerna, du skulle inte sjunga, men psalmer var jätte bra. (12-16)

Varje söndag till kyrkan, nästan varje söndag. Sedan på söndagar fick man där nere, (...) säkert i (föreståndarens) rum eller något kontor, där satt vi på söndagen alla barn för att höra på det predikandet som kom från kyrkan, och inte förstod vi något, från radion. Och sedan var det på det viset att sade du något så då var det runt öronen. (...) Det enda som jag berättade så var den där julafton när det där fina folket från Mariehamn, det där Stiftelsensgänget, då var hon nog glad och allt var jävla bra, teater kan man säga. Men efter det så ändrades det helt och hållet. (8-11)

Blev du troende då? Jag menar det är påtvingad inte vad det någon som ville det där heller. Men man cyklade till kyrkan ibland bara för att man skulle få cykla. Fast man hade egen cykel så fick man inte cykla. Det var inte bara att hoppa på en cykel och cykla. Dom var ju inlåsta, i cykelförrådet, i ena delen av ladan. Du kunde få cykla om du diskade efter allihopa. Kunde ta många timmar. Eller om du skalade potatis till allihop. Cykla en kvart på gården (som belöning). (Ute på vägen) fick vi aldrig göra. (7-12)

Relaterat till och på grund av den strikta religiösa uppfostran kunde det uppstå absurda straffmetoder på Hemmet.

Jag var väldigt noga med att gömma den här cigarettasken för att ingen skulle se den eller någonting. Jag brukade gömma mina grejer i ladugården, på höskullen på ett speciellt ställe. Och jag trodde ju att jag hade det här ganska säkert. Att det var ingen som visste det där. Så jag går och visslar och var på glatt humör och visste att jag hade cigaretter och hade ett ganska bra ställe. På långfredagen på eftermiddag, det glömmar jag aldrig, när han står på gården när föreståndaren skriker "(Namnet), du ska komma till mig!" Då knallade jag och tänkte, jag visste ju inte vad det var med föreståndaren. (...) Då var han mild och fin så där och så kallar han in mig dit, öppen spis och står det en stol där, så "slå dig ner där på stolen". Tänkte vad i helvete är det nu då. Han var så tillmötesgående och så riktigt så här. Och så satt jag mig ner i stulen, så tog han fram från fickan min cigarettask. "Kände du igen den här?", sade han. Då visste jag inte.. "nej", man levde ju på lögner hela tiden, på nödlögner och lögner. Men till slut förstod jag att det var någon som hade angivit, smugit på där och gått på asken. Så sade han "Hör du, nu ska du få röka". Jag tänkte, det här låter ju fint. Han tog upp asken, gav mig en cigarett, tänkte på den, jag började röka jag, kändes fint. Dom här cigaretterna hette LIFE, det var starka cigaretter. Så jag kommer halvvägs till den där cigaretten, då börjar jag känna att det här börjar bli för mycket. (...) Då börjar jag att förstå att han var ju ute efter att få straffa mig ordentligt. Att jag skulle röka så pass mycket att jag skulle börja må illa. Och han tänkte på en cigarett efter en cigarett, jag blötte ju ner i böjsby och kråkas. Dom cigaretterna som var kvar dom stoppade han i käften "Tugga, ät, svälj!" Sedan fick jag äta upp dom där cigaretterna, svalde ner och spydde som en katt där. Jag kunde ju ha blivit nikotinförgiftad och dött där. Han begrep ju inte det. Metoden att försöka med straff och penaltism... det finns ju ingen pedagogik. Att samhället lät sådana där människor som inte har en jävla kunskap om någonting ta hand om oss där ute. Det är det som är det förskräckliga, det är det som är det hemska i det hela. (6-15)

6.1.4.3 Vuxnas missbruk

Det mest grundläggande och specifika problemet i den enskilda familjen handlade om vuxnas missbruk. Detta skuggade en stor del av barnets tillvaro i familjen och orsakade påtaglig stress i barnets vardag.

Hade (familjens pappa) alkoholproblem? Ja. Missbruksproblem? Jo. Han drack hostmedicin också när det var blandat med alkohol, vissa sådana där som dom hade för sig. Codesan, jag kommer inte ihåg vad det heter mera. Det blev han helt kollig av. Sedan hade han några tabletter också som han använde. Jag vet inte vad det var för tabletter för han blev helt kollig av det också. Örfilar och luggandet och sådant där. Det var så allmänt att man såg på dom nästan att nu kommer det något på en igen, örfil eller luggning eller något sådant där. Och det var inget småluggande, det var ordentligt, dom rev, ibland lossade hårtofsar också, det var inga något sådant där små lugg inte.

(...) (Familjens mamma) drack när (familjens pappa) drack men hon använde inte något annat, det var ju öl då och brännvin. Oftast söp dom tillsammans eller dom drack tillsammans när dom drack, (familjens pappa och mamma). Inte alla (kvällar) men många gånger i veckan, 3-4 gånger. Det är mycket. **Du kände inte till någon annan som drack så (mycket)?** Nej, det känner jag inte till. Det var avvikande. När man träffade kompisarnas föräldrar och var hem till dom då var det helt annorlunda. Det var som natt och dag. Det var så pass, man kunde se oj, vad fint dom har där, alla samlas, ja, dom umgicks. Men det var inte riktigt samma... Hon drack när (familjens pappa) drack, men hon använde inga piller eller hostmedicin. **Psykisk stabilitet av de två?** Vad ska jag säga. Dom var nog psykiskt sjuka tyckte jag, enligt min mening. (Det var som) ett dårhus, så kändes det åtminstone. Det var ju jätte avvikande, tyckte jag. Sedan när man flyttade och såg hur andra hade så tyckte jag "nej men herregud, vad var det riktigt som jag var med om?" Jag fattade det. Sedan när jag var hem till (grannarna) det var helt annorlunda. Dom skojade, pratade, det var inte liksom... En normal diskussion, pratade så där och skojade. Hur det kan vara. **Det var inte så mycket som var friskt i den här bilden som du beskriver.** Nej, det tycker jag inte. (...) Sedan stred dom, gapade och skrek och slog nävarna på bordet. Ibland flaskor på bordet. Då for jag ut alltid, oftast genom fönstret, slapp ut, från sovrummet. Jag måste gå via det där köket för att komma ut, då tog jag sovrumsfönstret i stället. Sedan var det en granne som bodde där, kommer inte ihåg vad han heter, granngubbe. Han söp ju också så han var ofta med där och söp och då var det ju hela tiden ett jäkla liv. (Det satt 2 gubbar) och hon. Högljudda, och hotade, slog nävar i bordet. Fyllediskussioner. Det var riktigt höga ljud. Slog nävarna i bordet, ibland var han ju svartsjuk på... När granngubben var där så stötte han på (familjens mamma), då vart ju han svartsjuk och då blev det jätte liv, skrek och gapade och slog nävar i bordet. Ibland slog dom flaskor sönder på bordet. Det var sådant där. Det var en annan gubbe där en gång då började han (familjens pappa?) skena med en yxa där. Jag vet inte vad han skulle ta livet av då, han där andra gubben eller? Började dom slåss riktigt handgemäng därinne, då for jag också ut. Man känner ju trygghet ute, man är fri, här kan jag slippa iväg. Jag såg till att jag hade reträtt, det är så det gick till. Jag kände mig inte trygg jag inte, inte ett dugg. Lillebror var med mig men vart dom for (äldre syskonen), det vet jag inte. Genom fönstret. (...) **Det var fyra vuxna i det där huset, fanns det någon du kunde prata med?** Nej. **Var du rädd?** Jo, jag var mycket rädd. Särskilt när dom drack brännvin. Och när jag såg på honom att jag hade gjort något litet fel, då viste man ju att nu kommer det. Nu kommer på... lugga eller örfilar eller vad som helst så man var nog rädd ju. Jag var ofta rädd faktiskt. (enskild familj)

6.2 Försummelse

Försummelse kan definieras som ett bristfälligt beaktande av barnets behov av trygghet och utveckling. Beskrivningar av försummelse i den svenska utredningen handlade om eftersatt skolgång samt vårdnadshavarens underlåtenhet, likaså oförmåga eller ovilja att tillgodose barnets grundläggande behov. (SOU 2009:99, s. 166.) I följande beskrivs försummelse som omsorgssvikt och tillsynesvikt.

6.2.1 Omsorgssvikt

I den svenska utredningen berättade cirka 90 procent av de intervjuade att de varit utsatta för någon form av försummelse. Otillräcklig omvårdnad uppkom i berättelser bland annat som försummad sjuk- eller tandvård eller bristfällig kosthållning. (SOU 2009:99, s. 166.) Dessa brister var närvarande även i det åländska utredningsmaterialet.

6.2.1.1 Mat och matsituationer

Flera intervjuade från Stiftelsen Hemmet berättar om att de ofta var hungriga och detta ledde exempelvis till inbrott i matkällaren eller Hemmets låsta köksskåp. Minnena av maten och hungern varierar. En del kom ihåg att man gick ständigt hungrig, medan andra upplevde att de fick äta sig mätta. Med tanke på utredningens långa tidsperiod kan det ha skett förändringar under åren bland annat i fråga om matsituationer.

Jag minns ju att man gick ständigt hungrig, mera eller mindre. Den enda gången man fick äta sig riktigt mätt, det var på morgonen då man fick gröt. Det var mest havregrynsgröt. Med mjölk, det var skummjölk. Den riktiga fina mjölken,

den kunde man tjäna pengar på, skicka med mjölk bilen då. Och då fick han tillbaks... Han fick ju korv ifrån Dahlmans och sådana där grejer då. Jag minns när (en annan kille) och jag, när han kastar ut från bussen den där jävla korvpaketet, genom fönstret, och den där var ju rykande varm. Vi tog en hel jäkla länk så for vi till skogen, han och jag, och så mumsade vi i oss allt det där. Och gubben han såg ju att det var en länk borta, då fick vi ju stryk så in i helvete. Men mätta blev vi båda två. Så då tog vi stryk. Vi tog en korvlänk och for upp till skogen och jävla vad vi åt. (...) **Vad kunde ni annars bli bjudna på för mat?** Det var mycket soppor minns jag. Dom är lätta att laga. Köttsoppa, korvsoppa, Dahlmans korvsoppa var ju frekvent, den var också. (...) Det var portionering. Det var gubben själv som stod öste i. (...) **Gick det att begära på backning?** Ja, ibland, det kunde man nog få kanske ibland. Det här var väl också en metod i. Den här kastrullen var ganska stor, så att den inte fick ätas upp allt på en gång så att den skulle räcka till 2 gånger. Eventuellt nästa dag, eller dagen efter. Då kunde man värma upp den där kastrullen. Det fick inte bli för lite heller till nästa gång för då räckte det inte till alla. **Var det sista halvan (av maten) så då fick man äta?** Då var det julafton, då fick alla äta tills det var slut. **Åt ni alla tillsammans?** Det var frekvent. Och den som inte kom när vällingklockan har ringt och man inte kom efter 10 minuter då fick man ingen mat. **Fick man någonting senare på kvällen?** Nej, nej. **Hade ni möjlighet att ha undanstoppat något eget?** Nej. För att vi bröt ju oss in i i matkällaren och in i skåpen för att komma åt knäckebröd, bröd och brödsvisor, ibland. Sommaren var ju helt okej, för då kunde man gå in i potatiskällaren och ta rå potatis eller så skulle man skala en morot eller sådant där att mätta sig. På vinterhalvåret då kunde man gå in i... Men det var ju det att det hängde ett lås på allting, även på matkällaren, potatiskällaren och sådant där. Så han hängde på lås så att man inte kom åt det heller. Han skulle ha koll på vad som fanns. (6-15)

Det var gröt alla dagar, på morgon. På söndag morgon åt vi sent, på söndag morgon fick vi kaffe och smörgås, vi åt ingen gröt på söndag morgon. Och sedan var det lunch på dagen och kyrkkaffe. Vi gick lördag i skolan. Halv 3 var vi hemma, kaffe och smörgås och sedan var det att arbeta. (...) Nog fick vi mjölk men det var så att dom gick och hällde upp ett glas åt alla, man fick inte ta själv. Det skulle räcka, allt var så rationaliserat. (...) Det berodde på vad man hade i köket, emellan hade vi ganska bra mat, emellanåt var det fruktansvärt. Det var ofta så att man inte riktigt gillade all mat då på den tiden heller, fast det skulle ha varit bra mat. Vi hade så pass bra mat att man inte behövde vara rädd för att man skulle dö utav hunger. Men vi fick aldrig tillräckligt med mat, men maten var hyfsad. Många gånger faktiskt bra. Vi fick inte tillräckligt och därför var det så roligt när vi for till bönderna. När vi var till (bonden), kom hon ut med ost och bröd, då satt vi... som i en kyrka... då tog det inte länge förrän det var slät. (...) På somrarna hade vi bordet ute, vi åt aldrig inne på somrarna, om det regnade så åt vi inne. Men annars var vi ute i gräset, ena satt på bänken och ena tyckte om att sitta i gräset. Alla tog mat tills det var slut. För (föreståndaren) räknade: "Dom som är här äter, och dom som inte är här blir utan oberoende var dom är och var dom jobbar." Och alla tog sådana portioner, när man skulle ha lite till så fanns ingenting. Första tallriken fick vi portionerat, sedan när vi skulle ta till... Därför var den en sådan tävling med ätandet att du skulle hinna ta till. Man hann ju inte svälja så var man upp. Och det var just genom det att vi jobbade så förskräckligt hårt, vi vart ju hungriga. Vi förbrände mera en vad vi fick. **Du vet hur det är att vara hungrig?** Det kan du skriva upp. Jag vet inte (om jag var mätt). Jag hade lite som jag pratade om det där skrinet. Var jag riktigt sugen så for jag upp till gamla butiken, köpte lördagskorv, satt på trappan och åt och hem tillbaks. Bara man skulle få någonting i sig. (...) Samma var det när vi inte hade fått mat så for vi ner kl 2 på natten till källaren, vi hade källaren i bottenvåningen. Då for vi som myror och vi fick lära oss med åren hur vi skulle stiga den där trappan utan att den skulle knarra. Och vi for. Till sist hade vi ett snöre som vi hängde, att vi for med snöret att vi inte gick. In i källaren och knäckebröd och smör och så mätte vi som prinsar igen. (10-18)

Vi gjorde inbrott i matkällaren, knäckebröd och sylt oftast. Sedan kom det sprucken korv från Dahlmans med bussen, det hade vi ju pejl på. Sådant där korv som hade kokt sönder. Och vi visste ju alltid... Och när det där kom så visste vi att nu kom det korv, i källaren. Och då hade vi lite vakter ute och så gjorde vi inbrott i matkällare och käkade korv... Vi passade ju på. För att till saken hör att då de två första åren hade de ju egna barn. Men det var sällan dom åt den mat som vi fick. Vi kunde ju kika in och så såg vi att de hade typ köttbullar... Det är klart att vi såg vad som hände. Vi såg ju också det att dom hade bättre mat. Då måste jag ju nämna det också att då när jag krockade och hamnade in på det här benbrottet och hela skiten. Så varför det tog åtta månader för en 16-åring, benbrott som var helt rak av så här, det var inga komplikationer. Det var det att ja hade så lite näring i kroppen, jag var undernärd. Och det säger väl sig självt, typ kokar du mat åt 15 personer och inte bryr dig så vart det ju väldigt näringsfattigt plus att helmjölken saknade vi. Just sådant där som man idag säger att det ska vara tillskott av olika saker och så vidare. För att få näringen. Så jag hade för lite näring i kroppen för att det skulle helna. Normalt så helnar det ju på 3-4 månader, ett rakt benbrott på en 16-åring som har. **Det var alltså läkarna på sjukhuset som konstaterade att du hade för lite näring?** Jo, därför tog det så länge. (12-16)

Hur var det med matsituationerna? Hur ska jag förklara? Nog fick vi mat liksom, inte var vi hungriga, ingenting. Den där bordsbön, den var nog hela tiden, vid varje måltid. Nu frågar du sådana frågor att jag inte kommer ihåg, det är så länge sedan. (Mat) fick vi nog det, det var inga problem med maten, nu efteråt när man tänker, inte har jag sådana minnen. (8-11)

Jag upplever (maten) som relativt bra. **Du behövde inte vara hungrig?** Nej, inte om man fick sätta sig vid bordet. **Om du var hungrig – kunde du begära?** Nej, det gjorde man aldrig. Då gick man och tog en gurka eller någonting i landet, alltså. (På vintern) fick man nog vara utan. Kom man för sent till maten då fick man ingenting. **Ingen mat, menar du? Då blev man utan mat?** Absolut. (...) Man fick inte prata vid matbordet, fanns en tavla "Maten tystar mun", dom bara pekade på den, om man sade för mycket. Annars fick man gå därifrån. **Och djuren?** Dom slog dom ju ihjäl då på åkrarna. Fåren. I början i alla fall. Dom sköt en gris, det kommer jag ihåg. Och slog, klubbade ihjäl. **Har du blivit vittne till sådant någon gång?** Jo, det var rätt vanligt, det smakar ju skit det där köttet. Har ni smakat fårkött? Inte lamm, utan får... usch. Det fick vi ofta, fårkött. Dom där blodådrorna fanns kvar i köttet, usch. Det kom så ofta den (sorten av mat). (7-12)

Flera intervjuade berättar även om att maten i skolan var omtyckt och uppskattad. Man passade på att använda möjligheten att få lite extra mat av kokerskan genom att se till att bli utkastad från klassrummet. På så vis kunde man äta sig mätta. Även hos bönderna fick barnen ibland mat och äta sig mätta.

Så när jag var bråkig eller kunde inte hålla truten i klassen, då åkte jag ju ut, förstås, man åkte alltid ut. Men då gick jag in till (kokerskan) i köket och då fick man lite extra mat. (...) Och det var ju en välsignelse för i skolan fanns det bra mat, där åt vi nog ordentligt. (...) Det var ju rena glädjen många gånger när du var hos bönderna, när du fick lunch, så att säga, hembakt bröd och sådant där. Kommer ihåg när (en bondfru) tyckte att vi åt för mycket, hon tyckte att vi åt för helvete för mycket hon. (12-16)

I den enskilda familjen verkade matsituationen vara någorlunda bättre än på Hemmet.

Hur var matsituationerna? Vi fick nog äta med, jag satt i ändan av bordet där, vi satt två i ändan. Hade min plats i ena hörnet där. Man hade egen plats. Och maten, den var sådant där fläsk och potatis, lax, fisk och... Det var nog okej den där maten. Jag fick äta mig mätt och maten var okej. Jag tror att det var en gång mat per dag bara, så man åt en gång. Jag kommer inte ihåg tider riktigt, middag tror jag nog. (Ett stadigt mål mat per dag), det hade man nog. (enskild familj)

I början när jag flyttade dit, då var det lite julklappar på julen, det var det. Men det var inte många år det inte. Vaknade när vi hade sovit, fick lite julklappar, någon liten bil... vad det nu kunde vara, sådan buss. Sedan när vi hade varit där så vart det inte någonting mera. Det var lite bättre mat, lådor på julen och skinka och sådant, av egen gris och sådant, får och fårkött och viltfår. (enskild familj)

6.2.1.2 Kläder

På Stiftelsen Hemmet delades begagnade kläder ut åt barnen. Trots att barnen använde kläderna i stort sett tills de gick sönder så var detta inte ett av de största problemen utan omsorgssvikt i form av slitna och trasiga kläder ses av de intervjuade mera som "en bagatell". Jämfört med de andra former av vanvård som ständigt var närvarande på Hemmet och i den enskilda familjen var problemet med kläderna helt enkelt av mindre betydelse.

Vi fick aldrig åka ut och köpa kläder själva, aldrig. Utan det kom en låda och så stod hon och delade ut att det här kan du ta, det här får du ta. (...) **Hade man möjligheter att sy om?** Nej. Vi gick med dom trasor som vi hade. Det fanns ju de här hjälpororganisationerna som dom tiggde till sig av så det fanns hur mycket kläder som helst, verkligen. Var som var problemet var ju dom här stövlarna, gummistövlarna. Kommer jag ihåg. Det var ett jäkla liv om man gjorde ett hål i dom där. Då blev man bestraffad för det också, att man hade gjort hål. Någonting som var en stor, stor synd var att vika ner stövelskaften. Det fick man inte göra för att då skavdes det ju åt det, men vi tyckte att det var en trend, det

var tufft att gå med nervikta och många skrev ju Elvis och sådana där grejer på stövelskaften. Jag gillade ju Tommy Steele, jag skrev Tommy där. Så när man gick till plugget och så då man kom förbi hemmet så vek man ner stövelskaften. Så gick man hela tiden på plugget med Tommy i stövelskaften, så kom man hem och i hemmet så vek man upp dom där. Det hjälpte ju inte för att med tiden som jag gick på plugget så skavdes hålet så blev det hål i stövlarna. Han såg ju det där förr eller senare, (då) fick man fan för det också. **Då gick ni ganska länge med stövlarna?** Jo, det gick vi. (6-15)

Vi gick ju året om nästan bara med gummistövlar, för det var ju bara arbete. Gick med gummistövlar och sockor. Alla våra kläder var inne i en skrubbe så var det många som skickade in kläder till Stiftelsen från stan. (En av styrelsemedlemmarna) ordnade lite kläder. Inte ville (förståndaren) dela ut, man skulle ha ganska trasiga kläder innan man fick nya jeans eller någonting, det var ett jädrans... (10-18)

Man hade knappt några kläder, du fick ju inga, folk skänkte ju dit kläder åt oss. Jag kommer ihåg dom där äppelknyckarbyxorna, dom skulle ha tvingat oss ha sådana på. Jag trodde att vi hade någon gång. Men jag kommer ihåg att jag satt och sydde ihop på södra ändan av Rörstorps skola, där gick femman, sexan och sjuan, satt jag där på solsidan en vår och sydde med nål och tråd som jag fick av (skolans kokerska). (12-16)

Hur var det med kläderna? Kläderna var uppe, där som dom bodde så var det ett helt rum. Det var säkert där som den där kvinnan (föreståndarens fru) bodde, där var alla kläder och där delade dom ut sedan kläder åt oss. Inte kommer jag ihåg att jag skulle haft egna kläder alls. Det var så kallade... gemensamma kläder. Skorna tappade vi emellan, när man skulle till kyrkan och inte hittade skorna så blev ett jävla skrik att man inte hittade sina skor åt sig, kommer jag ihåg. Nu skrattar man nog efteråt men man skrattade inte då, vet du. (8-11)

Lite kläder hade jag väl med mig men man fick ju inga kläder. Det var inte ofta det. **Hade du torrt på fötterna?** Det hade jag nog. Det är ingen bild jag har av att man har frusit. Och hade man gjort det så hade det inte betytt någonting... skulle ha varit en bagatell alltså. Det skulle jag aldrig ha kommit ihåg, för det hade inte gjort så mycket. (7-12)

I den enskilda familjen reparerade barnet sina trasiga kläder själv med hjälp av lim.

Fick du kläder? Man gick tills dom gick sönder. Sedan lappade man med mjölklim, sådant vit. Man tog en tygbit av en riktigt trasig byxa och lappade hålen med det. Jag gjorde det själv oftast. Mjölklimmet var bra för det satt jätte bra sedan. Jag har inte sett det (mjölklimmet) nu men förr i tiden. Det var en sådan där stor flaska, det var helt vitt. Med det satt bra lapparna på. **Fick du ärva kläder eller nya? Skor?** Det där kommer jag inte ihåg hur det var med kläderna. **Hade du en känsla att du gick i sämre kläder än vad andra gick?** Nej. Jag behövde inte känna av det, om kläder minns jag inte mycket. **Bastu och hygien?** Det fanns (en innetoalett) men den var inte i bruk. Det var inte något fel på den det vara bara den där spolmekanismen, att inte spolade vatten. Vattnet var... det var något litet fel på den. Men det var ute wc. När jag var 15 och kissen i den (innetoaletten) balja.. Dom andra (vuxna) använde den. Dom hade en balja som dom spolade med. Annars var det ute toa som gällde. Sedan var det bastubad på lördagar, då badades det bastu. Då när jag kom dit så var det (äldre syskonen) som tvättade oss mig och (lillebrodern) då. Vi fick gå tillsammans. Jag lärde mig ganska fort att tvätta mig själv, sedan var det bara (lillebror) och jag som gick. Det fanns ingen dusch inne inte, någon duschkabin eller sådant. (Tvättrum fanns) i källaren då men det var en öppen källare, fanns inte någon... där gick inte de vuxna heller. Det var bastu som gällde. (enskild familj)

6.2.1.3 Skola och skolgång

Enligt reglementet för Stiftelsen Hemmets Barnhem var det föreståndarnas ansvar att övervaka barnens skolgång och läxläsning (källa: Landskapsarkivet). Alla barn verkar ha gått i skolan och de flesta trivdes bra. Däremot kunde det uppstå problem med skolkamrater i form av slagsmål och liknande incidenter. Det sociala trycket kunde vara påtagligt även i skolan. Likaså hände det att barnet ville få kvarsittning med flit. Detta för att inte behöva omedelbart återvända till Hemmet efter skolan.

Det var ju lite fint för oss för då fick vi helt plötsligt umgås med lite andra, vanliga människor. Om man nu tittar på systemet hur det var så vi gick i skolan, vi hade 4 km till skolan. Vi hade frihet då i varje fall från morgon då vi var i skolan. Men då skulle det vara punkt, det skulle vara en tid då du skulle vara hemma och en tid när du gick i skolan där emellan. Var du borta på några utsvävningar och inte sade var du var, då blev du inlåst som straff för att du skulle komma hem. Nästa dag skulle du hålla den där tiden. För min del, skolan, det vara rena friheten för mig. Där levde jag ut, där fick jag vara en människa helt plötsligt. Samma sak var det ju lördagar och söndagar, för då fick vi gå i kyrkan och till kyrkan var det en jävla bit. Resan mellan kyrkan och hemmet på söndagar, ibland har du en cykel ibland fick du gå ända till Söderby där, det var i varje fall en halv mil dit och en halv mil hem så att det var en bra bit. Under den tiden hade man en frihet, då kunde man upptäcka en jävla massa, man gick in i skogen, man gick in i ödehus, man höll på innan man kom tillbaks till fängelset, för att det var en form av fängelse. (6-15)

Hur upplevde du skolgången? Jag tyckte att det var bra i skolan. Inte hade jag aldrig problem. Man slapp bort från Stiftelsen i alla fall, så spelade jag alltid fotboll och ritning och sång. Så hade vi glada timmen. (Läraren) var elak i viss mån men när man spelade fotboll, då var man bra. Inte hade jag någonting emot skolan. Skolan var det att den skulle gås ändå, den kunde man inte smita ifrån. (...) Fanns mycket roligt i skolan. **Läxläsning?** Inte läste man några läxor, det skulle jobbas på direkten. Det fanns inte tid, ärligt talat, måste jag säga. Läste jag läxor någon gång överhuvudtaget? Jag var intresserad av historia och det som jag var intresserad av, det fastnade i skallen. Behövde inte läsa. Det enda jag behövde läsa var när vi hade teater till julen. (...) Då hade jag ett häfte, måste där på sidan om läsa att skulle få den där texten i skallen. Det var det enda som jag läste men att läsa läxor – det hade vi ingen tid till och ingen av mina kompisar, aldrig vad jag minns. Det existerade ingenting på den tiden. (...) Med skolbetyg, svagast var jag ju med räkning allt annat gick ju att det gick igenom, jag klarade det. Jag ville inte ens räkna. Det var så jäkla taskigt, det var inte min stil. (10-18)

Jag var ganska busig i skolan. Jag har alltid haft svårt att sitta stilla. Det där gjorde väl att jag koncentrerade mig inte så mycket då jag skrev proven. Jag har aldrig haft svårt att lära mig. Det var väl det. (...) Men oftast gjorde man sådana här (bus) med flit så att man skulle få kvarsittning. (12-16)

Nog gick skolan på något sätt, jag var säkert en sådan där mardrömsunge där, inte elak och inte gjorde fanstyg kan man säga för (läraren) var ganska sträng ändå. Nog gick det på något sätt den där skolan, inte hade jag något problem tyckte jag liksom. (...) Och sedan försökte man förstås på något sätt få kompisarnas godkännande. För när man var på barnhem så var man på något sätt c-klass som man kallar här på landet, att sjöman hör till c-klassen, på skoj liksom. När man var i skolan i den tiden så var man liksom... man var inte ett vanligt barn utan man var från barnhemmet, som man fick höra många gånger. Inte fick jag några trauman vid skolan där, det tycker jag inte. Nog klarade jag mig på något sätt, tycker jag. Fast man fick kvarsittning många gånger. Jag tyckte nog att den där läraren alltid var mot mig eller någon som var från Stiftelsen Hemmet. Jag vet inte, kanske är det min åsikt det. Nog var jag elak emellan, det måste jag erkänna. Kanske var det säkert det där att man hade sina trauman så nog skulle man visa någonstans ut. Det kom säkert i skoltiden. (...) **Vad menar du att du var elak?** Bråkade med pojkarna där, och sedan var det en, jag kommer inte ihåg namnet, men han var lärarens favorit, han fick allt vad han ville. Det kommer jag ihåg från skolan, nu när du ringde, efteråt, jag kommer ihåg att jag var på fjärde klassen. Det var en sådan gammal skola att man skulle ringa på den där klockan när det var rasten är slut. Jag förstod inte mig på klockan. Jag hade ingen klocka, ingen hade lärt mig klockan. (Läraren) sade att du ska ringa kvart över så inte visste jag när klockan var kvart över, det kommer jag ihåg efteråt. Och sedan var jag försenad, och läraren "Har du ringt?". "Nej" sade, "Nu far du och ringer!", där var det. Inte hade jag lärt mig klockan, inte hade vi en klocka där på barnhemmet. Han hade (en annan kille) som var på min klass och många andra pojkar hade säkert men inte hade vi. (8-11)

Skolan – hur var det att gå i skolan? Jobbigt. Jämt slagsmål. På rasterna. (...) Alla killarna fick ju stryk. Allihop fick ju (stryk av mig). Du vet ju hur det är, katten på råttan... **Du fick stryk på stiftelsen...** ...då slog man ju tillbaka i skolan. Det gick ju utöver dom. Var det bara lite någonting som dom sade fel så blev det slagsmål. Du vet att när man jobbade på Stiftelsen så blir man stark som fan. Så det var allihop som fick stryk, tyvärr. Inte flickor, dom stod på min sida, det kommer jag ihåg. Det var dom, pojkarna mot mig och flickorna var på min sida. (...) **Hade du lätt i skolan, hade du lätt för att läsa?** Jo, det hade jag. Men matte var svårt. Allt det andra gick ju. (...) **Tror du att (lärarinnorna i skolan) såg igenom den här ilska och bittra grabben?** Det har dom också gjort, för dom var jätte snälla mot mig. Dom förstod nog vad som hände där borta, vet du. Det måste dom ha haft (en aning om). (...) Dom visste att jag får straff när jag kommer dit. Att man får skit för sedan när man kommer dit. Först fick jag ju gå 8 och en halv kilometer. Det var 8 och en halv till stiftelsen och 8 och en halv hit så ibland funderade man ju om man skulle gå hit (till stan)

istället. Kommer fram sent på kvällen. (...) **Du sade att "ja, jag hade kvarsittning varenda dag"**. Så gott som. Det hände så många gånger, så det är helt otroligt. Man behövde aldrig sitta i taxin och åka, då fick man ju gå. Det måste ha varit. **Hur kändes det för dig?** Uppgivet, skit samma om jag går dit eller hit. Jag har aldrig... Man orkar inte bry sig längre, så kändes det. Man slutar bry sig. Då kunde man få ett par örffilar, ingen mat och direkt i sängen. Det var så vanligt att (föreståndarna) visste nog att jag slogs i skolan. (...) **Även om det var mycket slagsmål i skolan, det var inte så mycket straff i skolan för dig?** Dom visste att man skulle få där man kom dit. Dom ville inte dubbelbestraffa. Det måste ha varit det. Absolut, annars skulle man ju fått straff direkt. **Fick dom andra det?** Det vågar jag inte svara på. Jag vet inte om dom gjorde så mycket dom andra. Det vara bara jag som var förstörd av oss. Jag blev utskickad ibland (från lektionerna,) fick sitta ute i hallen, det kommer jag ihåg. (...) Jag slutade skolan och började jobba i stället. Jag kommer ihåg att läraren kom till trappan och sade att jag skulle komma tillbaka till skolan. "Aldrig i livet", sade jag. "Jo, men jag kan tvinga dig", "Jo, gör det", sade jag. Då jobbade jag redan. Det blev (avbrutet). Jag gick inte klart åttan och nian hade precis börjat då fast det var frivilligt. (7-12)

Skolan, perioden, var ju bra för då var man borta därifrån och det var ju skönt. (För mig var skolan någonting) som man kunde fly till. Det var bra, det kändes skönt att vara där bortifrån. (enskild familj)

Rutiner för läsläsning kunde vara både bristande och varierande.

Det var ingen läsläsning. Dom gav fullständigt fan i om vi lärde oss eller inte. Vi var för oroliga föra att läsa läxor. Åtminstone jag. Jag kunde inte koncentrera mig på en rad. (...) Matte har jag haft lite svårt med men däremot inte att läsa. Läsa har jag gjort väldigt, väldigt mycket. När jag var till sjöss, det var ju på 60-talet, då fanns det inget annat än att läsa. Jag läste sådana här billiga deckare först men sedan läste jag saklitteratur ganska mycket och frekvent. Det var mycket upplevelser och sådan där. Det är från böcker. Jag har till och med läst bibeln upp åt en, Gamla Testamentet. Sida för sida, tänka det. (6-15)

Läsläsning, har jag för mig, hade vi oftast en tid mot kvällssidan. Du skulle ju utträta någonting, göra någonting, det kunde gälla skogsröjning, du kunde rensa i landet, ta upp potatis. Lite beroende på årstider, så sedan satte du dig ner. Jag kommer inte ihåg att någon hjälpte oss heller, någon vuxen. (12-16)

Det kommer jag ihåg när man hade läxor från skolan och något sådant så hamnade man upp dit där som (föreståndarparet) bodde. Dom hade övervåningen själva liksom där som de bodde, (föreståndarens barn, fru och han själv). Då fick man sitta där ibland kl. 9-10 på kvällarna för att läsa något. Jag vet inte sedan liksom varför jag hamnade dit och läsa, om det var religion eller något sådant men det var liksom skolläxor. Jag vet inte. (...) Satt där uppe, hör på hon och stickade på samma gång. Jag läste, jag kommer inte ihåg vad jag läste heller men något var det med skola. Jag kommer inte ihåg hur jag klarade mig matematiken och det. Inte hade vi så där att nu sitter du här vi bordet och vi hjälper till, aldrig. Det kommer jag inte ihåg. Inte. Det var nästan religion eller något sådant som vi skulle kunna perfekt. (8-11)

Fick du något stöd från Stiftelsen Hemmet med läsläsning? Det bodde en gammal kärring där då ett tag som hette (namnet). Hon fixade det här med läsningen. (...) Kunde man få en karamell efteråt. **Hon var lite pedagog hon.** Ja, säkert. Hon bodde en bit därifrån först men sedan flyttade hon in där faktiskt. Hade lite svårt att gå så där. Det kommer jag ihåg nu först. (7-12)

Hemmets inspektionsrapport från 1967 lyfter upp behovet att fästa större uppmärksamhet vid förberedelser inför pojkarnas självständiga liv. Flera möjligheter till yrkesutbildning och framtidsplanering efterlystes. (Källa: Landskaparkivet.) Även de intervjuade bekräftar att man efter åren i placeringen var oförberedd för verkligheten och vardagen utanför.

Möjligheterna att läsa vidare, vad hade ni förväntningar på er där i Stiftelsen? Det där diskuterades inte. Det var ingen som sade någonting åt mig. Jag var i någonting där på hemmet. Jag var musikalisk och jag var en jäkel på att sjunga. Så att han hade väl sina idéer den där gubben för att jag spelade orgel. Jag spelade orgel i söndagsskolan. (Jag lärde mig) på gehör bara. Det där tyckte gubben att var så jäkla fantastiskt så att han tog dit sådana här musikförståare och undrade var jag låg där någonstans. Jag vet inte hur långt dom diskuterade... Han tyckte att jag skulle bli kantor, gubben. Det var någonting fint för honom. Jag blev så orolig att jag började rymma och ställa till lite

eländen till gubben. Bland annat var polisen där, jag rymde hit till stan mitt i nätterna och det var lite rubriker i Ålandstidningen. Sedan vart det ju tyst, var det helt tyst. Det var inga diskussioner om det mera. Sedan började min mamma höra ut av sig och då blev det bara att jag skulle åka dit. Det var ingen egentligen som tänkte på min vidare utveckling utan det var bara ut i livet och börja jobba. Jag fick i princip ta reda på det själv. Och sedan var det ju så här om man har växt upp där, varit där och blivit jagad alla dom här åren... Längtan var ju enorm att komma därifrån. Jag glömmet aldrig när jag satt i Sverige, vet du, dagen efter vi hade kommit fram till (kommunen) i Sverige. Jag levde ju i en överklig värld. Jag visste inte var jag var. Jag var helt borta. Den friheten... jag kunde hemma i köket ta fan mig en cigarett och sitta och röka, och jag kunde gå när jag ville, jag kunde gå vart som helst. Jag levde helt i en fantasivärld, jag visste inte, jag var helt borta. Det tog en vecka liksom innan jag landade. Morsan sade att hon skulle ordna med det ena och med det andra (att kunna skaffa sig ett yrke), men det blev aldrig. Det fanns ingenting från hemmet överhuvudtaget, man diskuterade aldrig framtiden (på hemmet), ingenting "vad ska du bli" och så där, aldrig. **Inget stöd?** Inget. Men det var ju frekvent. Jag var där 9 år, ligger ju inte i sådant att man ska börja diskutera min framtid då jag är 15. Det var ju sådant, här är du förvarad, här ska du vara dom här åren och sedan får du ta vara på dig själv. Det var så det var och så blev det också. (6-15)

Det var aldrig prat, aldrig någonting om hur det skulle hända med oss när vi slapp hem. (10-18)

Och sedan det som jag sade förut också, det här religiösa. När man kommer därifrån så hatar man ju när man hör en psalm. Dom ville till exempel att jag skulle bli en kantor. Det gick inte. Jag skulle komma och studera till kantor. Kantor, det var som att kasta en skopa skit i ansiktet på mig. (12-16)

Jag hade många kamrater där, skolperioden var bra, hade många kompisar, Lärarna var sjysta och snälla, jag trivdes i skolan. Jag hade inte så bra betyg, för koncentration hemma och läsa gick inte. Så betygen var inte bästa inte. Dom blev ju bättre sedan när jag gick i tekniska och yrkesskola och då kunde jag koncentrera mig bättre. När jag inte bodde riktigt hemma så då gick det med bättre resultat. Det går inte att koncentrera sig när dom söp och höll på och härjade på. Det gick inte. **Var det viktigt för dom att du läste läxorna?** Inte någonting. Dom brydde sig inte ett skit, inte någonting. Om man nu provade någon gång att läsa, men läsa när dom super... det går inte. (enskild familj)

6.2.2 Tillsynesvikt

En av de största frågeställningarna kring försummelse handlar om tillsynen och hur hemmen kunde uppfattas som passliga för barn och ungdomar. Enligt Hemmets årsberättelser besöktes Hemmet regelbundet av inspektörer (källa: Landskaparkivet). De intervjuade hade dock inga tydliga minnen av tillsynen eller att någon vuxen skulle ha visat specifikt intresse för pojkarnas åsikter angående vardagen på Hemmet.

Det var styrelsen som kom dit och hade styrelsesammanträdaanden. **Men det fanns ingenting från placeringskommunerna?** Nej. **Aldrig någon som var och hälsa på där ute heller?** Nej. Ingen kom och frågade hur vi mådde. Jo den här (en av grundarna) kom lite nu och då och hälsa på. Inte dom som betalade. Mariehamns stad betalade ju för uppehållet åt henne dit under alla år. Det var dom som var tillsynsmyndighet. **Och ingen från Finland som tillsynsmyndighet kom?** Nej. Utan det här uppmärksammades då, då hade jag lämnat det här barnhemmet. Det jag fick höra att, så kom det också från Helsingfors sådana här och kolla en här i Mariehamn att ni skötte den verksamheten som ni skulle enligt lagar och lagets bok, så har jag förstått att det har gått till. För det kom höga dignitärer och kolla upp det där hemmet och det var sedan 2 år efteråt så fick man lägga ner. Det var efter min tid. (...) att det skulle ta en sådan jävla tid innan någon överhuvudtaget reagerade. (...) Han tog dit sommarjobbare, sommarbarn kallade vi dom för, skulle få komma ut till verksamheten och lära sig jordbruk och sådana här saker. Då var det helt plötsligt någon form av pedagogik i det hela. (...) Dom tog väl hand om oss men sedan är det frågan på vilket sätt då. Det är det som är jävliga att om att inte samhället hade större koll på det här. (6-15)

Vi opponerade oss mot (stiftelsens och socialens vuxna) emellan... Det var lite högre pampar (som en i Stiftelsens styrelse) och från socialen. Inte fick vi vara närvarande. Vi gillade inte det där för vi visste att det var prat om oss och nya regler. En ut av dom här personerna hade en Anglia så tog vi alla pojkar och knuffade in den i... hela bilen, hela framändan sjönk in i gödselstacken. Vi fick alla straff men det var ju roligt det... Vi var så arga men ganska ofta hade dom 3-4 om året hade dom möte, men det var alltid så när de hade ett möte att vi aldrig var närvarande. Vi fick aldrig

vara närvarande på möten. Vi visste ingenting vad som hände inom fyra väggar. Emellanåt kunde det vara 8-10 personer, satt inne och hade sitt möte. Vad som dom pratade har vi inte det minsta aning om, inte det minsta. **Besök från Åbo?** Nej, nej, aldrig. Och kom det så fick vi aldrig vara närvarande. Vi fick aldrig veta någonting. Alltid när det här mötet avslutades, dom skulle fara hem, då var det ner i samband med kaffedrickandet. Då kunde vi i värsta fall vara närvarande men då pratades det inte vad dom hade pratat utan vi drack kaffe tillsammans. Det var allt det. Jag vet ingenting vad som existerade på dom där åren jag var där. Att utomstående kom in och skulle prata, sådan tillsyn, skulle komma och prata med var och en av pojkarna "Hur mår du?" – aldrig att det skulle hända. Det var (en person) som kom in med psalmboken så satt vi alla och läste böner. Det var så när han kom. (10-18)

Vi ställde ju till lite upploppsstrejk, så kom (tre män) ut som tillhörde styrelsen i Stiftelsen. (En i styrelsen) var ju bra på det viset att (en av Hemmets pojkar) blev dennes pojke... Killen hade en reserv(förälder) i (styrelsemedlemmen)... Till julen fick vi skriva önskelistor till (en styrelsemedlem). Jag kommer ihåg att jag fick ett par skidor ett år. (...) Prästen var flera gånger ut. Han tyckte vi om. Han var en härlig präst. (...) Det var styrelsemedlemmar som kom ut. Oftast, i normala fall när de kom ut var det i samband med en böneställning. De hörde till Philadelphia. Det var dom som lade grunden till, var stora bidragsgivare. Det var bönemöten det. **Men styrelsemöten och annat, det visste ni inte så mycket om?** Nej. **Kommer du ihåg att det skulle ha varit någon tillsyn någon gång från myndigheternas sida?** Nej det kan jag inte komma ihåg. (...) Jag vet inte att det skulle varit något sådant (tillsyn). Inte säger jag att det är omöjligt men... **Det var inte någon som pratade med dig hur du hade det och så där?** Nej. Nej, det skulle jag inte säga. **Av de personer som kom ut till Leland, fanns det någon som du kunde anförtrött dig till?** Nej, det var inte någon. Det var som sagt (en person) som berörde en, och som sagt jag tyckte var en otroligt bra präst. (12-16)

Tillsyn? Du menar att... Ja, det kom, åtminstone var det på julen som det kom några så kallade religiösa, fråga inte mig vad det var för gäng, inte förstod jag det i den åldern. Då sade (föreståndarens fru) att kom ihåg sedan vad ni säger att ni är snälla, annars får ni stryk efteråt sedan. Så det var helt teater det där. Som jag berättade då att den där (föreståndarens fru), då var hon liksom glad och "en sådan trevlig, trevlig grej". Allt var fint, allt var i ordning, du vet, teater förstås. Och inte visste de något dom där tjänstemännen som var där. Frågade dom är det allt bra här – jo, jo allt är bra, man kunde inte annat säga. **Kommer du ihåg att dom frågade någon gång så?** Nej, men vi fick sådana order att om någon frågar så då säger ni till liksom. Då hade vi städat där och allt var fint och fina kläder på oss, det bästa som fanns i garderoben. **Vad tror du att hon var rädd för att ni skulle berätta?** Sanningen. Som jag berättar nu att ingen normal människa borde bete sig som hon gjorde åt andra barnen. När hon inte gjorde åt sina egna barn heller. Det vet jag inte vad det hände där uppe sedan men det tror jag inte. Hon hade nog inte sådana... jag vet inte... fråga inte mig. Jag kan inte gå in i hennes hjärna. Om hon är (av sin natur) elak så är människan elak. (8-11)

Fanns det personer som kom och kontrollerade hur ni hade det där? Inte en enda vad jag vet. **Skulle du ha känt igen den här samma mannen om du skulle ha sett honom?** Jo, det hade jag ha gjort. **Fanns det någon eller några som kom dit?** Det var ingen som kollade på mig. Men ibland när det kom folk dit, då var dom ju schysta så där. **Dom visste när dom överskred gränserna?** Absolut. Dom var mycket snällare om det var någon där till exempel. Jo, för fan. Inte var det att gick och komma som man ville heller. (7-12)

Till tillsynen hör även läkarkontrollerna. Enligt Stiftelsen Hemmets reglemente (12.2.1953 och 30.6.1954) skulle barnen vid intagning i Hemmet undersökas av läkare och noggranna anteckningar om barnets hälsotillstånd skulle göras. Dessutom skulle barnen undersökas av läkare minst två gånger i året och läkaren skulle även vid behov besöka hemmet. Alla hälsorelaterade iakttagelser skulle antecknas på för ändamålet utarbetade hälsokort. Om särskilda straffåtgärder hade ansetts som nödiga, skulle dessa överensstämman med en sund och god kristlig uppfostran och användas med beaktande av barnens själsliga utveckling och psykologiska erfarenheter. (Källa: Landskarkivet.) Återigen var barnens verklighet långt ifrån den optimala situationen som beskrivs i reglementen.

Fanns det systematisk sjukvård, tandvård på hemmet? Nej. Vi behövde ingen tandvård för vi fick ju aldrig godis, vi fick ingenting. Våra tänder var hur fina som helst. Jag var lite så där en framåt kille, jag gick ju och tjtade till mig saker och ting. Då tyckte jag att det var väl på tiden, det var ganska häftigt att man hörde ju att andra borstade tänder. Så jag gick till gubben och frågade, ja, jag vill ha en tandborste och tandkräm. Då tittade han på mig först och sade han, men du har en gammal tand... du kan få en tandborste. Då fick jag en tandborste. Så gick jag upp till, så

hade jag ett glas också så hade jag tandborsten i där. Då började jag ju liksom, nu ska jag börja fixa det här då. Men då saknades tandkräm. Men jag vill ha tandkräm för att få lite mera status i det där glaset. Bara tandborste... jag ville ha tandkräm också. Det var att hävda sig lite att man hade. Så det höll jag på och tiggde till mig. Då tittade han på mig, vet du vart han gick? Han gick ner till källaren och hämta en påse salt. "Det duger med det här, du kan väl använda salt och borsta tänderna med salt", sade han. Så långt gick den pedagogiken. Det blev med det att jag aldrig borstade tänderna, inte sedan heller. Och det har jag inte gjort överhuvudtaget under hela min tid på barnhemmet. Det var kanske dom här 2-3 dagarna som jag hade tandborsten i mitt tandglas men i och med att jag inte fick tandkräm fick saken bero. Sedan blev det inte mera. **Men någonstans fick du ifrån att man skulle borsta tänderna?** Javisst. Jag läste ju tidningar och sådant där. Det var väldigt noga. Jag läste Huvudstadsbladet, var väldigt nyfiken på nyheter, krig och sådant där sög jag i mig. Ålandstidningen (hade vi också), den fick vi läsa. (...) (Föreståndarens fru) var väl utbildad någon form av sköterska så hon hade väl någon form av utbildning när det gäller sjukdomar och sådant. Jag tror det jag är inte riktigt säker men dom förstod nog det där att dom måste hålla oss som rena för annars kan det bli sjukdomar och grejer. Dom byggde bastu, den är nere i källaren, dom byggde ut där nere i källaren och där blev det bästa vi visste, fan, det var bastu varje fredag sedan. Vi blev badade, på vinterhalvåret, då var de bastu varje fredag. Det var en fin samvaro, där satt vi. (...) Det var nog en social grej, bastun, samtidigt som gubben förstod att han måste hålla oss rena. **Var det vuxna med i bastun?** Nej, vi skötte oss själva, vi tvättade oss själva. Jag kunde ha varit 8-9 då. Den kom ganska tidigt den där bastun. Det här var på vinterhalvåret. På sommaren var det ingen bastu, då var det att tvätta sig i Lumparn. (Den ligger) vad kan det vara, 200-300 meter, ganska nära. Man sprang ner på 5 minuter, 5-10 minuter. Då fick man en tvål med sig. Fan tog om man tappade bort den där tvålen, den var dyr. Så det var sommarhalvåret. (Om man låg i landet så var det oftare), då var det att man fick gå dit ner och tvätta sig. **Fick ni gå varje kväll?** Det gjorde vi ganska frekvent. Man bara sade åt gubben "nu går vi till Lumparn och tvättar oss", "ja, gör det" sade han. Han var glad att man gjorde det. Då var det inga restriktioner, dit kunde man gå. Men just den där rengöringsproceduren det var utstuderat penalism som fanns på det där stället, som var frekvent hela vägen. I och med dom själva som skulle sköta det här, dom hade ingen pedagogisk utbildning eller någonting överhuvudtaget. (6-15)

Inte hade vi några hälsokontroller, inte hade vi doktorer. På hela min tid såg jag ingen doktor eller gick på hälsokontroll, inte en enda gång. Inte jag i varje fall. Existerade inte. (...) Med tänderna, det var från skolan det. Det är allt som jag vet att doktorer var, tandvård. Kom och kollade och kollade i öronen i skolan. Jag har inte varit sjuk men nu fanns det många som vara sjuka på Stiftelsen men man hade inte råd att vara sjuk där. (10-18)

Läkarkontroll? Tandläkare? Jag var aldrig till läkaren jag på Åland för att jag var frisk. Tänderna till och med. Det enda starka som jag har är tänderna, på sko. Jag kommer inte ihåg att jag skulle ha varit till läkaren för något liksom. Och inte fanns det någon läkare tyckte jag i Granboda. Jag kommer ihåg (namnet på föreståndarpärens yngsta pojke), det var en sommar det som dom där släktingarna var dit och dom kastade i misstag het vatten på honom i bastun, det var ett misstag. Och då förde dom honom, tyckte jag, till Mariehamn. Men inte var det någon ambulans ingenting, förde nog med en annan bil. Jag kommer inte ihåg att jag var sjuk när jag var liten. Kom det pippi så kom det. Jag var en karl och var tyst jag, plåster på eller något annat, jag har inga minnen från det vet du. (8-11)

Det fanns ju sjuksyrra på skolan. (...) Och skolan hade en tandläkare. **Lärde man sig att borsta tänder?** Jo, det gjorde vi (på Stiftelsen). Jag kommer ihåg att vi borstade tänderna för att jag kommer ihåg att jag stod där och blandade (kallt och varmt) vatten en gång och det gillade inte (föreståndarens fru) så hon klappade till mig i ryggen så att jag mistade andan. Och då slog jag tillbaka faktiskt i bröstet. Det berättade hon inte för någon, det vågade hon inte. Annars skulle jag fått mera stryk. Hon måste ha tyckt (att hon var lite väl onödig). Eftersom hon inte nämnde det för någon. Hon visste väl att hon gjorde fel när hon klappade till. Ville inte förstora upp det, liksom, eftersom hon hade gjort fel. Det var bara en reaktion från mig att slå tillbaka. Det var det första jag tänkte när du sade (om att borsta tänderna). Det var på toaletten jag stod när jag skulle borsta tänderna. Det var den som var till vänster när man kommer in. En liten, ganska liten. En dusch fanns inte. Det fanns ju en bastu där, där var vi ofta. I källaren. Där var det en sådan stor jäkla vatten som dom värmden upp då med ved. Badkar, nej - jag minns ingen dusch heller. Man hällde nog bara vattnet över huvudet så här (visar). (7-12)

Även i den enskilda familjen var tillsyn och läkarkontroll bristfällig.

Tillsyn... Det fanns ingen tillsyn, existerade inte riktigt. Man fick gå vild och våg. (...) **Gick du och sade att nu far jag ut med kompisar?** Nej, det gjorde jag inte. Jag for iväg och på kvällen så där efter skolan. Jag var inga hållen på det viset,

det var jag inte. Oftast (visste dom) inte alls var jag var. Och dom frågade inte heller. Jag kunde ha farit vart som helst. **Myndighet – vet du vilka som placerade dig där?** Nej. **Kontroll?** Nej, ingen kontroll. Det var aldrig någon dit. Vad jag minns. Om dom skulle ha varit så skulle dom säkert velat prata med mig. Men jag såg aldrig någon. Det var dom där bekanta dom hade, dom där två kvinnorna som var där och sedan sådana andra som söp där. Jag såg aldrig dom (från socialnämnden) där, om då var sedan när jag inte var hemma, det vet jag inte men dom var aldrig dit, såg aldrig någon. **Har du funderat om dom fick någon ersättning när ni bodde där?** Jo, många gånger. Jag undrar om dom fick betalt för att vi var där. Att dom fick betalt för oss, det har jag funderat många gånger. Jag har inte fått något svar på det. **Letat eller begärt papper för att se?** Nej. Men tanken har funnits där. Fick dom betalt för oss? Varför tog dom oss? Man undrar. Det är ju det man funderar på – varför? **Lite konstigt vore det om det inte fått ersättning?** Jag har funderat på det många gånger, undrar om dom fick något och hur mycket. (enskild familj)

Att bära hett vatten – vad hände när du brände dig? Det är bara att konstatera att jag brände mig. Jag hade en stor blåsa ovanför knäet, i gymnastiken i skolan behövde inte vara med, det var så uppsvullet. Inga var det något plåster, ingenting. Det var bara... ingenting hände. Jätte stor var det med en blåsa. Det var andra graders (brännskada), fullt med vatten eller vätska. Inte var det någon omplåstring där inte. Brände mig så bar jag vidare alltid. Vattenämbar till bastu. Bar hett vatten till bastun. Det skvimpade ju över, det var värsta det, sådana där små.. Kunde man bränna sig att det blev lite brännmärken bara **Någon kontakt med sjukvården?** Nej. Fick ingen sjukvård. Det enda var den i skolan som var obligatorisk. Fick pissa i burken på morgon och var dom nu undersökte i skolan. Kontroller. Det är nu det enda jag minns. Någon annan sjukvård kommer jag inte alls ihåg att det skulle ha varit. Nej. **Du verkar ha varit ett aktivt barn?** Då fick vi ordna det själva. Jag har ett ärr här uppe. Fick jag en sten där lillebror skulle kasta en sten så fick jag den i huvudet i misstag det fick helna själv det. Det kom ordentligt (med blod). Fick torka av det bara och helna. Inte fick jag någon sjukvård där. **Tandvård?** Det var skoltandvården, det som man har i skolan. Det klarade jag mig på. (enskild familj)

6.3 Barnets perspektiv: Vem är jag?

Vår uppfattning om oss själva formas i ett kontinuerligt samspel med omgivningen. Barndomen är känslig tid i identitetsutvecklingen och för omhändertagna och placerade barn finns det ett antal specifika yttre omständigheter som klart påverkar identitetsskapandet. Nedan presenteras de situationer som spelar en väsentlig roll i hur barnet skapar en uppfattning om sig självt. För utredningens placerade barn har det handlat om ankomsten till placeringsplatsen och dynamiken i Hemmets barngrupp samt hur man har reagerat på den kontinuerliga stressen. Inflytandet av andra människor blir extra betydelsefullt för vanvårdade barn - både innan, under och efter placeringen. Sist presenteras de intervjuades uppfattningar om hur man själv lyckades hantera situationen.

6.3.1 Om ankomsten: "Som barn känner man ju vilka som älskar en och vilka som inte gör det"

Oberoende av i vilken ålder barnet kom till placeringsplatsen blev man direkt introducerad för de regler och normer som fanns på plats. Detta gällde både maktordningen mellan vuxna och barn, men även normerna gällande vem som bestämmer och styr i barngruppen. För barn under skolåldern betydde detta att man kunde vara utsatt både för Hemmets vuxna och äldre barn. De som kom till Hemmet i skolålder kunde i början se vistelsen på Hemmet mera som ett tillfälligt äventyr. Detta innan vistelsens permanenta natur blev verklighet. För barnet i den enskilda familjen erbjöd ankomsten möjligheten att återförenas med sina äldre syskon. På grund av den långa separationen från syskonen blev dock återföreningen inte optimal. Även några av de intervjuade från Hemmet uttryckte sorg då man som barn var tvungen att separeras från syskonen.

När jag var på barnhemmet här i Mariehamn då kunde jag ju där, om jag var hungrig, kunde jag springa in i köket och där kunde man ju få en smörgås och sådant där, det var inget snack, då fick du en macka om du var hungrig. Jag tog ju med den där grejen till Stiftelsen. (...) Så jag var ju ute och lekte och rasa av mig och sådana här saker och då blev jag

hungrig. Då sprang jag ju in till källaren i köket där, ett hembitråde där, så gick dit och frågade om jag kunde få en macka, en smörgås för att jag var hungrig. Och då såg jag direkt att det var inte bara att få den. Och hon sade åt mig "om du vill ha en smörgås då får du gå upp till (föreståndarens fru) och fråga om jag kunde få en smörgås. Men jag kände redan attityden, hon var ung den där kvinnan då, hon var bara 22 år gammal och skulle ta hand om oss. Som barn känner man ju vilka som älskar en och vilka som inte gör det. Så jag kände ju direkt hos den här kvinnan att för henne har jag inte förtroende för, för att jag vågade helt enkelt inte gå och fråga henne. **Du hade inget förtroende för (föreståndarens fru)?** Nej. Så jag smög uppför en trappa där och så stannade jag där och gick jag ner igen och så körde jag en lögn till hembiträdet att "jo, jo, det var helt klart, jag skulle få en macka då". Så hon bredde ju en smörgås och jag glad i hågen, jag gick med smörgåsen i näven, jag gick upp. Jag hann bara öppna den där källardörren så small det så jag flög ut på golvet. Jag minns hur jag flög och slog huvudet rätt in i väggen, då var jag 6 år gammal. Då hade (föreståndarens fru) stått och lyssnat när jag drog den där lögnen. Och där fick jag ju veta var skåpet skulle stå, så där ska man inte ljuga heller. Det var dagen efter jag hade kommit dit på kvällen, ungefär kl. 12 dagen efter, då var det bara timmar som jag hade sovit på natten där. Det där fortsatte ju sedan: hela tiden jagad, man fick inte leka ut, man fick inte vara barn. Var man för livlig, ja, då blev man inlåst i sitt rum. Där fick man sitta. (...) Och det där fick jag ju leva hela tiden med sedan. Och alla som kom dit också. Hela tiden med hot. Du ska veta din plats. Du ska vara glad att du är här, du ska vara glad att du får mat. Ingen empati, kärlek överhuvudtaget utan den var konstlad i det religiösa om man säger så. Det var deras budskap om kärlek - det var att läsa bibeln. (6-15)

Hur var det när du kom som liten i barngruppen? Dom pikade mig - visst var jag rädd för dom där stora pojkarna. Man måste alltid vara rädd hur jädrans tuff du än är. Dom kommer alltid i grupper om dom kommer, vågar inte komma man mot man. Därför ska man inte blanda sig i rättbon, utan jag väntade till jag blev starkare och starkare. Lite (försökte) acceptera och så där och så fick man höra lite skällsord. Jag fick alltid lida av det där i skolan, med mitt språk när jag inte alltid förstod. Där fick jag utav gänget, inte utav Stiftelsens gäng då, utan dom andra som gick i skolan. Det brydde jag mig inte om. Man var populär sedan på det ena och mindre populär på det andra. Man var lite dominant eller hittade ett bra gäng som jag och (kompisen) som var som halm och lera som det heter. Så folk accepterade det också. (10-18)

Jag kommer hem glad, kommer ihåg det, hoppar över det där järnstaketet. Man lärde ju känna stan bra så jag genade alltid och sådant där. Kommer jag in och så säger dom att du ska fara ut på landet. Ungefär så var det. "Du ska fara på landet, du ska fara till Stiftelsen Hemmet över sommaren." Så bad dom mig att ta på mig finkläderna, förstås. Jag hade verkarbyxor med lite små ränder i, och så hade jag väl - om det var kostym, det kommer jag inte ihåg. Och så hade jag också en halmhatt, den satte jag också på mig. Fick jag en liten väska med mig med liter kläder i. Så kom taxin och så bar det iväg... Jag har inget minne av att jag hade någon med mig. Eller om morsan var med, det kommer jag inte ihåg. Men glad i hågen hoppar jag ut, jag ser det väl lite som ett äventyr. **Hur länge blev du på Stiftelsen sedan?** Fyra år. Jag skulle vara en sommar, utgångspunkten var att jag skulle vara över sommaren, men den sommaren var jävligt lång den, den blev fyra år. Jag har brev sparade ännu, som morsan min skrev åt mig. Att "Var en snäll pojke nu" och "Gud vare med dig", och sådana saker. I ett av breven - jag läste dom för inte så länge sedan - så står det där att "Ja, bara du är snäll och duktig nu så får du komma hem till jul". Det var upprepade sådana här signaler som kom och man kan ju förstå ett barn - hur besviken du blir. (...) Man lovar någonting åt ett barn. Jo, det går kanske en gång att klara sig undan med en nödlögn men det fan går inte i längden till, det går inte att lura barnen. Och det där hände många gånger. **Hur var det för dig som var van vid att springa rätt fritt och har bott på många ställen, att komma till ett hem där det är klart avgränsat område?** Det var hemskt. Jag hade så mycket kompisar. (...) Orsaken var väl det... Inte var jag ju ett perfekt barn, det var jag säkert inte. Men det är ju inte barnets fel. Det är hur du blir uppfostrad, regler och så vidare som styr sådant. Så visst. Jag kommer ihåg hur vi snodde flaskor från (en affär) och sålde. Gjorde sådana där små grejer. Det var ett sätt att få pengar. Så hamnade man till socialnämnden med högsta gubben där. Morsan hade alltid dåligt med pengar. Delvis kan det mycket bero på att det (tätt inpå) kom två halvsyskon, och kan nog varit bidragande orsak att "Vad gör vi med han där?" (...) Jag visste ju att det fanns en värld utanför Hemmet och det har jag sagt många gånger. Jag visste att det fanns en värld, jag visste att det fanns biografier, att det fanns caféer, att det fanns affärer, eftersom jag var jävligt aktiv som unge, också. Men sedan var det ju sådana som inte visste av den här världen, de hade kommit dit så tidigt. (En kille) till exempel, det var ju hans hem sedan han var 2-åring, inte visste han att det fanns en biograf i Mariehamn. Det hade han aldrig fått uppleva. (12-16)

Pappa dog när jag var 6 år gammal och (mamma) var då ungefär i 30-års ålder. Jag tror att det var något med det att hon inte hade... hon var liksom fattig, hon hade inte pengar att uppfostra. Den första sommaren då fick vi alla (bröder) fara till (Hemmet), utom (systemen). Så förstod jag liksom därför att (mamma) skulle liksom vila. Det tror jag

att berodde på det liksom. Jag tror att det var -64, den sommaren. Nu får det granskas men jag tror att det var -64. Då hamnade vi alla på (Hemmet), den sommaren. Då sade (föreståndaren), om jag inte kommer ihåg fel, att det var en som måste bli kvar eller stanna där eller något sådant. Att (mamma) hade inte möjligheten att behålla alla barn. Då tog dom mig... (...) Alla vill ju hem förstås... Men jag vet inte... Det får du fråga någon annan från Stiftelsen Hemmet och de papprena om det finns några kvar att VARFÖR jag blev där. Det vet inte jag inte i dagens läge. Jag blev kvar. (...) Jag kommer inte ihåg från den första sommaren så mycket, allt var så nytt där då liksom. Men sedan när hösten kom och bröderna mina for hem, då började skolan men.... hur ska jag förklara... Det var pojkar där, äldre, och dom var man rädd för. Jag vet inte om det var bovar men det var våldsamma pojkar, åtminstone 3-4 kommer jag ihåg. Vet du när jag var så här liten, jag var 7 år gammal, eller 7-8 var jag, så nog var dom säkert 16-17. Jag vet inte, men i mina ögon var dom stora och grova. (8-11)

I juni kom du dit (till Hemmet)? Det tror jag. Det fanns många (barn). Jag måste varit det minsta (barnet), tror jag, det kan jag ha varit. Att jag skulle måste ha varit där i den där åldern, det måste jag säga. Det passade sig inte att vara så ung där. Dom andra var ju tonåringar. (...) **Vad kommer du ihåg från första tiden?** Ja, usch. **Hade du ett val, var det någon som frågade om du ville åka?** Nej. **Hur gick det till – kommer du ihåg?** Det var väl tal om det ett tag. Det var en som körde ut mig dit. **Någon från barnhemmet?** Nej. Det var nog någon från socialen, tror jag. En man. Jag kommer ihåg att jag satt i sandlådan där (i Stiftelsen) och sedan var han bara borta. Han smet iväg. **Blev du presenterad för (föreståndarna)?** Det var så länge sedan, jag minns inte. Bara att jag vaknade på golvet dagen efter, i ett lekrum var det, ett stort rum, mitt på golvet låg jag med alla grejer. Jag måste ha fått en blackout för jag minns ingenting förrän dagen efter. Vet inte vad som hände. Jag låg på golvet. Man får nog aldrig reda på vad som hände. **Vart du bland de yngsta som var där?** Det måste jag ju ha varit. **Och så var det tonåringar?** Jag har för mig att det var 17 stycken. (...) **Du hade lite svårt den här första tiden.** Man fattade inte vad som hände riktigt, jag måste ha varit i en jävla chock alltså, trauma. Varför minns jag inte från sandlådan till morgonen efter, det måste ha hänt någonting? Det har jag funderat på. Jag måste ha fått en blackout. Det måste ha varit så traumatiskt att jag slocknade på golvet, alltså. **Du måste ha blivit väldigt ledsen där?** Det måste jag ha blivit så klart. Jag visste ju inte var jag var någonstans. Jag trodde att jag var hur långt borta som helst, alltså. Det var det man kände. **Det fanns ingen som du kände där?** Nej. **...som skulle ha kommit med och varit kvar tills du skulle ha känt dig trygg?** Så skulle det ha varit faktiskt. **Det skulle ha underlättat för dig?** Absolut. Jag visste inte var jag var någonstans. Jag kände inte till det där stället. Jag trodde att jag var många, många mil borta. (7-12)

Dom (andra syskonen) var på plats när vi kom (till familjehemmet), det var dom. **Har du något minne att de hälsade på dig på barnhemmet (där du bodde innan)?** Nej, under den där perioden såg jag dom inte, såg dom inte. **Hur var det att komma till familjen?** Jag minns inte riktigt, jag träffade syskonen där, man kände knappt igen dom ens, det var ju det. (...) (Familjens föräldrar) var helt okända, jag hade aldrig sett dom. (...) Dom tog ju dit (familjens) mormor och hennes gubbe, kom dit också och hjälpte till dom då. (...) **När du kom dit, första minnen?** Första minnen, det var arbete. (...) **Hur var det att få tillbaka syskonkontaktet (efter barnhemmet)?** Man var lite, ja, vad ska man säga? Det kändes inte som syskon mera. Att man hade glömt så pass mycket efter barnhemmet då. Det kändes lite märkligt att träffa dom. **Med tiden, hur gick det?** Det gick nog bra, vi hade liksom den där syskonkontakten. Det var inga stridigheter mellan oss syskonen då inte. Det vart det inte. **Gick det att få tillbaka?** Det var nog aldrig så där som det var från början inte. Den försvann ju med allting. Jag visste ju att det var mina syskon men sådan känsla som man hade förut hade man inte. (enskild familj)

6.3.2 Normerna i barngruppen: "Vi visste precis vad de andra hade gjort och var det någon som skvallrade så fick man stryk"

Barngruppen hade egen hierarki som barnet snabbt blev introducerad för. I gruppen handlade det om makt där de äldre och starkare barnen fungerade som gruppens ledare - ett system som på många sätt upprätthöll våld på Hemmet.

Den där riskvasten, den tog ju (äldre barnen) som skulle tvätta. När dom (små) stod nakna så skulle dom (äldre) testa det här på dom där småbarnen. Slog dom för att dom hade pissat i byxorna. Då försökte dom (äldre) vara dom som tar över, den som bestämmer, förstår du? (Föreståndarna) sade bara "Du får gå ta hand om honom och tvätta av honom. Gå ner i källaren!" Då var dom ensamma i källaren. **Hur såg den där riskvasten ut?** Det var en sådan vanlig, som man hade då, av björk som man sopade med. **Var det en på skaft?** Nej, den var utan skaft, bunden upptill. Där

stod den frekvent, den visste alla om. Ibland använde vi den där riskvasten för att sopa golven med också. Den hade ju två syften, städkvast och riskvast. Alla visste om att den fanns där. Och den användes, det var ett hot liksom. Om man hade varit olydig (kunde man få av riskvasten). (...) Det hände ju ofta att inom kollektivet så skyllde man på andra. Och den som var svagast, den skyllde man mest på. Och jag var en av dom svaga, men man växte ju sedan ju äldre man blev. Men jävla vad stryk jag fick av kollektivet - dom skyllde ju på mig. Fast jag var oskyldig så slog (föreståndaren) mig med remmen tills jag fick så ont. Så för att komma undan med bestraffningen erkände jag någonting jag inte hade gjort. Det hände ofta. Sättet man skulle komma ur. (...) **Om äldre slog de yngre? Kunde det bli straff för den här äldre, påföljd?** Nej, aldrig. Dom hade bestämt straffet, det som andra sade var ovidkommande, det lyssnade man inte på. Då var jag skvallerkärning eller något sådant där (även för föreståndarna). Det var lönlöst (att berätta). Man visste att det spelade ingen roll. **Fast man begärde hjälp så blev det ingen rättvisa?** Precis. Det är klart att om det var ren och rå misshandel som pågick - då vaknade väl (föreståndaren) men det minns jag inte att hände något särskilt frekvent. Det var i så fall om det var riktiga rena slagsmål - det uppstod lite nu och då. Det slogs, man kom i luven på varandra. Då slogs man ju ordentligt. Då gick gubben emellan för han hade inte råd med några skador eller så. Då gick han ju emellan. När det blev ren och rå misshandel mot varandra. För att dom här andra bestraffningarna var ju inte så där ihållande råa om man säger så. Utan dom var frekventa, distinkta straff som hela tiden pågick (både mellan barn och från vuxna till barn). Det var pågående. Det var strukturen i att hålla ordning. Det skapade otrygghet och formaliserade sig... som jag då pratar av egen erfarenhet, så har man det där med sig hela livet. Det är så. En del klarade sig ur det, en del klarade det aldrig. (...) **Att man inte fick visa sig svag och så?** Precis, så var det. Och man byggde upp självförtroendet inom sig själv mot den här föreståndaren och dom här som var över en då, för att man skulle klara sig. När det gick för långt då blev det angiveri och system att man skulle hävda sig. En sak ska jag säga ärligt talat, jag var aldrig någon som gick och angav någon annan och skvallrade. Aldrig, aldrig att jag gjorde det. Jag vet inte varför, jag har funderat på det själv. Varför jag aldrig gjorde det. Det kan nog vara så att det började redan i tidig ålder när jag var 4 år gammal. Just den där biten där när man såg någonting, man hade någonting och så slets det bort. Att det var andra som hjälpte en hela tiden och så fick man helt plötsligt börja ta reda på det där själv. Då var behovet att man själv penetrerade sig. Man behövde inte bygga upp sin säkerhet med att ange andra utan man såg till att man hävdade sig själv på ett schyst sätt. Det där skapade att man fick självförtroende. Och det är det som jag har hela livet haft som har gjort mig stark. Att jag hela tiden har byggt på mitt självförtroende, hela vägen. Och sett till att bygga den hela vägen. Och inte bygga det falskt utan att det är säkert, att det är ärligt. Jag var ärlig, ärlig hela vägen. (6-15)

I barngruppen, fanns det hackkycklingar? Vi hade inte så på Stiftelsen men vi hade fula benämningar på varandra. Ena kunde heta struts om man hade lite längre hals och ena kunde heta det ena och det andra. Det var aldrig så att någon blev pikad för vi hade ett jäkla arbete ändå att hålla oss sams för att vi skulle bearbeta dom där 2 som låg på oss hela tiden. Vi hade inget annat hopp än att lita på oss själva. Vi kunde hacka ett skräpord på varandra men vi hade inte... Jag skulle aldrig minnas att vi hade ett slagsmål mellan varandra. Vi hade uppstoppade arbetshandskar med lite halm i, vi boxade men aldrig av ondska. (...) Dom där gunstarna som skötte mig och höll lite koll på vad vi gjorde, dom där äldre pojkarna. Så (föreståndarparet) kunde vara (hemma hos sig). Vi var 13-16 pojkar plus fyra egna barn att hålla reda på. (...) Alla som bodde på Stiftelsen var ju retade i skolan. Alltid om det hände någonting i skolan om det var någonting så var det stiftelsens pojkar. Om det var någonting att en förseelse, någonting du vet den tiden var det mycket hyss man hade för sig. (...) Det var så med Stiftelsens pojkar att det inte var värt att komma nära. Vi var ett gäng och det var inte värt för någon att komma och härja. Dom fick sig. Det small bara. Skvallra gjorde dom men till sist vågade dom inte för stryk fick dom, det kan du skriva. Tufft. För vi fick ju oss alltid. Oberoende vad som hände, om någon retades med flickorna, när man går i skolan så är det alltid sådana små hyss, så det var alltid Stiftelsens pojkar som ställde till. Om det var krångel. Inte kunde man säga någonting. (...) Vi försvarade oss själva. Vi slog aldrig någon men kom någon på oss så var det nog det. Inte frågade vi. Vi var så starka, vi jobbade i skogen på vintern. Hamnade någon ut av kompisarna i sticket så var vi genast där, tog i försvaret. Alla som var på Stiftelsen, oberoende, så höll vi ett. Skulle (föreståndarparet) ha ut någonting så kom det aldrig fram. (10-18)

Kommer in (vid ankomsten till Hemmet) och sätter halmhatten på huvudet och där står ju alla dom andra barnen. Dom andra barnen såg då "Ja, vem kommer hit nu?" Det där vet man ju för det var man med om själv sedan när det kom nya. Stor i truten, förstås, det har jag alltid varit, det sticker jag inte under stolen med att jag alltid har haft svar på tal. Sådana där löjliga saker som "Jaha, var kommer du ifrån?" och "Var bor du?" Jag kommer ihåg att, det måste ha varit dagen efter, så var vi ute där på ladugårdsbacken och så börjar killarna... (En kille) som var lite äldre än mig, börjar fråga mig då "Var kommer du ifrån och var bor du?" Jag kommer precis ihåg hur jag svarade. Pang, sade det. Det var första mottagande. Så var man nerslagen. "Kom fan inte hit och var stor i truten!" Precis som jag säger, jag

har aldrig varit orolig med att häva ur mig. Så sade jag åt honom "Det här ska du för satan få igen". Det tog två år men då var det han som fick stryk. Under första veckan där så hände någonting annat också. (En kille) (...) skötte om hästen, det var ju djur på gården och allting - han var hästkarln då. Så lurade han mig, (...) "Nu ska du få rida". Så sade jag att det har jag aldrig gjort, jag hade aldrig suttit på hästryggen. Han lyfter upp mig och så slår han hästen. Och jag i backen förstås. Det är ju också sådana minnen man kommer ihåg. Så det var liksom mottagandet under dom första dagarna. Första veckan. (...) En gång så var vi där ute på gräsplan, vi hade gjort för stavhopp. Vi hade tre stavar som vi hoppade med. Så höll vi på där, och då vet jag inte om jag hade varit och klappat till någonting eller vad det var, men vi fortsatt med vår lek så att säga. Då kommer (föreståndarens fru) ut och så skrek hon att jag skulle komma in. "Nej, nej, nej, kommer inte in!" Då skulle hon låtsas att springa och ta fast mig men vad skulle det gå. Så säger hon till dom andra att "Hjälp till nu, ta fast honom!". Ingen gjorde någonting. (...) Vi visste precis (vad de andra hade gjort) och var det någon som skvallrade så fick man stryk. (...) Jag kommer inte exakt ihåg vad jag gjorde, men jag gjorde någonting som man inte fick göra. Så skvallrar han här (killen) åt (föreståndaren). Det innebar den gången om jag fick bälte... någonting hände av det. Men i alla fall så fick jag tag i han där efteråt. Hur jävla tokigt det är, och hur man har kunnat, när man har funderat på det efteråt, ställa till det för sig. Jag kastar ner honom på golvet och slår klacken i tinningen. Och det svällde upp ordentligt. Och efteråt har jag funderat många gånger "Hur fan?" men inte tänkte man då, man var 15 år. (...) Och ibland var vi lite smarta, (...) då hade vi dom här lite yngre att jobba. "Ni ser satan till att göra det här medan vi är borta". Så det gick ju till så. "Annars får ni stryk". (...) Det fanns ju också en rivalitet mellan (oss pojkar). Många gånger var man ju glad för det fanns också sådana som för att charma in sig hos (föreståndarparet) skvallrade på vad vi andra gjorde, om vi rökte eller vad vi gjorde. Man kände att man fick en liten kram eller någonting. (Ena killen) kunde ju (föreståndaren) gå och krama om. Han var en sådan guldgris han. (...) Så var det olika skeden där. Första åren mycket fighter om vem som skulle vara kung. Du hade din plats i ledet under. Så kom man dit själv och styrde och ställde. Så man hade också där ett mål, "Ska jag vara här så jävla länge så ska jag vara en chef också". (12-16)

Och sedan kommer jag ihåg när jag var liten, berättar då första hösten när jag var där. Nog slog dom där äldre pojkarna oss. Jag kommer ihåg när jag fick... jag kommer inte ihåg vad han heter. En gång fick jag ett sådant slag i magen att jag inte fick andas heller. Och dom bråkade hela tiden. (...) **Kunde du fråga råd av någon?** Nej. Vad det gäller bråk och sådant så inte kunde jag fara till (föreståndaren) och säga "Nu bråkar han", då skulle jag fått ännu värre stryk. **Det fanns inget skydd för dig som liten?** Nej. (8-11)

Familjens egna barn särbehandlades av Hemmets föreståndarpar och Hemmets andra barn.

Om du beskriver skillnaden mellan deras barn och er? Det var aldrig någon som vågade överhuvudtaget peta på någon utav deras. Skulle vi ha gjort det, då skulle det ha blivit inlåsning direkt. **Vad de med och lekte med er?** Ja, det var dom från och till. Dom hade inget annat val heller. Jag minns inte så noga det där för man tänker att vi var ett kollektiv och man levde det där. Man tänkte inte på dagarna att det var deras ungar, det tänkte man inte fast det var det. **Men ni hade klart för er ett dom rör man inte?** Ja. Det var lite skillnad. Så att det var vi medvetna om. **Var du med om att de fick liknande straff som ni?** Nej, dom fick aldrig någon straff. Nej, inte vad jag vet. Det är klart att dom fick lite skällningar dom också. Precis som en förälder som tappar humöret. Man kanske kommer med hot och sådant på ett annat sätt då, bestämmer i backen, men inte på samma sätt som mot oss då att vi blev systematiskt bestraffade. Nej, inte dom inte.(6-15)

Någon gång kunde (föreståndarens) barn vara ute med oss, till en del, men inte var ju de så där otroligt populära bland oss heller. De (barn) hade ingen skillnad (på regler hur man fick gå leka med andra kompisar). Då fanns det inte så mycket ungdomar runt om där, men nog hade dom ju en annan rörelsefrihet. (...) **Blev de också utsatta för sådan här bestraffning?** Nej, det tror jag inte att dom gjorde. Men nog tror jag att dom hade regler, om inte lika stränga, det hade dom absolut. Annars skulle det ha varit ohållbart. Jag kan inte minnas att jag såg att någon av dom skulle bli tillklappade och så vidare, det kan jag inte minnas. (12-16)

Familjen hade ju egna barn, var det någon skillnad? Behandlades ni lika? Var det samma regler som gällde? Det här säger ganska mycket: Vi fick 20 penni att lägga i kollektet och dom fick 50. Vi fick socker i kyrkan och dom fick godis, det säger ju en del. Sockerbitar, det hade dom med sig och delade ut socker till oss och godis till sina egna ungar. Och fick vi... råkade vi få några kläder, nya, då fick deras ungar bära dom först. Det skulle vara om morsan hade skickat en tröja eller något, en skjorta. Då skulle deras ungar använda dom först. Det säger ju en hel del hur dom tänkte då. **Det var en skillnad?** Det där förstår man ju alltid. Vi kunde väl ha fått godis vi också? Hur skenhelig är man

inte om man ger 20 penni till oss och låter deras ungar ge 50 i kollektet. Det säger en hel del om deras... Vi var inte värda så mycket. Dom sade ju ofta att "Din morsa hatar dig". Många gånger, många gånger. Dom ville inte veta av... Det är klart man tror det när man är ett barn. (7-12)

6.3.3 Barnens lösningar – att strunta i straffet, slåss tillbaka eller skada sig själv

Barnen reagerade på olika sätt på den stress som uppstod i vardagen. Med tiden började barnen bland annat strunta i eventuella straff eller andra konsekvenser. Likaså kunde stressen gå ut över andra barn.

(En gång) så kommer (föreståndarens fru) uppför trappan med den här björkriskvasten, man hade björkkvistar vid trapporna för att borsta av sig. Så höjde hon handen så här medan hon skrek "jävlar", så slet jag den ur handen. Det måste ha varit på sommaren för vi hade fönstret öppet, jag kommer så bra ihåg det. Så slet jag den ur handen och så slog jag den över knäet och så kastade jag ut kvastfan genom fönstret och så sade jag åt henne "Tar du ett steg till så åker du samma väg". Hon hade ta mig fan åkt då. Man var ju typ 15. (...) Så det spelar ju ingen roll om man har gjort någonting, om man rökte, ja, då var det ju rumsarrest om man kom på en. Men inte spelar det ju någon roll egentligen, man hade inte den där rädslan för det hände ju det där. Vi fick lite med bältet, vi fick kanske av en riskvast, vi åker in i arrest, samma skit det, men vi gjorde det här ändå. Om man gjorde någonting som man inte fick göra så var det alltid något straff. Inlåst, utan mat, beroende på vad du gjorde. Gjorde man inbrott i matkällaren och man kom på en – inlåst och utan mat. Vi visste ju att så här kommer det att gå, men vad gör det, skit i det. (...) Vi saboterade lite, men vi gjorde ofta medvetet. Jag skulle säga att vi saboterade som man ser det idag. Det gjorde ju ingenting den där bestraffningen, vad skulle det göra? Skit i det, vad händer då? Jo, jag får kanske av bälte jag blir inlåst, jag blir utan mat, men vad gör det? Inte gör det någonting? (...) Det var som jag sa, man brydde sig inte om man har gått utanför regelverket. Visst visste jag ju ibland att nu har jag gått utanför regelverket. Vi gjorde, om man kan kalla det för ett inbrott en liten bit förbi stiftelsen mot Lumparlands håll. (En annan kille) och jag gjorde ett inbrott i en källare där och käkade sylt. Sedan kastade vi dom där jävla syltburkarna i berget där. Då åkte vi ju dit. Och då var det ju (rums)arrest. (...) För ibland smet man ju därifrån och for ut. Man fiskade, man donade sådant här, man rymde iväg därifrån och var medveten om att nu har jag varit borta ett par timmar, nu får jag säkert stryk. Men det tog man i stället för att få vara ute i friheten och få fiska. Kanske få upp en gädda och komma hem till gubben med en gädda och slippa straffet. Hade man en fisk med sig då kunde det helt plötsligt bli legalt att vara borta ett tag. För då var det gratis mat också, hade ju räddat middagen. (...) Med risken för att få stryk, vi tog stryk i stället för att få lite sött i munnen. Då kunde det ju bli så att man hamnade under riskvasten. (...) **Har du känt till eller själv gett dig på andra?** Jag själv har aldrig gjort det men däremot fick jag börja försvara mig mot det där. Jag sade ju tidigare här att när jag var i den där svaga gruppen då fick jag hela tiden ta stryk. Man kom ju till en gräns när man växte upp och blev stark, då började man ta för sig, börjar man försvara sig. Och nära kan det ligga till hands att man börjar slåss bara för att slå. Många gjorde det. Man blir så aggressiv att man bara försvarar sig bara genom att man slår andra, då vill man bara slå andra. Jag har aldrig kommit dit och det är jag glad för. **Kan det bli så att man slår, för att hålla sig?** Jo, det kan det bli. Det såg jag hela tiden. Jag såg det med klara ögon hela tiden. Jag var också en skvallrare, visst var jag det. Men jag gick inte och skvallrade för att jag skulle skaffa mig fördelar utan jag gick och skvallrade när jag såg att det var orätt. När en äldre gick och slog en liten då gick jag till föreståndaren och sade "Han slår honom och han är ju liten." För att skydda den där lilla. Skulle jag ha gått till den där stora så hade jag också åkt på stryk. Så jag var tvungen att hela tiden hävda det här orättvisa med han som bestämde. Det var han som skulle sätta ordning. Då blev det ju så att jag smög ju dit till gubben och sade det här och skvallrade för att jag var rädd att själv få stryk. Så var det alltid. Jag fick stryk många gånger (för att ha försökt försvara en annan). Visst, det fick jag många gånger. (...) Jag har aldrig haft någon familj, egentligen. Familjen var ju där men på barnhemmet där ute det var mer en form av... ungefär samma som på ett fängelse. Det här hierarkistiska, med angiveriet och dom här delarna, man skyddar sig själv, man skapar grupper, så blev man bestraffad utav ledningen, stryk och sådana här saker. (...) **Fanns det någon i din närhet som du kunde anförtro dig åt?** Nej, aldrig. Man hade sina trogna bland kollektivet då som man kunde gå till. Man tydde sig till varandra. Man kröp ner till varandra i sängen på kvällarna för att känna samhörighet. (6-15)

Du behöver bara få en sådan där gliring (från andra barn) och då var vi vana att det enda som hjälpte oss, det enda som vi visste, var att slå till. Inte hade vi ju något annat. Det här kan jag försvara mig med. Som barn eller ungdomar i den där åldern hade vi boxningsmatcher som vi ställde till själva. Vi hade stora gummihandskar, satt vi vantar i dom, och sedan slog vi på varandra. Det var fostran den vägen. Men du lärde dig också att du blev ganska seg. Inte var det

ju något fel, idag måste man ju gå på gym för att få muskler. Vi kunde fan inte gå på något gym för vi hade hela tiden någonting. Vi var ju både starka och snabba. Det där följde en senare i livet, efteråt sedan. Det ska vi inte gå in på... (12-16)

Våld, vad det gäller... det kommer jag ihåg att det var någon som flög på (föreståndarens fru). Var det hon som slog först honom, men han slog tillbaks och efter det så flyttade dom honom till Österbotten. Det kommer jag ihåg. För där kom (föreståndaren) emellan. Så det var så stora pojkar som hade mera krafter, du vet vad jag menar. Du kan slå ner en viss tid men (det kommer tillbaks). Det kommer jag ihåg. (8-11)

Du började på andra klassen när du kom och då var det barn som var på femte-sjätte klassen, du kunde väl inte ha bultat på dom? Det kan du ge fan på att jag gjorde. Inte så bra när det gäller livshistorian. **Var det en arg liten kille?** Så in i helvete. Man var ju bitter alltså. Eller var... man är fortfarande. Det går aldrig över, har förstört hela livet. Förut var det allt och alla då (som jag var bitter på). Idag slåss jag inte. (7-12)

Ibland utlöstes stress i äldre barns våld mot de yngre. På så vis upprepades våldet mellan vuxna och barn i barnens ömsesidiga förhållanden. Till exempel skulle äldre barnen ta hand om yngre som hade kissat och bajsat ner sig, vilket möjliggjorde våldsamma metoder mellan barnen.

Då fick vi som var äldre ta ner dom till källaren och tvätta dom för det gjorde dom inte själva. Det var ett system i arbetsordningen att dom äldre fick ta hand om dom yngre och det gällde att tvätta dom också. Nere i källare (tog man av sig nattskjortan). Det fanns inget varmvatten i huset. Det var bara kallt vatten, det var hinkar som bars ut från brunn, brunnvatten. Inget uppvärmt. Då fanns det väl ombyte (av kläder), man fick gå i den där lådan där uppe. De delade upp kläder, men de gjorde inte rent ungarna, det fick vi göra. Tvätta kläderna, det gjorde dom men då var det stortvätt, varannan vecka. **Att bajsar ner sig på dagarna – vad handlade det om?** Det handlade om otrygghet och allt det där, att inte hinna till toaletten. Det fanns ingen toalett inne, utan det fanns en toalett inne i huset, en klosett, men den var inte vikt för oss utan den var vikt för dom, familjen och deras barn, fick använda den där dom behövde inte gå ut. Vi fick springa ner till ladugården till utedasset. Där var det draget och stora hål. Det var vinter och kallt och då fick man sitta där ute. Det var frekvent, utedasset, dit fick vi gå. Dom (små barn) skulle också dit och dom hann inte alltid dit, dom bajsade på sig. Dom yngre barnen. Jag sket ju på mig själv när jag var i 10-11 års ålder. Jag var så pass framåt att jag gjorde rent mig själv. Jag känner väl det här, det här utnyttjade ju dom äldre. (...) Dom visade sitt aggre mot dom här mindre. När dom tvättade dom mindre... Det enda som fanns att göra rent med var hårda rotborstar. Dom tryckte in dom där rotborstarna i dom där stackars mindre barn, det blev ju blod. Dom rev ju sönder skinnet på dom, när dom tvättade. Kallt vatten och rotborste som dom äldre fick tvätta rent dom yngre. Så deras aggression gick ut på dom barnen, dom yngre. Det där undvek ju jag. Då gjorde jag ren mig själv för att slippa den där penalismen. Så var systemet, det var pedagogik på stiftelsen Hemmet. (6-15)

Med tiden satte den kontinuerliga stressen spår i barnens attityd mot regler och normer, men stressen kunde även ta sig uttryck i form av självskadebeteende.

Det gick så långt och jag mådde så jävla dåligt att jag försökte göra självmord. Ta livet av mig. Jag mådde så jävla dåligt i allting. Det går inte förklara hur hopplöst allting liksom var. Det här var relaterat till... Vi hade sådana här lekar, krigslekar och grejer bland annat så gjorde vi hängsnören och grejer. Och det där tog liksom lite över det. Sedan hade jag läst några böcker, någon hade tyckt så synd om sig själv att det är lika bra att försvinna härifrån. Och kanske helt plötsligt dom begriper när man är borta att det kunde varit någonting. (...) **Kunde du prata med någon om det där, hängsnoran och allt det där?** Nej, aldrig. Jag berättade det i min bok också, så aldrig. Man vill inte... jag vet inte varför skulle man inte kunna sagt. Det kanske inte var så heligt allvarligt heller egentligen. Det kanske var just då. **Fanns det andra barn som var självdestruktiva?** Nej. Det var någonting man inte pratade om, det där var inget man diskuterade. Det fanns då där i byn några under den här tiden som hängde sig. Bönder, i ladugården. Det var ofta man gjorde det där förr, dom hängde sig. Det var någon skolkamrat där, det var hennes pappa tror jag som hängde sig och då blev det ju lite diskussioner och sådant där. Just när det hände saker och ting. Det var ingenting som man gick och ventilerade övrigt i utan det var om situationen dök upp då. Mystiken och döden och sådana där saker. Men inte så inte. Snarare tvärtom så var vi jävligt levnadsglada. Det var något sätt att hela tiden hävda sig mot varandra och överleva. (6-15)

Vi hade en vedhög vid gaveln på ladugården. Den hade vi ofta kapat själva och kört hem. Sådana där långa som du skulle sedan stå där och klyva. En gång bl.a. hade (en av killarna), han högg sig i foten med flit för att komma därifrån. En gång rullade vi hela jävla vedtraven över (en annan av killarna). Skulle vi inte ha gjort det så skulle vi ha fått stryk av honom... för att slippa därifrån. Du visste ju att du kom tillbaka men det var ju en annan värld. (12-16)

Det var när (äldsta brodern) slutade skolan som han flyttade. Han flyttade tidigt. (Systemen) flyttade också tidigt men det var lite problem med (henne), för hon började använda piller, knark och alkohol, tabletter och sådant. Första gången jag märkte var när hon var hemma där, öppnade fönstret och grannflickan gick förbi "Hej, hej, knarkare knarkar" skrek (systemen), hon var precis borta. "Nej fan", tänkte jag, "nu far jag ut igen". Då for jag ut på gården. Hon var inte så mycket hemma sedan mer inte. Hon gjorde tre självmordsförsök, ena höll hon på lyckades med. Hon låg i respiratorn när hon tog så mycket piller. Hon fick ju hjärnskada till slut sedan, hon var inte riktigt sig själv de där sista åren. (enskild familj)

6.3.4 Om människor som formar en: "Kokerskan i skolan var en sådan människa som såg"

För utsatta barn är det väsentligt att kunna hitta de personer som hjälper en att bygga upp en identitet och en positiv självbild. Dessa personer kan vara olika för olika barn. Det fanns flera män och kvinnor som behandlade Hemmets barn väl och med respekt. Kanske pratade och skrattade barnen tillsammans med de här vuxna eller så blev man bjuden på tobak. Denna acceptans lämnade ett tydligt minne hos Hemmets barn ända in i vuxen ålder. För utsatta barn kan upplevelser av acceptans och empati från vuxna – även tillfälliga sådana – ha en enorm betydelse som ger tröst och hjälper en att åtminstone i stunden klara av stressen som man är utsatt för.

(Hos grannfamiljen), där var jag ofta. (...) Man hade aldrig lov (att gå över) så det var en vanlig förseelse att jag for. (...) **Fanns det någon vuxen du kunde prata med?** Det tror jag att ingen hade. Men (en man) var kanske en av dom snällaste människor jag har träffat. Han kunde vara en eller två gånger per månad, berätta någon kväll då sjömansvitser, vad vi hade roligt. (...) Kom in och pratade. Sedan var det så att jag for ju aldrig ner, jag låg bara på rummet, ville inte höra på någonting. Det var enda kontaktpersonen. En gång i månaden kom (styrelsemedlemmar), då var det något möte där så när dom var där och hade möte så inte var barnen närvarande utan dom hade ett möte därinne. (...) Då drack vi till 100 % kaffe tillsammans med dom, det var allt som vi pratade den där lilla stunden som vi satt där tillsammans. Men dom hade möte med sig själva då och ingenting annat. Vi hade inte några sådana kontakter då, det var bannlyst precis från punkt och prick. Vi var så utlåtta från civilisation, bara skola och arbeta. (10-18)

Dom var fina människor på gårdarna runt om (stiftelsen). (Nämner en) – han var också väldigt fin. Han hade varit till sjöss, han hade seglat med fartyg, kunde han ju berätta riktiga historier för oss pojkar då. Vi var ju ofta där och jobbade med honom, det var i sådana sammanhang. Så var vi hos smeden i Söderby (nämner namnet). Han gick alltid och visade oss vilka stora muskler han hade. "Pojkar jobba nu så får ni lika fina muskler ni också". Det fanns dom där originella. Det är vissa människor som har fastnat (nämner en). Han var en sådan som jag älskade att vara med för att jag fick fara jobba... Efter åttan slutade jag ju på hösten, sedan var jag ju hela vintern på Stiftelsen, då var jag utskickad och ganska mycket med (honom) i skogen. Så sade han "tag det lite lugnt, jag går och köper cigaretter åt oss". Vilket kanske inte var helt rätt men han visste ju att vi gjorde det ändå. Han var ju väldigt fin. Man kanske pratade lite med honom, säkert gjorde man det. Säkert satt man och diskuterade. Han är ju sådan som man fastnar vid starkt. Det är några som man kommer ihåg. Som har lämnat avtryck. (...) (I skolan), man nästan såg till att man åkte ut (från klassrummet) så att säga. En gång satt jag ute hela dan tills skoldagen tog slut. Jag vet inte vad jag hade gjort då, antagligen något fanstyg. Då var jag hos (kokerskan) hela tiden. Det gjorde inte mig ett skit det heller. (Hon) såg. Inte var det bara jag heller, absolut inte. (12-16)

Fanns det någon vuxen som du kunde prata med? Nej, nej, nej. Var skulle den personen ha varit? Var skulle den ha funnits? Finns inga. Jo, jag pratade lite med lärarinnor, och sådant, det gjorde jag. Dom var jävligt förstående, faktiskt. Jag minns en (lärarinna) och (en annan lärarinna). Dom var förstående. Jag pratade inte så mycket om sådant där (som hände i stiftelsen). Man behövde inte säga någonting, dom förstod ändå. (7-12)

Under somrarna kom det hjälp från fasta Finland.

Det blev liksom på något sätt lite andrum i min levnadssituation, den tiden det kom lite utomstående in - sådana här sommarjobbare. För då blev inte straffen lika frekventa, dom kunde inte formalisera dom på det sättet då, utan då var det en lindring i straffet där. Vi blev mera fria på något sätt när andra människor kom in där. **Vad tror du att det berodde på?** Jag har ingen aning. Det kan ju vara så att han fick en lättnad själv och att andra började sköta om oss lite. Vi hade annat att syssla med då det kom andra människor in i verksamheten. **Du menar att han inte hade samma uppsikt över er?** Ja, precis. Då kanske fick han en lättnad i det hela då. Så att straffen blev... jag menar... Då skötte vi oss kanske på ett annat sätt också, vi hittade inte på fanstyg på samma sätt. Det blir ju så här att när man blir hårt hållen och sådana här saker, då hittar man ju på mer och mer, man blir ju inte en bättre människa för att man får straff. Utan snarare tvärtom så blir man ju aggressiv och taggarna utåt och på det sättet. Så det blev en form av lindring när det kom andra människor på besök dit. (6-15)

Så kom det hjälp från Finland, sådana som ville lära sig svenska. Dom hade jätkligt svårt att åka därifrån. Dom ville inte lämna oss dit, till det där. (...) Det var flera stycken. Borde ju ha varit glada att komma därifrån i stället. **Det låter som att det var folk som brydde sig om?** Det gjorde dom faktiskt, dom var engagerade, alltså. (...) Dom skickade ju vykort en lång tid efteråt, alltså. Dom måste ha blivit påverkade av det där. (7-12)

Kamrater som hade hem som du kunde vara i? Dom där (grannfamiljen) som jag umgicks med mycket där var jag inne hos. Dom bjöd in mig, kom in hit du leka och så där. Med dom var jag inne där. Där var det tryggt. Där var det riktigt bra. Där kände jag mig trygg. Dom hade ett litet kärr där utanför också, när det blev is så spelade vi ishockey där och sådant där. Det var riktigt tryggt och fint. Jätteskarp kontrast, det var det. Inga for dom där heller (familjeföräldrarna) någonstans och hälsa på någon, dom var bara där hemma hos sig. Jag minns aldrig att dom skulle ha varit på kaffe till någon eller, aldrig. (enskild familj)

Alla gånger behövde det inte handla om människor utan barnet kunde få tillfällig tröst av djur och naturen.

Jag gick ju till den här ladugården i går. Jag tänkte på just det här när det var så hopplöst, när man kände sig ensam och var rädd för straff, vet du vad jag gjorde? Jag gick och kröp och lade ner mig bland kalvarna och sov med kalvarna. Och gömde mig där. Dagtid. För att ibland när man var borta så sprang dom ju och letade efter en. Kom aldrig på tanken att jag skulle gå och lägga mig bland kalvarna. Dit gick dom aldrig och letade. Där fick jag vara ifred. Och så gick jag runt där. (6-15)

Jag hoppade ner (genom fönstret). (...) Många gånger där ute sent på kvällarna, tills det lugnade ner sig där inne. Tills man hörde att då kunde man gå in. Då låg dom och sov. Jag var ute på gården där runt huset, inte så att dom såg genom fönstret att jag var ute utan liksom bakom lite. Jag vandrade runt och satt ute och väntade på att det skulle lugna ner sig. Dom höll på en längre tid men jag var ute så länge. Det kunde vara till 1-2 på natten att man satt ute. Jag var lite förberedd, det var ett litet klädskap där inne i rummet då. Där hade jag stoppat undan - jag hade skor där och jackan, jag var förberedd på det där. (...) Jag var nog oftast ute i naturen, i skog och marken. Så lugnt och skönt. Eller så med kompisar, kunde vara ute och fiska eller meta då bara, lugnt bara. Det är rogivande, lugnt och skönt. Det behöver jag. (enskild familj)

6.3.5 Längtan efter identitet

Många av de intervjuade uttrycker en längtan efter identiteten som försvann i samband med omhändertagandet. Händelserna innan placeringen kunde under en lång tid definiera förhållandet till egna biologiska föräldrar och andra närstående samt påverkade de tolkningar som man hade för placeringens grunder. Det är därmed ytterst viktigt att omständigheterna kring omhändertagandet och placeringen dokumenteras och förklaras för barnet på ett sätt som hjälper barnet att få en helhetsbild av sin personliga livshistoria.

När kom föräldrarnas skilsmässa? Jag var 4 år gammal då. (...) Just det där att bli ifrån tagen sin (bror), det kommer jag inte ur förrän efter i många, många (år). Drömde om honom och alla sådana delar. Det var väldigt uppslitande, just den delen. **Ni stod så nära varandra?** Jo. Och också att jag fick ingen kontakt till mina föräldrar överhuvudtaget, inte någon. Inte någon, utan det blev precis mörkt alltihopa. (...) Min morsa var ju väldigt tystlåten, det här (med omhändertagandet) var någonting som hon skämdes för, hon ville liksom inte berätta. Hon anklagade sig själv mycket för att hon förstod ju... och så försökte hon stjäla. (Sedan) försökte hon att få mig, enligt vad hon berättar, (hem) till (sig). Men (mammans nya man) sade "nej". Det har jag förstått att det var han som var emot att jag skulle få komma (hem) till (mamma). Och då blev det ju så att jag blev utskickad till Stiftelsen. Och där levde jag ända till min mamma tog mig (hem) till (sig) när jag fyllde 15. (...) Det var min mor som ville ha mig (dit). Jag vet inte varför hon överhuvudtaget flyttade mig dit. Det var antagligen kanske just det här som jag sade tidigare att hon hade ångestkänslor och sådant där gentemot att hon lämnade mig. Då försökte hon göra något gott där så men det blev ju inte så bra utan det var bara för mig att börja jobba mer eller mindre. (...) Här måste jag ju säga att här började samhället göra fel från första början, för att när man säger då skilsmässan. Det blev så här att man skulle dela på oss barn. Jag skulle vara med pappa och dom andra två med mamma. Så det var helt klart, dom flyttade. Och min pappa som var sjöman blev en vårdnadshavare åt mig. Det var ganska självklart att han inte skulle kunna ta hand om mig. Men ändå fick han vårdnaden. Så det var bara liksom att skriva på att jag skulle hamna på barnhemmet. (...) Och där fanns jag mitt i det där. Jag var ju oskyldig. Det ena som hade hänt mig var att mina föräldrar lämnade mig, då blev jag straffad. Det är där sakfrågan ligger i egentligen. Jag blev straffad, hela min barndom försvann ju där på hemmet. Jag fick ju inte vara ett barn. (...) Jag har försökt leta efter dom där papprena själv, men det finns inte. Det där är också väldigt frustrerande. Det är en del i ungefär så där att min identitet inte finns. Och det här synonymt med alla barnhemsungar, det spelar ingen roll om det är här på Åland eller om det i Sverige, så är det samma, det handlar om ungefär som att, ja, det är någonting som man måste ta hand om men sedan behöver man inte göra mera. Utan det är någonting som står i vägen. Man säger en del men så gör man tvärsenemot, det är ju det jag har jobbat med hela mitt liv, det där fruktansvärt orättvisa.(6-15)

Sedan hände det mig ganska ofta för jag var stor i truten. Jag var ju alltid en sådan där som sade ifrån. Jag svarade tills jag fick ett svar, jag är likadan idag. Aldrig illa menat men jag var så van från farsan att jag fick alltid skulden (10-18) Andra dagen var jag ner till, skrev in mig till fotbollen. Så sade han när jag kom hem så slutar du å med den där åländska dialekten. Det var första orden han pratade med mig under dom där åren. Sedan var det alltid sådan disciplin hos oss... vi åt under tystnad. Han var så hård, "Njut av maten, maten tystar mun", det var alltid det. Nog fanns det något gott i honom också för far hade inte bästa tänkbara livet heller... officerare i vinterkriget och i fortsättningskriget. Den generationen och 18 år framåt blev mycket mentalt störda. Det har smittat av sig på barnen. Men så där snabbt kunde det inte smitta sig av, jag var 11 år. Kunde tänka för mig själv – det kan ju inte stämma det. Det var så att jag fick så mycket stryk och rymde hemifrån och det orkade dom inte alla dagar inga kolla var jag var. Det var mitt straff det. Det är bara så det. (...) **På ett sätt var det bra att du kom därifrån.** Visst var det ju det. Visste redan som 6-7-åring... Det var ingen skillnad med när skollovet kom så förde han mig till kollo. Alla stammisar förde barnen till kollo, hela 3 månader på kollo. Inte var andra utav mina syskon på kollo... "Han ska inte rymma här... kollo så vet vi var han är!" Så har jag varit på kollo sedan dess, har varit på kollo hela tiden. Med lite skämt... Stiftelsen var den andra kollo... Nu är jag fri karl men nu är jag en gammal karl. (10-18)

För jag har sagt många gånger om det här varför jag blev ivägskickad. Det var kärleken till den andra mannen, alltså morsans kärlek till den andra mannen, som gjorde det. Hon valde att skicka iväg han här vildingen. För att "Vi har ju två barn tillsammans". Låter ju jävla grymt men det är jag helt övertygad över. För varför, om man lite funderar. Varför får man upprepade löften att få komma hem och så vidare under den här tiden. Varför, när det finns nerskrivet som hon har skrivit rena jävla lögnerna. Hon skrev ju i breven som hon skickade ut till Stiftelsen "vad snäll pojke så får du komma hem till jul" och så vidare under det första året. (12-16)

Jag cyklade till Haraldsby och Kastelholm, jag kände till utanför Mariehamn med. Jag visste att det fanns en annan värld. Det har jag sagt många gånger att jag tror att det är helt... inte visste (en annan kille i stiftelsen) att man kunde gå på bio. Jag hade ju varit många gånger till biografen innan jag var 12. Allt var ju borta (sedan efter flytten till Stiftelsen). Kommer ihåg att spelade bandy där som konstgräset är nu. (...) Jag kommer ihåg att (pappa) skjutsade ner mig på cykeln sin till det som var Gillet, det som är Umbra idag, när han kom hem. Och då fick jag någon tårta eller vad det vad, han skulle väl dricka öl. Men just det här – han tog mig med. (...) Jag var redan som liten, jag var väl 7 år då jag stod på stadshusets scen och sjöng med någon lykta i handen. Det har ett antal berättat "Jag kommer ihåg när du sjöng..." (...) Det sa ju de här gamla tanterna som man träffar någon gång – det finns inte så många kvar nu men -

att jag var alltid glad. Jag kunde stå i mjölkaffären och sjunga för dom bara jag fick lite lakrits och sådana här grejer. Det har dom berättat om. Jag var alltid glad så. (...) Det värsta, en sak berör just tiden innan jag åkte in till stiftelsen. Jag har många gånger själv anklagat mig för, det var ju jag som gjorde fel, det var jag som gjorde det, inte kunde ju dom där vuxna, det var mig det var fel på. Men inte fan är det ju så heller. Inte är det ju barnets fel heller, det har jag ju lärt mig efteråt. Det tog många år innan jag kom över det. Vad är för fel på mig? Det är inte barnets fel, det vet jag. Det är den som vägleder barnet. (...) Det var styvfadern min som såg till att jag fick (ryggen rödrandig av björkris). Han slog mig. (...) Man jag visade upp det i skolan. Dom gjorde ingenting åt det i skolan. Vad fick jag för förtroende, vart skulle jag gå. Jag vet inte. Jag hade inget förtroende för lärarna. (12-16)

Barnen skapade och använde olika strategier för personlig överlevnad. De som har intervjuats för utredningen har alla åtminstone i någon grad lyckats bearbeta de svåra omständigheterna från barndomen. På så vis ger de intervjuade en bild av flera överlevnadsstrategier som har hjälpt en att ta avstånd till händelserna under placeringen och bearbeta känslor och tankar från den svåra barndomstiden.

Överlevnadsstrategier? Överlevnaden i det hela var nog den att det drev en hela tiden. Man måste bevisa att man skulle bli något. Bli något som andra ser upp till i och med man försöker bevisa att den behandlingen som jag fick som barn den var orättvist på det sättet att den egentligen var onödig. Jag måste bevisa att den fanamma det var orättvis. Därför blev det någon form av hävdande mot barnhemmet, som jag blev utsatt som barn. Det skulle ändå inte få förstöra mitt liv, ungefär. Jag måste framåt, framåt, framåt. Jag intalade mig själv (att jag var värd bättre), det är det som har drivit mig. Men sedan är det andra faktorer, det är dom närstående, dom som är bakom mig, dom som jag har levt tillsammans med, min fru och mina barn allihop, det är dom som har varit den centrala punkten som har gjort att jag ha kunnat... jag har ju fått stödet ifrån dom. Dom har ju hela tiden sett mig som den individ jag är. Och så har dom också haft förståelse. Men jag har hela tiden ändå sagt till mig själv att jag inte tänker gå och älta det här och att jag ska ha någon bollplank mot min familj. Att jag ska prata av mig och till exempel säga åt mina barn "Du ska vara glad för allt för jag hade det inte så jävla lätt när jag var liten". Det har jag alltid sagt att det kommer jag aldrig att säga, för då blir det fel. Jag har kunnat säga som det är (med bakgrunden) men jag har inte målat fan på väggen om vi säger så. Dom vet inte egentligen riktigt hur det var. Jag har inte velat gå in i det och berätta all jävla skit, för det var ju skit. Då blir det en jävla klagan i stället. Dom ska veta om att jag inte har haft det så jävla lätt men jag har aldrig pekat på hur... Men jag har sagt att jag inte hade det lätt. Jag har aldrig gått till ytterligheter (...) att de ska veta att "det här", och "det här"... förstår du det? För "att tycka synd om mig"-syndromet. (6-15)

Hur hanterade du framtiden? Jag bara tänkte att jag skulle hem (med brodern) och jaga. Slipper jag hem och träffa (kompisen) och jaga. När du hamnade i så som det var där – det fanns varken ut eller in. Vi var så sysselsatta... **Visste du när du skulle komma därifrån?** Jag hade bestämt mig just då -65 då hade jag fått lite hopp i fråan att armén var på gång. Så jag visste att dom inte kan hålla mig då tills jag blir 18. Då måste dom skicka mig senast härifrån då när jag ska på syn. (...) Pappa sade "Du har ingenting hem och göra om du inte far till syn och armén. Du ska in och klassa dig... Senast då slipper jag härifrån, tänkte jag. Men då hade jag redan mitt (arbete). Jag var i arbetslivet redan som 11-åring och jobbade. (...) -64 var det året som jag blev rebell. Då slutade jag göra allt vad (föreståndaren) sade. Jag kom från skolan och for till och skrinna och gjorde vad som helst. Fick jag mat eller inte så brydde jag mig inte om. Kunde fara till (plats) och hugga lite ved så visste att jag fick lite mat där. Hade inga problem med något sådant. Då var jag så att (föreståndaren) kunde inte bura in mig heller. För det andra så vågade han inte heller att komma på mig mera. Ingen vågade komma och spika fast fönstren för mig heller för då skulle dom ha fått stryk. (...) Jag skulle ha blivit aggressiv om det skulle ha gått längre. Det var det året som jag kände nu... Jag var aldrig sådan som sade ifrån heller... (...) **Fanns det människor som kände till hur ni hade det där på Stiftelsen?** Hela systemet var så inavel, alla var så nära varandra, alla kände varandra. En gång i veckan var det läsförhör eller bönemöte i någon bondgård (i byn). Åtminstone 3 ggr i månaden. Dom tänkte inte mera sedan utan (föreståndaren) begärde hjälp utav dom som hade det redskapet och utav dom som hade det redskapet. Det var automatiskt så. Jag tror inte dom tänkte heller vad det kostar. "Kom och gör det här" – "Pojkarna kommer". Det var så automatiskt. Alla visste precis vad det handlade om. Det är världens största lögn om jag säger att ingen skulle veta av hur det var. Alla vet som lever där i (byn), när jag kommer dit, vet dom precis vem jag är och dom kan peka precis än i dag i vilket land jag har legat i. Nog kan dom berätta om dom har gett pengar eller inte. Det finns sådana som lever som vet det än idag. Så det var så, det var inte främmande. Att (föreståndaren) som var kyrkvärd före han gick bort, kunde vara så där... all hans skog, alla hans vägarbeten, hans stugor, då var det vi som slog roten eller vi gjorde betalningen för det. (10-18)

De intervjuade har hittat sina egna personliga sätt att klara sig som individer efter placeringen. För alla har ett långvarigt förhållande med en partner eller en vän varit en avgörande faktor för egna psykosociala välmående.

Räddningen blev nog att jag drog mig till sjöss, egentligen. (...) Egentligen, om man ska titta på en familj, min första riktiga familj blev inom sjömanskollektivet, det var där jag hittade den riktiga. Och det var en ärlig familj för där var det ärligt och härdat rättvisa tag, den var ingen som gick bakom ryggen och angav varandra utan gjorde du något fel så fick du för fan stå för det och sedan bara komma igen då. Så det vart en helt annan värld som öppnades på det sättet. Där lärde jag mig verkligen att liksom komma in i samhället då. Jag fick en struktur, en ärlig struktur, som jag hittade i. Fast jag hade jäkla svårt, jag var stor i käften, jag var ju åt kaptener var jag "far åt helvete" och sådana där saker för det minsta lilla. Så från den första båten fick jag sparken ifrån. Bara styrman får flyga och fara. Man hade ingenting, lurigheter heller. Jag brukar säga det att det enda jag ägde det hade jag i en skokartong. Men det var bara att åka hit ner och knalla ner till Algot och fara med en ny båt. Det räddade mig ju på det sättet. (...) Det var nog också en form av räddning för att jag minns när (flickvännen) kom och berättade för mig att "du, jag är med barn". Det första som for i huvudet på mig var att mina ungar ska inte på barnhemmet. Det första jag sa till mig var att jag ska se till att mina ungar aldrig hamnar på barnhem som jag själv. Det där blev liksom en båge att man tog tag i sig själv och började i varje fall se till att barnet hade det bra. Det funkade ju inte, vi skiljdes och sådana där saker, men hon lever idag och har egen familj och bor på Gotland och har det jätte bra. Det har gått bra. Det har varit från och till som för alla då, kämpandet i livet, men jag höll mitt löfte i alla fall. Men sedan har jag ju 3 barn till och barnbarn också idag. Det är ju det rikaste man har. (6-15)

Har du kunnat prata om det här? Aldrig med någon. (Kompisen) har lirkat ut det så jag måste ha kommit fram med det... (...) **Hur ofta tänker du på det här som hänt?** Varje gång jag passerar Hemmet, när vi kör igenom (byn). (...) Det räcker att du far till (byn), du ser det där jädrans huset där så tänker du på det automatiskt. Där i ladugården där mjölkade jag... Det är ju konstigt om du kan glömma det när du ser Stiftelsen. Då tänker man fast man är ensam, tänker man på allt hyss man hade för sig... Kompis och så där så då flaxar det fram ett och annat. Det var hårt när man var där och det var hårt efteråt när man funderade vart friheten tog vägen. Skulle jag inte ha varit på Stiftelsen så inte vet jag om jag skulle haft ett bättre liv heller. Jag skulle haft mer tid att utbilda mig själv till vad som helst. Jag kunde ha byggt upp ett helt annat liv då. (...) Nu var det många gånger bara aga, aga och aga. Som man fick på två ställen. Hemifrån och härifrån. (...) Det var det som jag visste redan då fast jag var en ung pojke att hur det kunde existera så att (föreståndarparet) kunde utnyttjade oss som barnslavar. Det skulle jag vilja ha rättelse i. Vart dom pengarna for som vi tjänade under alla dom där åren? Det andra kan jag acceptera som hänt på stiftelsen men att jobba åt andra i bytesaffär mellan jordbrukare. Det här berör inte alla jordbrukare. Fast det var 100 meter och man far i ett land utan belöning så visst överskred det gränserna till 100 %. Varför skulle jag ligga där och plantera och plocka lök, då jag hade varit i skolan hela dagen. Och sedan på skolloven var det ingenting annat än jobba. Vi var så vana med det att vi visste, "Nu ska vi dit när vi kommer hem". Det fanns ingenting att göra åt det heller. (...) Jag var mycket (i kontakt med en av styrelsemedlemmarna). Jag har aldrig farit härifrån för gott, jag har alltid varit här på semester. (...) Genom (hobbyn) har jag träffat mycket folk. Och när jag är pratvillig så har jag fått ännu mera vänner. (10-18)

Som jag sade sjukhuset var helt fantastiskt, sista en och halv månader ungefär. Så då var jag ju uppe på nätterna med sjuksköterskorna. Dom fick ju tårta av patienterna som lämnat och sådant där, så kom jag upp och äta med nattsköterskorna. Jag känner flera av dom ännu och de brukar skratta åt mig. (...) (Styvfaderns) bror var en fantastisk människa... Han var en sådan där helt annan människa. Dom var fyra (barn) och så fick jag sova där några nätter. (...) Tack och lov träffade jag min fru som jag fortfarande är gift med. (...) En fantastisk fru. (...) Hon har en stor del i att jag klarat, den största delen. (...) Jag var säkert över 45, kanske mot 50 innan jag överhuvudtaget kunde berätta för folk. Jag grät alltid så fort den här tiden kom upp så rann tårarna. Det är nära nu också känner jag. Men idag så kan jag berätta om det. Det här hade inte gått för 15 år sedan. **I vilka sammanhang började du berätta om det?** Det är väl så att folk har frågat. (...) Jag vet inte hur det är att ha föräldrar. Mellan 6-12 år så hade jag en mor och en styvfar som jag hatade. (...) Det var många år som var jobbiga och viss levde man ett jävla rövarliv också. (...) Tack och lov stod (frun) ut. Fick hjälp över det värsta, eller dom där åren. (...) **Du har hållit dig sysselsatt, kan det ha varit en strategi?** Det tror jag. (...) Som doktorn sade: "Han har en sådan jävla livsvilja." Dom orden kommer jag ofta ihåg. (12-16)

Visste du då att nu lämnar du Stiftelsen Hemmet? Jo, det var klart för (den nya familjens mamma) sade att du flyttar och du kommer (med oss). Det ångrar jag mig, (hon) har dött nu men det var liksom min mamma... jag frågade aldrig

varför hon tog mig. Men det förstod jag att det var den där tidningen... Att den där tidningen som kom då på Åland, det var den som gjorde att dom tog mig. Jag ringde till (en kvinna) som är släkt till mig, hon är nu 63 hon, då frågade jag lite "Kommer du ihåg vad det hände när jag for från (Hemmet)? Vad var orsaken?" Då sade hon att hon hade hört att det var någon som hade sett den där tidningen att hur dom betar sig med barnen. Och där var orsaken. Det vad faster (namnet) som sade att "Nu tar ni honom bort därifrån!" Och dom gjorde rätt, tack, jag är åtminstone tacksam för det. (...) **Hur ofta tänker du på den här tiden?** Som jag berättade när det kommer något på tv, när det gäller barnhem eller något sådant där barn lider... jag menar inte nu krigen utomlands utan i Finland. Då kommer det "Hej, vänta lite, jag har varit med om det". Inte kan jag säga att jag tänker hela tiden, det är omöjligt, då om det är någonting i nyheterna och något sådant, och sedan alltid när det gäller något på Åland så då kommer det hela tiden. Som nu med när det var på Åland så tänkte jag "Aha, jag har varit där på Stiftelsen Hemmet", jag kommer bara ihåg Stiftelsen Hemmet, tyvärr. (...) **Har du kunnat bearbeta minnena?** Jag har pratat med frun min. Inte all sanningen men största delen har jag nog berättat. Men inte åt dottern, det vill jag inte. Hon vet nog att jag har varit på Åland och haft det dåligt men inte, inte så här mycket nu som jag har berättat åt er. Det har jag inte gjort, kommer inte att göra heller. (...) Och sedan är det säkert att jag har klarat mig på det att jag har haft hobby. (8-11)

Är det en släkting du har med dig? Nej, det är ingen släkting. Jag har känt honom sedan jag var 3 år. (...) Han bodde i den ena ändan (av barndomshuset) och jag i den andra. Jag frågade honom idag när vi åkte förbi där (på dagiset) om han också gick där. Jo, sade han. (...) **Har du varit med någon gång där man försökt berätta det för någon?** Jo, när jag kom därifrån så var det en sådan här, jag vet inte om det var Jehova eller vad det var. Dom var ofta ut dit, eller ofta och ofta, men många gånger i alla fall per år. Då gick jag här uppe och då såg jag dom så tänkte jag berätta för dom liksom. "Nej, det där kan inte..." Då gick jag därifrån: "Vad fan ska jag berätta då?" (...) Jag berättade lite hur det var men dom trodde inte ett skit var jag sade. Vem skulle ha gjort det, i för sig. **Fanns det någon som du tror visste om det att ni blev slagna?** Jo, det måste ha varit. Men alla blundade ju. Det var... var det inte tillåtet att slå ungar på den tiden, jag vet inte. (7-12)

Fanns det någon av dom fyra som du kunde prata med? När man väljer skola? Nej. Inte någonting. Nej, det fanns inte någon sådan som jag kunde vända mig till. Inte någon kram, inte något att sitta i famnen som liten, inte någonting. Det existerade inget sådant. Ingen som man kunde ha pratat med, det gick inte. Dom beslut som jag har gjort själv, så har jag helt tagit egna beslut sedan. Det var då när jag flyttade som livet började, så att säga. Då kände jag att oj vad skönt det här är. Ha eget hus, liksom lägenhet och ut i naturen. Jag tänkte att jag inte tänker bli någon fängelsekund som åker ut och in och knarkar och... bara för det här skull, livet är inte värt det. Hellre att jag tar mycket kontakt med naturen, där känner jag mig trygg. Skogen, sjön, det är så härligt. (enskild familj)

Efter placeringstiden har kontakterna med biologiska familjemedlemmar ofta varit komplicerade och svåra att återskapa.

Kontakt med familjen i vuxen ålder? Jag har försökt, men mina (syskon) har inte brytt sig. (6-15)

Det är slut helt och hållet sedan i höstas med mor. Behöver inte ringa till mig och inte (syskonen) heller. (10-18)

Ja, vi pratar lite men det är ju så att vi är två skilda typer (brodern och jag). Han är uppväxt i en trygg miljö, är fil.mag., har gått i universitet, vi har inte samma tänk. Visst hade vi lite kräftskivor tillsammans och sådant ett tag och jag är gudfar till ena barnet. Men efter att dom har växt upp nu så om man ser honom (i affären) så slöpratar man lite men inte umgås vi heller. Däremot (halvsystern) så pratar jag lite nu och då med. Till och med (halvbrodern) som bor i Sverige, han hör alltid av sig på Facebook. Eller ringer, har börjat mera nu. Vi har lite kontakt. Han skriver och jag kommenterar. **Jag kommer ihåg att du pratade om morfars mor?** Morfars mor fick jag sova uppe på vinden hon. Hon var några år med. Hon dog -59. Hon var en mysig kärring, fanns en trygghet. (12-16)

Pappa? Ja, fast jag känner honom inte. (Var och hälsa på honom för) ett år sedan. (...) Det var tyst i över 40 år också. Det är nu först som han har börjat, för några år sedan. Men första gången så skällde jag ner honom. Jag ville ju inte träffa honom. Han började ringa till min kärring och pratade med henne men jag pratade aldrig med honom då heller. "Kom och träffa mig nu innan jag dör", och jag tänkte vad ska det spela det för roll om han dör liksom. Jag känner ju inte honom. Men förra sommaren träffades vi, då var vi ute och åkte och besökte gravgården, jag hade ju aldrig sett, jag visste inte var dom var, min farfar, till exempel. Han har berättat ganska mycket, var han var född och så. Han ville inte släppa mig därifrån heller. Ja, han berättade ganska mycket. (7-12)

Sedan jag flyttade till eget så var jag ofta och hälsade på (mamma). Hon var bara glad när man kom, inte att det skulle gråtas eller gräma sig hur dåligt hon har. Inte deprimerad, ingenting. Hon var bara glad när jag kom. Jag var och hälsade på henne lite nu och då. Varken fysiskt eller psykiskt (missbruk), ingenting. (...) **Kontakten med (pappa efter placeringen)?** Ingenting, den var helt bruten. Jag var en gång till (honom), en gång och hälsade på. Då var jag redan, jag var långt över 20, jag var vuxen då. Det var inte någonting speciellt, jag for inte mer sedan. Han förklarade bort sig att det var hennes fel och att hon bara gnatade. Det blev lite diskussion, han förklarade, han skulle aldrig mer till Åland och det gjorde han inte heller. Något imponerad blev jag inte, for aldrig dit sedan, tog inte kontakt heller. Eller vi var aldrig i kontakt. (enskild familj)

Många har personliga överlevnadsstrategier, det vill säga en personlig historia som beskriver ens identitet.

Jag var inte den som var tyst, utan käften gick hela tiden på mig. Det där var väl ett behov på grund av den traumatiska upplevelsen, uppslitandet ifrån mina bröder och hela den där vägen att liksom börja ta vara på sig själv och komma bort i ett tomrum som man letade sig i hela tiden. Behovet blev ju att man hela tiden liksom måste prata, det var ett sätt att bearbeta sig själv. Det här har jag ju haft mig hela vägen ut i livet, samma behov. (...) **Födelsedagar – uppmärksammades det på något vis?** Det fick man tiggas sig till själv. När det gäller mig så fick jag göra det. Jag fick tiggas. Vartenda år fick jag tiggas till mig så att jag fick ha en bjudning. Då fick jag lite pengar och gå köpa kakor för att vi skulle ha det till, alltså jag skulle ju ha ett litet kalas. Det ställde han upp på. Det var det inte (till alla). Jag minns det väldigt väl eftersom jag var väldigt noga att tiggas till mig det här. Jag såg fram emot det hela tiden. Det var ett system i att (att hitta ljusglimtarna) man var tvingad... annars skulle man inte ha levt om man inte gjorde det. Precis som du säger att man måste leta till sig det där för att fungera. Det är väl en form av självsägelse i att hävda att "Jag finns faktiskt till", ungefär. Jag är den jag är och jag är något. Man måste hela tiden hävda sig, åtminstone gjorde jag det. Det där är väl olika från individ till individ. Om jag tittar på livet som jag har levt, det har varit liksom rättesnöret hela vägen. Jag menar politikernollen, jag säger vad jag säger för att det här vill jag att ni ska se och då ska ni respektera mig för det sig då. Det där har väl alla människor från och till men sedan är det väl olika, nu vet jag inte, jag kan ju inte jämföra min barndom med andras barndomar som har levt i ett kärleksfullt hem eller på ett kollektiv där man har fått uppskattning på ett annat sätt. Jag fick ingen uppskattning överhuvudtaget utan jag var ju tvungen att hävda det och tiggas mig det. (6-15)

Det glömmar jag aldrig, chefsläkaren kommer in under rondan och så förklarar han och så säger han "Det är nu så med honom, han hade nu satan inte leva han här men han har en sådan jävla livsvilja." Dom orden glömmar jag aldrig. Just det där att det var livsviljan som gjorde att jag är kvar ännu. (...) **Hur gjorde du för att klara dig? En speciell grej när det var tufft?** Du menar hur jag tänkte? Jag vet inte. Antagligen tänkte jag som jag har gjort resten av livet. Det här ska jag jävlaranamma genomföra och så vidare, jag ger mig inte. **Du biter ihop och står ut eller?** Jo. Det har ju varit många olika skeden i ens liv som man har tänkt "Vad satan, jag skiter i det här... det ska jag inte!" Nog tror jag att det fanns någonting där nog, du förstår när jag berättade om den där besvikelsen om breven att: du får komma hem efter sommaren, du får komma hem till julen, du får komma sedan, och var en snäll pojke nu. Så genomskådar man det här. (...) Andra fick ju fara därifrån, jag har kanske bara 2 år kvar. Visst var det så man tänkte. Då hade jag redan hunnit blivit att: "Det där är ingenting att lita på, det händer ingenting". Förut sade jag själv till de andra: "Jag ska vara här bara över sommaren", när man fick frågan, när man kom dit som 12-åring. "Nå, nå" svarar dom ju, dom vet ju. När hösten kom så var man ju fortfarande (kvar). "Jag ska stanna bara till jul" Då hade jag ju fått brev av mamma. "Det står ju här! Jag ska vara till jul, skrev mamma", men den där julen gick som många andra jular gick, inte fick jag fara hem. Men just att jag visade åt dom - hade allting att titta framåt. Det har jag ännu. Det måste finnas någonting... att jag såg... efter två år, när jag blir 16 så kommer jag härifrån. (12-16)

6.4 Hur förbättra?

Eftersom många år har gått sedan de intervjuade var samhällsvårdade barn kan frågan om "Hur förbättra omständigheterna för placerade barn?" kännas föråldrad eller att den helt enkelt kommer för sent. En närmare granskning visar dock att många tankar och funderingar som ges under intervjuerna är ytterst aktuella även idag: I grund och botten handlar det om att samhällsvårdade

barn måste få sin röst hörd – så länge samhället inte är beredd att ta emot feedback från placerade barn kan inga framsteg inom barnskyddet förväntas.

6.4.1 Vad kunde ha gjorts annorlunda?

Då intervjuaren ställde frågan "Vad kunde ha gjorts annorlunda?" blev det tydligt att de flesta intervjuade helt enkelt önskade att de aldrig skulle ha hamnat på placeringsplatsen. Även om flera decennier har gått sedan de intervjuade var omhändertagna och placerade, hoppas de intervjuade att dagens samhällsvårdade barn har det bättre, inte minst i form av "frihet under ansvar".

Hade myndigheterna kunna göra någonting annorlunda? Jag sitter lite kluven där för man får ju också tänka lite tillbaks i tiden, det här var ju 50-60-tal. Det fanns inget annat sätt att se samhället. Det är enkelt för mig att säga idag, om man ska ta dagens förhållanden så är det ju väldigt enkelt att säga hur man tittar på det här idag. Och det borde ha funnit där redan då. Idag har man ju pedagogik och man har ju mera förståelse och sådana här delar. Om man ser skillnader idag så har man ju förståelse för att en familj splittras och sådana här saker. Men på 50-60-talet om familjen splittrades då var det liksom så att det var ju erat fel, det är inte samhällets fel. Det där slog ut på mig, det straffade ju mig som individ. Det var ju jag som fick lida för det för det var den attityden man hade förr. Det där genomsyrade hela min uppväxt. Min morsa, det var ju en hora som (föreståndaren) tilläts kalla min morsa för. Och farsan var det ju synd om för att han var (sjuk) och det var inte hans fel då, sådana här saker. Jag menar samhället såg enögt på dom här problemen mot vad dom gör idag. Idag har dom ju ett helt annat vidgat synsätt fast det finns ju problem att hitta där även idag. Jag kunde ha hamnat på ett HVB-hem eller vad fan som helst men jag hade säkerligen haft andra förutsättningar (idag) än vad jag hade på Stiftelsen. Där hade jag ju ingenting. Mitt värde var lika med noll där ute. **Hade dom kunnat göra annorlunda än vad dom gjorde?** Jag vet inte men andemeningen kanske var bra. Man kan ju fråga sig också varför startade man det där Hemmet, varför gjorde man det? Ser man till dom där som var vårdare. (Föreståndaren) var 26 år och (föreståndarens fru) var 22, eller någonting sådant där, och startade det där Hemmet. Det låg ju en försörjning bakom deras sätt att se, tjäna pengar och så där. (...) Så åkte jag (för några år sedan) runt i bland bönderna och frågade "Hade ni inte en aning om hur jävligt det här var? Såg ni det inte på oss?" Nej, vi hade ingen aning, säger dom. Men jag ger mig fan på att dom visste hur det var men dom ville inte, dom ville inte blanda sig i, dom vågade inte heller, vad det var. (...) Då ser jag också ett systematiskt sätt av samhället bara att skyffla undan det här. Bli av med det problemet. Det är ett problem som man vill bli av med. (6-15)

Hur kunde det ha varit bättre för dig? Allt hade kunnat vara bättre, självklart, finns ingenting som kunde ha blivit sämre. Skulle ha fått vara hemma och leva ett normalt liv, kan inte ens jämföra med Stiftelsen. Man var ju en fånge där, man var en slav, det var fullständigt frihetsberövande. Det var bara arbete och skola, när jag inte var till skolan så var det arbete. Sista året, då for jag upp i träderna utan lov, tog cykeln och for, (föreståndaren) hade ingen makt med mig sedan heller. Besträffade mig ingen. (...) Det här rörde allihopa (på Stiftelsen), alla hade samma system. Vi var utstationerade, det var det sista som jag for som jag inte brydde mig, tog inte emot order. Alltid var någonting som skulle göras. Steg upp på morgonen, mjölkade man, gröt och skolan. Hem 3-tiden, potatis, skogsarbete, vägarbete, ligga i böndernas länder. Det fanns ingen frihet. Dag ut och dag in var det samma sak. (...) Sedan var det bara jul och helger, då hade vi det lite bättre för då var det helg. Dom höll ganska hårt i med det där att när det är helg så då är det helg. (...) **Hur kan man göra det bättre för ett barn idag?** Det går inte göra idag det som man gjorde då. Det finns helt andra lagar och system på barnhem som det är idag. **Det viktigaste?** Dom skulle ha rörelsefrihet och inget tvångsarbete. Fast man är på ett barnhem så måste du få leva precis som du skulle känna att du har trygghet om du bor hemma då. Inte utsättas för hårt arbete och tvångsgrejer och så där. Ett barn fattar nog vad det är frågan om i andra ändan. Barn är ganska kloka det lärde jag mig ganska tidigt. Fast det inte alltid kommer ut. Finns mycket att förbättra. Det blir ingen sådan dag i livet att man inte kan förbättra någonting. **Vad kunde myndigheterna göra annorlunda?** Man var så ung, man hade ingen talan. Varför har inte myndigheterna kommit fram? Sedan jag var där och några år efter det ända till 70-talet så det var en riktig Hitler-organisation. Jag kan inte beskriva. Min tid och så fortsatte det efteråt. Det var ganska många pojkar som var kvar efter att jag for. Deras öde har jag ingen aning om. Jag känner många som fortfarande är vid liv men dom mår dåligt i det sociala livet. Fick aldrig rot i den här civilisationen sedan dom kom från Stiftelsen. (10-18)

Vad hade förbättrat situationen för alla barnen? För det första så borde man ju tänka på maten, den som dricker mjölk borde få ta et glas mjölk varje dag eller flera. Bara en sådan sak. Att få morötter snodde vi ju ibland och så

käkade vi. (...) Jag tror att det som kunde ha förbättrats, eftersom det var någon längre sträcka, var det att jag kunde ha fått komma hem på permis, frihet under någon sorts av ansvar. (...) **Har du något minne att du skulle ha haft permissioner?** Nej. (Smet iväg) men fick inte gå. (...) Det där var ju som ett fängelse. Öppen anstalt, frihet innanför staketet. (...) Det är därför jag sade att jag fortfarande kan vakna och tro att man är fortfarande där. Och innan jag kommer till sans med drömmen så är det fruktansvärt jobbigt för jag kommer ihåg det där. (12-16)

Hade man kunnat göra det bättre för barnen? Kanske mera personal dit och sedan, vad heter det... mera kärlek. Hur ska jag säga? När det finns mera personal så kan dom ta någon som dom ser att mår dåligt. Så kan du ta honom "Hej, nu far vi och talar". Och sedan om det finns lite äldre pojkar, mer våldsamma, man lägger dom i ordning, liksom. Att man inte behöver vara rädd. (...) Sådan personal som tycker om barn, det är viktigaste, eller åldringar. Att det inte kommer någon diktator dit, du vet vad jag menar. Fast det skulle vara mera personal så inte hjälper det om dom inte tycker om det jobbet som dom gör. (...) **Du tänker att dom (föreståndarparet) hade en modell med sig och dom gjorde detsamma fast det var ett barnhem och inte ett skolhem?** Precis, just det. Tror jag, jag vet inte. Det får vi aldrig svaret på. **Hade myndigheterna kunnat göra annorlunda?** Jo, granska. Och inte en sådan granskning att dom ringer "Hej, här är XXX, och jag kommer imorgon kl. 15 eller nästa vecka kl. 15", då är ju allt färdigt där. Det ska alla myndigheter, även vad det gäller gamlingar, att om vill ni att det är redigt, så då far ni dit plötsligt. Och inte meddelar att nu kommer vi då och då. Så var det på (Hemmet) att dom meddelade att dom kommer då och då och då lagade dom allt färdigt. Det är inte sanningen av det. Utan du kommer fast en dag dit och kör in på gården: "Hej nu kommer vi och hälsar på, hur är det?" Och sedan om man vill diskutera med barnen så kan man ta det där barnet lite åt sidan att: "Vill du berätta det och det?" Alla berättar nog inte men nog är det någon som gör. (8-11)

Vad skulle ha underlättat? Att jag inte kom dit. Vad skulle kunnat hjälpa mig där? Att andra personer skulle varit andra som styrde och ställde där. Det var dom som gjorde det. **Hade myndigheterna kunna handlat annorlunda, hur?** Att dom inte kom dit överhuvudtaget. Familjehem (skulle ha varit ett alternativ). Det var riktigt bra så det var helt otroligt. Då hade jag inte haft dom där dåliga minnena. Då hade jag inte känt så här idag. Dit skulle man skicka en i stället. Jag var ju för ung för att komma till Stiftelsen. Uppfostringsanstalt. Jag tycker inte att man skulle ha kommit dit, man skulle ha passerat i alla fall över 10 strecket. Helst ingenting alls överhuvudtaget. Man är för sårbar i den där åldern, det går inte. Och så lång tid. Det var inte något hem. Till (familjehemmet) skulle jag ha varit skickat, då skulle jag varit helt annorlunda. Så jävla snälla människor. Jag trodde inte att det var sant att dom var så där schysta. Jag var inte myndig att bestämma. Det var ett bra år faktiskt. Jag hade inte begärt mig därifrån. Jag vet inte varför jag var där bara ett år. Jag sade inte att jag ville därifrån. Jag hade det så bra där att jag ville säkert bli kvar. Skulle ha varit där 2 år till. Till man var 15. (7-12)

Vad kunde man ha gjort för att förbättra? Vad hade varit bättre för dig? Det skulle ha varit bättre om jag skulle ha fått stanna på barnhemmet (i Mariehamn), det tror jag. Det skulle ha varit bättre det. Där var det bra. Där var det inte något negativt alls. Där var det bra. Absolut. (enskild familj)

De två pojkar som blev intervjuade av Ålandstidningen i samband med rymningen år 1967 upplevde Hemmet som en uppfostringsanstalt. Pojkarna berättade att de hade vantrivts hela tiden och att de inte ville tillbaka till Hemmet. Hemmets föreståndare dementerar dock påståendet av Hemmet som en uppfostringsanstalt genom att i samma artikel beskriva Hemmet som en plats för "missanpassade" pojkar. Artikelns andra experter är mer tveksamma till Hemmets status som ett vanligt barnhem. Socialvårdsinspektören specificerar Hemmet som ett specialbarnhem för pojkar som antingen är i behov av skyddsuppfostran eller som är värnlösa. Den intervjuade doktorn har inte närmare kännedom om Hemmet, men berättar att han har skickat två pojkar dit från Folkhälsans tonårsklinik i Helsingfors. Hans uppfattning är dock att Hemmet inte är ett barnhem i vanligt bemärkelse utan en hårdare inrättning.

I inspektionsberättelsen från år 1967 konstateras att uppgifter som behandlingshem för pojkar med anpassningssvårigheter ställde ökade krav på personalen i form av barnpsykiatrisk expertis. Som behandlingshem borde motsvarande förändringar ha gjorts i Hemmets reglemente och man borde ha omorganiserat och kompletterat personalen. Inspektionsberättelsen beskriver att personalen

hade en för stor arbetsbörda och för tungt ansvar för arbete som pågick dygnet runt. Det konstaterades tydligt i rapporten att detta inte var lämpligt och leder till "trötthet, irritation och dålig stämning, vilket går ut över pojkarna." (källa: Landskaparkivet.)

Sedan efter åren ökade det ju för att det kom dit sådana som var i behov av en annan vård. Barnhemmet utvecklades mera till att bli ett ungdomsfängelse på något sätt. Där man fick arbeta och göra rätt för sig, pedagogiken "arbeta så blir det nog folk av dig" och sådana där saker. Dom var ju störda från första början, dom kom ju från trasiga hem och sådana där ställen. Och det där skulle dom där som hade ingen pedagogik överhuvudtaget ta hand om. Så det blev ju helt fel. (...) Ibland hade dom sommarjobbare och sådant där som var och hjälpte till. Men var som är det frustrerande som jag har förstått är det här att dom själva skötte om det här. Dom hade ju också egna barn, 3 stycken då som växte upp, och då skulle dom ta hand om 12 till. Och jordbrukade och allt det där. Tittar man tillbaks så förstår man att dom klarade ju inte av det här. Dom hade ju inte heller någon pedagogisk utbildning överhuvudtaget. Dom hade ju träffats på en uppfostringsanstalt uppe i Österbotten. Där jobbade hon som någon form av vårdare och han var också vårdare. Så dom kom mer eller mindre från ett ungdomsfängelse dom och startade ett barnhem där dom hade den metodiken som skulle ta hand om barn. Samtidigt som dom skulle sköta ett jordbruk. Det blev ju formen att få ordning på kollektivet, det blev ju straffet. Det här ju så jäkla frustrerande på det sättet att samhället inte kontrollerade och såg att kan det här möjligen vara så, kan dom klara av det här. Dom sket fullständigt i det. (...) Det finns ju delar som ändå... jag menar hur jävligt det än vad så var det dock ändå mitt barndomshem. (6-15)

6.4.2 Vad var det värsta?

Den individuella uppfattningen om vad som var det värsta under placeringen varierar mellan individer. Det som uttrycks gemensamt är dock en känslomässig laddning som beskriver det djuprotade behovet av omsorg, vård och kärlek som ett omhändertaget och placerat barn bär inombords och som barnet har en grundläggande rättighet till.

Vad var det värsta som du råkade ut för? Det är ju sammantaget hela vägen. Det finns inga speciella, riktiga sådana djävulsbitar utan det är frekvent hela vägen samma. Det är det som är tyngden i det hela, att det hela tiden pågick, fanns hela tiden. Hela barndomen som försvann. Man fick inte leva ut som barn, det är där den centrala grejen är. Man fick inte vara barn. Det viktigaste är, när jag sett mina egna barn, det är viktigaste är ju för fan att man får vara ett barn. Man föds en kort tid här på jorden, och det är i barndomen du grundlägger hela livet. Som min grund, den var så instabil som den bara kunde vara. Dom förutsättningar jag hade när jag lämnade barnhemmet i 15 års ålder, det var lika med noll. Det fanns ingenting, det hade tagits bort av mig. Jag fick ju börja leta efter mig själv när jag for ut i livet. Mer eller mindre. Och sedan blev det ju, jag var väldigt sen, en mognadsprocess som kanske kom vid 40-års ålder. Först då blev jag mogen som individ, det tog en jävla tid att ta sig igenom det där. Man var så omogen och borta och samtidigt så skulle man fostra och föda egna barn medan den där omogenheten plöjde i själ och kropp. Men man tog sig igenom. Det är där dom där bitarna är frekvent, som jag känner. Där ligger ovärdigheten i hur samhället självt har ställt upp och penetrerat det här. Det är därför jag far så in i i helvete emot det här. Det är så förskräckligt när barn far illa, och det är många barn som far illa idag. Det grundläggande är att man får en bra start och värdig start i livet och det när man är barn. Får man inte dom förutsättningarna då är det illa ställt. (...) **Vad skulle förbättrat för dig? Saker, insatser, system?** Om jag hade haft någon jag kunde ha anförtrött mig till. Att kunna få berätta och känna vad jag vill. Och att någon hade lyssnat. Och brytt sig. Lyssna på oavsett. Det är det som är så väsentligt att någon lyssnar på vad du säger. Och inte kasta bort det precis som att du är inte värd någonting, du är inte värd att lyssna på. Det är där det ligger knuten i och... att känna att man har en identitet. Identiteten försvann ju lika fort som mina föräldrar försvann. Jag hade inte någon identitet överhuvudtaget. **Hur kunde man ha gett dig en bättre identitet?** Att jag hade varit en del av samhället för det var jag inte där ute. Jag var ingen del i samhället utan jag var någonting som man bara ställde undan. Ungefär som att ställa en möbel i en garderob eller någonstans där. Jag blev undanstoppad helt enkelt. **Menar du att Stiftelsen skulle ha varit mer öppen, mera kommunikation med yttvärld?** Absolut, precis. Att man åtminstone hade ställt lite mer krav på dom som tog hand om oss. Det primära är att vårt värde som människor satts på undantag där ute på något sätt. Vi var inte värda någonting. **Att någon skulle ha övervakat föreståndarna?** Det hade gjort att man hade lyssnat på vad vi sade. Det är där det primära är. Det är ganska enkelt: Har man föräldrar så kan man ju gå till föräldrarna men det hade vi inte. Vi hade ingen. (6-15)

Vad var det tyngsta? Det var aldrig någon frihet, det kände man alltid av när du vart inburen. Då var det som värst. Jag accepterade aldrig att jag var där placerad, jag godtog det aldrig... Hur jag kom dit och varför ska jag dit det förstår jag inte än idag. Pratade med mor här för ett år sedan och hon ville inte veta av det. En gång var jag så jäkla arg (...), "Hade du någon orsak varför du skickade mig till Stiftelsen?" "Varför ska du hoppa på morsan, inte har hon någonting med det att göra." Jag har skippat det. Jag räknar inte mina syskon till mina syskon heller för jag har aldrig växt upp med dom heller. Dom var så små när jag försvann. När jag kom hem från (Stiftelsen) och skulle vara där stod dom på trappan och inte visste jag heller vilka de var. De visste ju vem jag var. För jag fick aldrig nyckeln hem. Där skulle jag börja passa tider när dom skulle komma hem från jobbet. Skulle jag passa tider med mat. (...) **Överlevnadsstrategier?** Det fanns inga strategier utan jag drömde om att slippa hem, att man någon gång slipper hem, det var sådant som mullrade bakom men. Det var så mycket jobb, du hade inte tid att ha någon strategi. Du ska göra det nu och du ska jobba det nu... (10-18)

Det svåraste var ju det att man vänjer sig med allting, förstås, man förtränger kanske. (...) Det är nog kärlekslösheten. Att man hade ingen. (...) Det här utnyttjandet av barnen. Så tänker man precis som jag sade tidigare, att det var ju mitt fel - det var jag. Men inte var det ju jag heller. Sedan är det en sådan sak som har tagit mig så otroligt, nästans ibland ännu så funderar jag. Jag menar jag har ett hus, hem, jag har bilar, jag klarar mig. Men så funderar jag att det här är ju inte mitt, jag känner "Det här inte mitt, jag är bara här.." jag vet inte hur jag ska förklara det. Jag har jobbat ihop det här men jag känner ändå att "Ska jag stanna här?" Ibland blir det den där känslan. Hur gammal än man är så kan den komma ibland. (...) Du fick ju aldrig en kram. Du fick kanske ett vänligt ord någon gång. (...) (Föreståndaren) kunde ju ibland vara riktigt så här, inte krama, men tillmötesgående. Inte var det ju alltid bara det här djävulskapet som hände heller. Nog fanns det ju ibland också positiva... annars hade man ju inte stått ut, man skulle ha gått och hängt sig då. Inte var det ju enbart pina, visst fanns det stunder där vi hade en viss frihet, vi kunde gå ner och simma och så vidare. Jag menar att inte ska man måla allting svart heller. (...) (Men) det är inte det du kommer ihåg, jag kommer inte ihåg det på samma sätt, utan det är de här bestraffningarna och med religiösa budskapet, det var ju alltid i Guds namn ungefär, allting. (...) **Hade du någon att prata med om dina bekymmer?** Det tror jag inte, det kan jag inte minnas att man skulle ha. (12-16)

Vad var det värsta? (...) Då när jag slapp (till familjehemmet) så jag kände mig trygg där, jag var inte rädd för något. Jag såg aldrig något våld där. Hade jag något problem så for jag till (familjens pappa) och fråga "hjälp du?" eller som jag berättade nu att läxorna, när jag behöver hjälp: "Självklat" och hjälpte mig. (...) Det var säkert det att jag fick ett sådant bra hem då när jag var 11 år gammal. Så jag försökt glömma eller på sätt och vis glömde jag på något sätt det som har hänt när jag var liten. Så det är nog säkert det som har gjort att jag har klarat mig på något sätt. Jag kände mig tryggare, jag var aldrig rädd där. (...) Kärlek och trygghet, inte behöver (barnen) något annat. Några karameller förstås då och då emellan. Men liksom just grunden. Men det vet jag inte orsaken till ännu i dagens läge varför (föreståndarens fru) var så elak som hon var. Jag vet inte. (...) **Det värsta som hände?** Det var rädslan och sedan otrygghet, (brist på trygghet). Just det. **Det var det som du levde med hela tiden?** Jo, det var det nog det. Vad kan du annat göra? (...) **Vad var din strategi på Hemmet? Att överleva?** Jag vet inte. Man tar säkert en dag i sänder och tror att nästa dag är bättre. Jag vet inte, du frågar en sådan fråga som jag inte kan svara på. Nu i dagens läge om det skulle hända samma sak så skulle jag fara emot att "det här går inte" "att det är fel det här", men inte kunde jag göra något åt det då. Inte kan du fråga om jag är 11 år gammal och du frågar hur jag klarade. Jag vet inte, vet du. (...) Inte får man tappa hoppet på det viset. Det var enda sättet, det var mitt. Fast det var så här dåligt som det var, jag berättar ju sanningen, men nog var det förstås då och då några ljuspunkter i livet, vet du vad jag menar. På Åland också. Det var ändå hela den där situationen som var så där våldsam, rädslan... Det var nog rädslan som gjorde det. (...) **Hur tror du att det du har upplevt på Stiftelsen Hemmet har påverkat dig?** Det är klart att det har påverkat. Självkänslan är dålig. Det beror på saker, det är det nog det. Men sedan är man lite osäker emellanåt, det kommer något sådant där, hur ska jag säga... osäker på något sätt i många situationer, har jag rätt eller är det jag som har fel, det är nog det liksom. Sedan är det nog på det viset att jag har lärt mig säkert därifrån att om jag ser något orättvist, ingen skillnad vad det är, så far jag nog emot hej, nu gör du fel. Jag menar inte något slagsmål eller så, jag menar på något annat sett där jag ser att det här inte var rätt liksom. Då far jag liksom emot (när något är fel). (8-11)

Vad var det värsta? Det var nog övergivenheten, att man är övergiven. Bortglömd eller vad ska man säga. Det var nog det som tog mest ont. Att bli slagen är inte hela världen om man säger så. Känslorna är ju värre. Övergiven... för mig kändes det som (att jag var övergiven) av allihop. Ställd på ett ställe och där ska du vara tills du ruttnar bort. **Visste du hur länge man blev på Stiftelsen?** Nej. Jag tappade alla känslor och så där, jag orkade inte bry mig helt enkelt. Det går som det går, liksom. Man blir ju känslomässigt störd alltså. Man blir det... Måste dom andra också ha

känt. Jag tror nog att det är många som har svårt fast dom inte vill veta. Man blir aldrig som vanligt efter sådant där. Jag skulle göra vad som helst för att göra det ogjort. (...) Värst var faktiskt övergivenheten att man inte var önskad liksom. Att dom inte ville veta av en. Det tog mera ont än alla slag, det leker ju, dom slagen om man skulle bli ordentligt misshandlad men det går aldrig bort det andra. Känsloerna, till exempel ibland undrar man vad man har gjort för fel i förra livet när man ska plågas. Så är det absolut. Ibland sade dom... man har hört att "du vet att man åker ut till helvete" men jag brukade säga "ja, jag är där redan". Det är där man är nu, liksom. Det finns så mycket sådana (enstaka händelser). **Överlevnadsstrategier? Hur klarade du dig?** Gjorde man det ens... gjorde man det? Det är ju frågan: Gjorde man det? Jag tycker inte att jag har överlevt så bra. Om man tänker på att det har präglat hela livet. Jag tycker inte att jag har överlevt så bra. **Du hade inte så många olika val i den där situationen?** Nej. Det har inte varit lättare i livet så att säga. **Att du slogs när du kom i skolan – kan man se det som en överlevnadsstrategi?** Jo, det kan man ju, det kan man nog göra. Det gjorde man. Precis, det kan man nog kalla för överlevnadsstrategi. **Att det finns vuxna (lärare) som ändå ser att det här handlar om någonting annat.** Ja, det gjorde dom verkligen. En julkapp fick man ju från (ett namn) här. Alla fick ju, vi fick välja någonting för 50 mark. Jag tog en klocka ett år, en kamera ett år. Den där kameran, man knäppte upp den där filmrullen så här bara... Den lämnade jag till lärarinnan faktiskt och den löste hon ut. Annars skulle jag aldrig fått sett dom där bilderna. (Film) med videokameran med nu. Det var otur att jag gav upp och filma förra gången. Det är häftigt att se dom hemma sedan. Det tog slut till sist alltså (att brydde sig). Ungefär som att man lade upp alltihopa, sket i allt. Man orkade inte längre helt enkelt. (...) **Hur tror du att ditt liv har blivit påverkat?** Det har genomsyrat hela livet, tyvärr, faktiskt. Att det blev så. Om man skulle få det ogjort. Det går ju inte. Det går inte att få bort dom där känsloerna. Det går inte att få det bättre än vad det är. Det är ungefär som att vänta på nästa liv i stället för att det här är förstört redan, så känner jag. Det blev inget bra det här. Nu fast man är gammal redan, för sent allting alltså. **Någon annan i vuxet liv som du ha kunnat berätta för?** Det är flickvännerna som har hört något nu och då, fragment. **Samtalsstöd?** Nej, aldrig. Jag försöker ju glömma det i stället då. Jag vill få bort det från hjärnan alltså det jag varit med om. Jag vill inte komma ihåg det, jag vill glömma det. Jag tror inte (terapi) funkar för mig, därför har jag aldrig provat. Det har det gjort hela livet, hindrar (ens liv). Jag tror inte det funkar för vissa. **Har du besökt platsen?** Har besökt, många gånger. Har åkt förbi där bara, många gånger har jag varit dit. Jag vet inte varför. Jag vet inte varför jag åker dit. (Jag lever med det) hela tiden. (7-12)

Vad var det värsta? Det värsta och det mest skrämmande var det där supandet, det tyckte jag inte... då var jag rädd hela tiden. När dom inte kunde supa som folk och prata utan det skulle slåss och skenas med yxor. Dom slängde en stol genom fönstret, nävarna på bordet, det var skrämmande. Då var jag rädd. När det var våld med och det var det varje gång så att säga. Det blev alltid, hela tiden. Det var det tyngsta. **Vågade du begära saker?** Nej, det gjorde jag aldrig. Jag begärde aldrig någonting, jag vågade inte. Jag begärde aldrig. **Vad skulle du ha velat begära?** Det var väl lite allt möjligt tror jag. Lite av varje. Till exempel pengar vågade jag inte begära. Om jag skulle vilja haft pengar någon gång men det gick ju inte. Då skulle dom ha blivit arga, tror jag. (...) **Viktigaste överlevnadsstrategi?** Det är det att inte reta upp dom för mycket utan försöka att vara till lags. Försöka hålla dom nöjda. Det var nog det viktigaste. Inte jävlas för mycket helt enkelt. Jag brydde mig inte ett skit hur dom fortsatte och leva. Dom fick fast slå ihjäl varandra eller vad som helst, jag brydde mig inte när jag flyttade därifrån. Jag brydde inte. Och jag orkade inte gräma mig över det heller utan jag for vidare med mitt liv. Jag har ganska bra självkontroll. Hellre ute i naturen och njuter av fiske och bra umgänge i stället för att sitta och gräma sig över det. Vad är det för nytta av det – det blir ju inte bättre. Det kan ju bli bättre om jag lever på ett annat vis och njuter av livet, det har jag mycket mera nytta av. (...) **Hur ofta tänker du på den här tiden?** Det är nu så att jag inte tänker så mycket på det. Jag har lämnat det. Det är klart om någon frågar och det kommer upp så där, då tänker jag på det. Frågorna eller något. I dagliga livet så har inte några tankar på det. Jag försöker glömma det. Jag tänker inte på det. Det ger mig ingen energi heller. Det är bortkastat. Jag har tagit den ställningen. Det finns viktigare saker i livet. Mycket tankar åt det ägnar jag inte för det är bara deprimerande att tänka på det. Man får tänka på något roligare, positivare. I början tänkte man... ja, man var ju arg när man tänkte på det. Hur kunde dom... Att dom bar åt sig så där. När man flyttade. Då var det ilska, men varför skulle jag hålla på att tänka på det här, jag bara förstör för mig. Jag får försöka, ja, vara någon annanstans i naturen då, där glömmes man det. Se på fåglar och på det viset kom man över det sedan. **Har du haft någon som du har berättat för?** Jag brukar nog berätta om det. Om jag blir bekant med några människor så brukar jag berätta vad jag har varit med om. Det hjälper nog mycket det då. Det har hjälpt mig. Jag kan inte hålla det hemligt, varför skulle jag det? Folk funderar "Jisses vad du har varit med om mycket". Det är sådant som har varit och farit. Jag har delat med mig och det känns bra. Berättar mitt och om dom sedan vill berätta sitt så är det bra. Då lyssnar jag igen. (...) Det är väl det som har hjälpt mig ganska bra att komma över det, när jag själv berättar det. Arbetskompisar och sådant. (...) **Hur tror du att det har påverkat dig att du har den där bakgrunden?** Jag tror att det har påverkat mig nu i vuxen ålder lite positivare. Man värdesätter livet mera och det man har. Man sätter mera värde på saker och ting som natur och alltihop. Trevliga medmänniskor.

Man ska ta vara på varandra mera än vad folk gör, tycker jag. Man blir klokare... jag vet inte vad man ska säga. Men att man tänker annorlunda då, man måste ta vara på varandra, tycker jag. Folk kan vara så elaka mot varandra att det inte är klokt ibland. (enskild familj)

7 Slutsatser

I följande beskrivs de huvudsakliga slutsatserna som kan dras från utredningens material. Från intervjumaterialet framstår det tydligt att vanvård som upplevdes av de intervjuade var kontinuerligt och uppstod i de formerna som beskrivs i FN:s barnkonvention. Eftersom utredningen har i kapitel 6 haft möjligheten att rapportera ordagrant de händelser som de intervjuade har varit med om, fokuseras nedan på de stora linjerna och slutsatserna som materialet lägger grunden för. Först och främst lyfts fram vikten av tydlig lagstiftning, pedagogisk och psykologisk kunskap inom barnskyddet, samt förståelse för barnets perspektiv.

7.1 Tydlig lagstiftning efterlyses

Utredningens uppdrag var att sammanställa uppgifter om eventuell vanvård, och att relatera den till samhällets dåtida ansvar. Då det gäller juridiska frågor hade samhället och kommunerna i mitten av 1900-talet ett stort ansvar för barnskyddsfrågorna. Barnskyddsanstalterna och deras reglementen blev godkända och övervakades av socialministeriet. Ministeriet skulle med andra ord övervaka att kommunernas uppgifter inom socialvården sköttes enligt gällande regelverk. På så vis hade samhället ett ansvar även för sina tillkortakommanden i rollen som ställföreträdande förälder. (Se kapitel 4.)

I lagstiftningen lyfts fram barnets behov av omsorgsfull vård, uppfostran och undervisning fram. Vad som menas med "omsorgsfull vård och uppfostran" kan variera beroende på synvinkeln. De intervjuade ansåg att kvaliteten på vård och uppfostran är ytterst betydelsefull. Att få stöd i läxläsning eller framtidsplanering skulle ha varit viktigt, men kanske starkast efterlystes stöd i form av att bli sedd "som den individ man är". Det som ofta nämns som det värsta under åren under placeringen var specifikt brist på kärlek och omsorg. Det fanns inga kramar, ingen famn att sitta i och få erfarenheter av samvaro eller närvaro. Att kunna lita på fostraren som vägledare i frågor om rätt och fel samt gränssättning upplevdes som viktigt. Att straffmetoderna kunde variera och att de inte hade någon logisk koppling till förseelse upplevdes av barnen som förvirrande och orättvist. I brist på kärlek och omsorg har barnet svårt att bygga tillit gentemot den vuxna.

Det är viktigt att den rådande lagstiftningen är tydlig i frågor om ansvar och tillsyn. Frågor om kvalitet inom barnomsorg behöver stärkas.

7.2 Kunskap om vanvård under 1953-1971

De händelser som beskrivs i intervjuerna och som i vissa delar bekräftas av annat material ger en sammanfattning av vanvård där flera former av övergrepp var representerade. Tydligt är att de flesta formerna av övergrepp och försummelse rapporterades av ALLA intervjuade. Under 1950-talet började man i samhället lägga alltmer uppmärksamhet vid barnhemmens verksamhet och barnens utveckling i allmänhet. Barnpsykologiska teorier och barnpsykiatri utvecklades, och man började mer allmänt ifrågasätta aga som en straffmetod. Redan 1958 diskuterade den nationella skolkommittén möjligheten att förbjuda aga i barnskyddsinstitutioner, vilket sedan skedde genom socialministeriets cirkulär 8.6.1965 (Harrikari 2004, s. 256-257). Flera studier gjordes med barnhemsbarnen och man

började kräva bättre pedagogisk kunskap och barnpsykiatriska resurser i barnskyddsfrågorna. Samtidigt minskade det statliga stödet till barnhemmen under utredningens tidsperiod från 13 procent till under 5 procent. (Palmu & Turpeinen 1987, s. 222-234.)

Mot denna utveckling var det klart att det fanns några tydliga element i Hemmets verksamhet som man började ifrågasätta. Att Hemmet hade börjat ta emot barn med sociala anpassningssvårigheter var ett problem som uppmärksammades förutom i Ålandstidningens artikel (23.3.1967), även i Hemmets brevväxling med myndigheter samt i Hemmets årsberättelser. Enligt lagstiftningen och Hemmets reglemente var verksamheten riktad till medellösa barn (källa: Landskapsarkivet). Att barn och ungdomar utanför denna definition mottogs på Hemmet berodde enligt föreståndarna på bristfällig information mellan myndigheterna och mellan myndigheterna och Hemmet. Frågan är central då det fanns tydliga skillnader mellan barn som vistades i olika vårdinstitutioner. För att få en tydligare bild av psykosomatiska skillnader mellan barn i dåtida barnhem och skolhem kan studier från samma tidsintervall granskas.

En kohortstudie från 1983 undersökte barn och ungdomar som var födda år 1955 i Helsingfors. Enligt resultaten hade de barn som placerades på barnhem (N = 322) lägre frekvenser av olika psykopatologiska diagnoser jämfört med barn i skolhem (N = 19). Till exempel 16 % av barn och ungdomar i skolhem diagnostiserades med svår psykisk störning då motsvarande siffra för barn och ungdomar i barnhem var endast 3 %. Patologisk personlighet och missbruk rapporterades bland 11 % av barn och ungdomar i skolhem och endast 3 % i barnhem. (Almqvist 1983, ss. 117-118.) Resultaten ger en någorlunda tydlig bild av de olika behov som fanns bland barn och ungdomar då det gäller psykosomatiska problem. Med tanke på att Hemmets föreståndarpar inte hade någon pedagogisk utbildning för vård av missanpassade barn, blir problemet uppenbart.

Vuxna in om barnomsorgen behöver ha en god kännedom av de senaste rönen inom pedagogisk och psykologisk forskning. En kontinuerlig uppdatering och uppföljning av kunskapsutvecklingen är nödvändig.

7.3 Psykologiska aspekter på omhändertagandet

Då det gäller barnets perspektiv och identitetssökande, framstod viktiga punkter i materialet. Åren innan barnet blev omhändertaget och orsakerna till placeringen styrde barnets uppfattning om sig själva. De intervjuade presenterade en bild av egna biologiska föräldrar som både reflekterade känslor av besvikelse, men även visade vikten av egna föräldrar som en grund för egen identitet. För att kompensera den svikten som barnen upplevde från föräldrarna, använde man andra vuxna som förebild. Mor- och farföräldrar, andra släktingar och även lärare kunde spela en avgörande roll i hur barnet hittade trygghet, vård och vägledning i vardagslivet. Kontakterna med dessa personer värderades som grundstenar för eget välmående och överlevnad.

En del av kritiken som i slutet av 1960-talet riktades mot barnskyddsarbetet handlade om processerna och rutinerna kring omhändertagandet och placeringar. Man ansåg att det kommunala beslutsfattandet i Finland styrdes av moralistiska värderingar med bristfällig kunskap och expertis. Dessutom spekulerades det om att besluten om omhändertagande ofta hade fattats på alltför lätta grunder (Palmu & Turpeinen 1987, s. 239). Bristfällig information om det placerade barnets personliga historia skapar problem även i dagsläget:

Jag har ju själv liksom fått tagit reda på det vad jag har anat mig till, och det är mina föräldrar och närstående som jag har kunnat prata med. Det är den enda verklighet som jag har fått med, som jag vet. Något annat, vad myndigheterna sysslat med, det har jag ingen aning om. **Har du inte hittat någon dokumentation alls alltså?** Nej, ingenting. Lite smådelar. Det var en tjänsteman som skickade mig en bunt papper med något utdrag lite här och där från socialnämnder och sådant här. Men det var ingenting som berättade om min historia, överhuvudtaget. Jag vet ju ingenting om vad jag hade för sjukdomar när jag var liten och sådana där delar. Det finns inte. (6-15)

Barnets identitet blev även påverkad av ankomsten i barngruppen med alla dess normer och interna regler. Ett litet barn kan ha svårt att medvetet rekonstruera dessa normer och mekanismer av våld och vanvård samtidigt som de långt styr vardagen. Barnet blir lätt meddraget i grupprocesser – många gånger genom att strunta i konsekvenserna av det egna beteendet eller genom att själv börja utöva våld mot omgivningen. För att kunna ingripa i normer och rutiner i barnhemmet behövdes ingripande och expertis utifrån.

Uppmärksamhet behöver läggas vid de sätt som man insamlar och förvarar barnets livshistoria. Ett omhändertaget barn behöver en enhetlig bild av sitt liv för att kunna bearbeta de känslor och tankar som uppstår av placeringen.

7.4 Frågor som ställs idag

Brådska och stress har tydligt präglat vardagen bland vuxna på Hemmet och har säkerligen bidragit till sättet hur barnen behandlades under sina vistelser på Hemmet. Vuxna på båda placeringsplatser hade tydliga problem med stress och missbruk och att i en sådan situation få stöd utifrån kan vara en väsentlig faktor och stor lättnad för det placerade barnet. Stöd som kommer till exempel i form av oanmälda besök eller genom direkta kontakter med enskilda barn. Det finns en hel del frågor som vi kan ställa idag baserat på händelserna som samhällsvårdade barn på Åland har rapporterat: Vet barnet var och hur man kan söka hjälp? Litar barnet på den barnskyddsservicen som är tillgänglig? Har barnet en känsla av att vuxna är beredda att lyssna och hjälpa? Är barnskyddsservicen tillgänglig för barnet? Är det lätt att kontakta barnskyddsmyndigheter? Etc. Etc.

Barnskyddsmyndigheterna i fasta Finland har nyligen (2013) krävt att man inför en kvalitetsgaranti i barnskyddsfrågor. Enligt ledande tjänsteinnehavare inom barnomsorgen finns det brister bland annat på tillgänglighet i mentalvårdtjänster för barn. Dessa brister handlar främst om myndigheternas bristfälliga samarbete och informationsutbyte. Dessutom borde öppenvården och bedömningen av behovet av barnskyddstjänsterna utvecklas. Sist men inte minst borde barns rättigheter och delaktighet lyftas, till exempel genom att systematiskt insamla feedback direkt från barnen. Man har understrykt att effekterna av omhändertagandet sträcker sig långt in i vuxen ålder – även ända till ålderdomen. (Kommunförbundet: Tjänsterna bör utgå från barnen.)

Barnperspektiv i barnskyddsfrågorna betyder att man systematiskt insamlar feedback om individernas livssituation. Det behöver finnas garantier för att barnets röst blir kontinuerligt hörd i vardagen.

8 Slutdiskussion

Slutligen behövs en beskrivande studie och dess utförande evalueras med hjälp av begreppen validitet och reliabilitet, varav *validitet* beskriver hur undersökningens begrepp har

operationaliserats. I den här rapporten har vanvård operationaliserats med hjälp av FN:s barnkonvention, vilket har lagt grunden till utformningen av intervjufrågorna. Genom detta har det varit möjligt att analysera de enskilda beskrivningarna på ett systematiskt sätt. Intervjuerna visar tydligt att vanvård av de intervjuade personerna var systematiskt på två olika sätt. För det första var personerna utsatta för vanvård kontinuerligt genom hela placeringstiden. Likaså var vanvård på Stiftelsen Hemmet förekommande genom hela utredningsperioden 1953-1971. För det andra var de intervjuade utsatta för vanvård i dess olika former. Vanvård handlade därmed inte om enstaka straffmetoder som skulle ha tillämpats vid specifika situationer eller enligt ett tydligt reglemente utan olika former av vanvård uppstod i varierande situationer och sammanhang. Tillämpandet av FN:s barnkonvention har gett utredningen en möjlighet att systematiskt betrakta vanvård i alla sina former och inte endast som eventuella enstaka händelser.

Att utredningens material består av händelser som ägde rum för flera decennier sedan skapar en del utmaningar då materialet betraktas med nutida uppfattningar och värderingar. Den dåtida beskrivningen av barnhemsbarn som "värnlösa" har förändrats sedan mitten av 1900-talet och den psykologiska samt pedagogiska förståelsen för barns utveckling har genomgått stora förändringar. Att händelserna som beskrivs i den här rapporten ägde rum för flera decennier sedan minskar dock inte lidandet som de intervjuade har varit utsatta för. Barnets erfarenheter och minnen av systematiskt våld och vanvård lämnar djupa spår oberoende när händelserna äger rum och för ett vanvårdat barn är frågan om årtalet trivialt. Händelserna som i den här utredningen rapporteras om kan inte heller beskrivas som en naturlig del av "tidens anda". I den internationella diskussionen hade barns rättigheter blivit aktuella genom flera deklarationer och våld som straffmetod i finska statliga anstalter förbjöds under 1960-talet. Barns rättigheter och kritik mot våld som uppfostringsmetod var därmed ett aktuellt tema både internationellt och nationellt sett.

Då man betraktar vanvård ur ett historiskt perspektiv blir det klart att vanvård kan sträcka sig utanför lagstiftningen och syfta på handlingar som systematiskt främjar ogynnsam praktik i vården. Den ogynnsamma praktiken kan då handla om saker som beskrivs i kapitel 6.3, till exempel rutiner vid barnets ankomst till placeringsplatsen eller upprätthållande av normer som uppmuntrar till våld och förtryck i barngruppen. För att granska en del av dessa mekanismer som eventuellt inte omfattas av barnkonventionens definition av vanvård men som har tydligt varit skadliga för placerade barn på Åland i mitten av 1900-talet, har utredningens perspektivutvidgats till att omfatta identitetsfrågor och gruppmechanismer. Med andra ord behöver vanvård av placerade barn förstås i sin helhet – inte endast som en fråga av dåtida juridiska paragrafer.

Även resultatens *reliabilitet*, det vill säga tillförlitlighet, måste granskas. Barn och unga som bott och levt på samma plats kan i efterhand ha olika minnesbilder av hur det var. När vi försöker minnas en händelse rekonstruerar vi de detaljer och omständigheter som förelåg när händelsen ägde rum. Associationer såsom en luktförnimmelse, ett ansiktsuttryck, ett ord eller en känsla hjälper oss att återskapa den ursprungliga händelsen, och en del minnesinformation är lättare att plocka fram som följd av att den är rikligt inkodad. *Vi minns känsloladdade händelser på ett mer personligt sätt än neutrala händelser*, eftersom känsloladdade händelser har en större innebörd för vår självkänsla och självuppfattning. En av de mest kritiska upplevelserna i barndomen är att bli eller känna sig övergiven, vilket även kan ge upphov till irrationella reaktionsmönster senare i livet. Med andra ord: Våra upplevelser och minnen präglar vår känsla av personlig identitet - de är väsentliga delar av våra upplevelser av vilka vi är som personer. (Christianson 1994, s. 41, 99, 406.) Under utredningens gång

blev det klart att många som tog kontakt med utredarna hade även *bra minnen* från placeringstiden. Dessutom har många berättat om de positiva rollmodeller eller miljöer som har hjälpt en att hantera vardagen. Då rapportens syfte är ett lyfta fram erfarenheter av vanvård, är det klart, att dessa positiva minnen inte har fått så mycket uppmärksamhet och att de intervjuade inte representerar omhändertagna barn på Åland i allmänhet.

Utredningens uppgifter om vanvård bygger i första hand på intervjudeltagarnas berättelser, som i mån av möjlighet har kompletterats med arkivmaterial. Att utredningen kan detaljerat beskriva och dokumentera intervjudeltagarnas erfarenheter från barndomen är en enorm styrka som ger läsaren en genuin bild av de tankar och känslor som fortfarande präglar personer som en gång var i samhällets vårdnad. Med andra ord kan detaljerad information sammanställas och ett *barnperspektiv* på händelser som ägde rum för 50-60 år sedan kan presenteras. Dessa erfarenheter från barndomen är silade genom numera vuxna personers ställningstaganden, men på samma gång får vi ta del av genuina livshistorier som har på alla sina sätt format personer och deras öden. Vi hoppas att den här utredningen hjälper de drabbade personerna att bearbeta sina barndoms- och ungdomserfarenheter och att de som har intervjuats kan hitta styrka och kanske även tröst i varandras historier. En bärande tanke i utredningen är att kunskap om det förflutna kan bidra till att barns eller en ungs persons rätt till delaktighet i sitt eget liv uppmärksammas. **Framtida insatser i barnskyddsfrågor borde därmed vara djupt rotade i ett tydligt barnperspektiv – inte endast i politisk eller byråkratisk argumentation, utan baserat på direkt feedback från målgruppen, det vill säga omhändertagna och placerade barn.**

Vi har även fått möjligheten att delta i det *åländska barnskyddets* historia och att ta lärdom av det som varit. Att använda dessa erfarenheter till att på ett positivt och konstruktivt sätt främja barnskyddsfrågor på Åland är en vision som vi alla kan enas om. Det är viktigt att driva en öppen diskussion om aktuella frågor i samhället och från utredningen framhålla till exempel barnperspektivets vikt i media. Då man reflekterar utredningens resultat mot dåtidens juridiska bestämmelser blir det tydligt att regelverk, ansvar och tillsyn inte fungerade på ett optimalt sätt. Följderna av att inte använda barnperspektiv är ödesdigra:

Det är märkligt efter så här lång tid, det släpper aldrig. Konstigt. Det är ungefär som att det stannar upp någonting liksom. Det känns som att man kommer inte vidare utan stampar på samma ställe. (...) Tyvärr stannar det kvar resten av livet. Det går inte att få bort. (7-12)

Källförteckning

- Almqvist, F. (1983). *Psykiatriska vårdkontakter och registrerad social missanpassning under åldersperioden 15-21 år*. Kansanterveystieteen julkaisuja M 72: 1983. Helsingfors: Helsingin yliopiston monistuspalvelu.
- Andresen, A. m.fl. (2011). *Barnen och välfärdspolitiken. Nordiska barndomar 1900-2000*. Stockholm: Dialogos Förlag.
- Christianson, S-Å. (1994). *Traumatiska minnen*. Borås: Natur och Kultur.
- Harrikari, T. (2004). *Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä*. Helsingfors: Nuorisotutkimusverkosto.
- Helsingius, G. A. (1907). *Samhällets barnavård. Handbok i samhällets barnavård och skyddsuppfostran*. Helsingfors: På eget förlag.
- Kanger, T. (2014). *Stulen barndom. Vanvården på svenska barnhem. Ett reportage*. Albert Bonniers Förlag. Falun.
- Landberg, Å. & Svedin, C. G. (2013). *Inuti ett barnahus. En kvalitetsgranskning av 23 svenska verksamheter*. Rädda Barnen, Stockholm.
- Lindfors, H. (1976). *Återblick på den sociala utvecklingen i Mariehamn under tiden 1 januari 1952 – 31 oktober 1969, samt den framtida planeringen intill utgången av 1976*. Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården.
- Meinander, R. (1958). *Socialnämndens lagbok*. Sammanställd av Meinander, R. Ekenäs: Ekenäs Tryckeri Aktiebolags Förlag.
- Merikoski, V. (1963). *Föreläsningar i socialrätt*. Andra omarbetade upplagan. Översatt och utgiven av Modeen, T. Juridiska föreningens i Finland publikationsserie N:o 33. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.
- Modeen, T. (1990). *Om socialt bistånd av kommunen*. Helsingfors: Juristförbundets Förlag.
- Palmu, P. & Turpeinen, O. (1987). *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Rytter, M. (2011). *Godhavnsrapporten. En undersøgelse af klager over overgreb og medicinske forsøg på børnehjem 1945-1976*. University of Southern Denmark, Studies in History and Social Sciences, vol. 419. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Taskinen, S. (2007). *Barnskyddslag (417/2007) tillämpningsguide*. Helsingfors: STAKES Handböcker.
- Ålandstidningen 23.3.1967 och 24.3.1967.

RIKSDAGSTRYCK

NOU 2004:23: *Barnehjem og spesialskoler under lupen. Nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945-1980*. Oslo, 2004.

SOU 2009:99: *Vanvård i social barnavård under 1900-talet*. Delbetänkande av Utredningen om vanvård i den sociala barnavården. Fritzes, Stockholm, 2009.

SOU 2011:9: *Barnen som samhället svek – åtgärder med anledning av övergrepp och allvarliga försummelser i samhällsvården*. Betänkande av Upprättelseutredningen. Fritzes, Stockholm, 2011.

SOU 2011:61: *Vanvård i social barnavård. Slutrapport*. Slutbetänkande av Utredningen om vanvård i den sociala barnavården. Fritzes, Stockholm, 2011.

WEBBSIDOR/INTERNETKÄLLOR

Anbragt i historien: *Indsamling og formidling af historien om anbragte*. Hämtat från <http://www.anbragtihistorien.dk/om-siden/svendborg-museum.html>. Hämtat 3 februari 2015.

Barnkonventionen: *FN:s konvention om barnets rättigheter*. Stockholm: UNICEF Sverige. Hämtat från <https://unicef.se/rapporter-och-publikationer>. Hämtat 3 februari 2015.

Ersättningsnämnden: *Aktuellt från Ersättningsnämnden*. Hämtat från <http://www.ersattningsnamnden.se/aktuellt.html>. Publicerat 26 januari 2015. Hämtat 3 februari 2015.

Ersättningsnämnden: *Vilka villkor gäller för ersättning?* Hämtat från <http://www.ersattningsnamnden.se/ansok-om-ersattning/vilka-villkor-galler-ersattning.html>. Hämtat 4 februari 2015.

Inspektionen för vård och omsorg: *Om IVO*. Hämtat från <http://www.ivo.se/om-ivo/Sidor/default.aspx>. Publicerat 11 december 2013. Hämtat 3 februari 2015.

Jyväskylä universitet: *Selvitys lastensuojelun menneisyydestä etenee – haastateltavia kaivataan lisää*. Hämtat från https://www.jyu.fi/hum/laitokset/hie/tutkimus/lastensuojelun_menneisyys/ajankohtaista/selvitys-lastensuojelun-menneisyydesta-etenee-haastateltavia-kaivataan-lisaa. Publicerat 21 januari 2015. Hämtat 3 februari 2015.

Kommunförbundet: *Tjänsterna bör utgå från barnen*. Hämtat från <http://www.kommunerna.net/sv/kommunforbundet/media/pressmeddelanden/2013/03/Sidor/tjansterna-bor-utg%C3%A5-fran-barnen.aspx>. Publicerat 14 mars 2013. Hämtat 25 februari 2015.

Lagradsremiss. *Ersättning av staten till personer som utsatts för övergrepp eller försummelser i samhällsvården*. Hämtat från <http://www.regeringen.se/content/1/c6/19/27/48/e80563e1.pdf>. Publicerat 10 maj 2012. Hämtat 14 maj 2012.

Regeringen: *Frågor och svar om processen för upprättelse för försummelse i samhällsvården*. Hämtat från <http://www.regeringen.se/sb/d/16767>. Publicerat 18 december 2012. Hämtat 3 februari 2015.

Regeringen: *Upprättelsetalet, framfört av riksdagens talman Per Westerberg 21.11.2011* (pdf-dokument). Hämtat från <http://www.regeringen.se/sb/d/16767>. Publicerat 18 december 2012. Hämtat 3 februari 2015.

Social- och hälsovårdsministeriet: *Slå inte barnet! Nationella handlingsprogrammet för att minska kroppslig aga mot barn 2010-2015*. Social- och hälsovårdsministeriets publikationer 2011:12. Helsingfors 2011. Hämtat från http://www.stm.fi/sv/publikationer/publikation/-/_julkaisu/1537947. Hämtat 4 februari 2015.

LAGAR OCH FÖRFATTNINGAR

F 203/1936. *Förordning angående barnskydd*.

F 144/1950. *Förordning om förvaltningen av socialvården*.

F 186/1975. *Förordning om handhavandet av vissa till förvaltningen av socialvården hörande uppgifter i Ålands län*.

F 1039/1977. *Förordning om förvaltningen av vissa till socialvården samt till nykterhetsväsendet och alkoholinspektionsverksamheten hörande uppgifter i landskapet Åland*.

FFS 39/1889. *Strafflag*.

FFS 124/1920. *Lagen om självstyrelse för Åland*.

FFS 145/1922. *Fattigvårdslag*.

FFS 52/1936. *Lag om barnskydd*.

FFS 34/1950. *Lag om förvaltningen av socialvården*.

FFS 670/1951. *Självstyrelselagen för Åland*.

FFS 361/1983. *Lag angående vårdnad om barn och umgängesrätt*.

FFS 417/2007. *Barnskyddslag*.

LL (1977:13). *Landskapslag angående tillämpning av vissa författningar rörande barnskydd i landskapet Åland*.

LL (1977:72). *Landskapslag angående allmänna handlingars offentlighet*.

LL (2008:97). *Landskapslag angående tillämpning av barnskyddslagen i landskapet Åland*.

RP (224/1982). *Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagar angående vårdnad om barn och umgängesrätt och ändring av lagen angående förmyndarskap samt ändring av lagar som ansluter sig till dem.*

ÅFS (1923:9). *Ålands landstings beslut om antagande av lagen om fattigvård.*

ÅFS (1951:30). *Landskapslag om förvaltningen av socialvården i landskapet Åland.*

ÅFS (5/1952). *Självstyrelselag för Åland.*

Landskapsregeringens beslutsprotokoll 7.9.2011 (ÅLR 2011/5944).

Landskapsregeringens beslutsprotokoll 24.8.2010 (S10/10/1/8).

Landskapsstyrelsens framställning nr 23/1976-77 till landstinget med förslag till landskapslag angående tillämpning av vissa författningar rörande barnskydd.

Lagutskottets betänkande nr 10/1976-77 med anledning av landskapsstyrelsens framställning till Landstinget med förslag till landskapslag angående tillämpning av vissa författningar rörande barnskydd.

Socialministeriets brev nr 33853/976-65 till rikets skolhem. anvisningar gällande

ÅLANDS LANDSKAPSARKIV

Socialnämndernas handlingar 1953-1971.

Stiftelsen Hemmet r.s. Handlingar om verksamheten 1934-1984.

Ålands landskapsstyrelsens årsberättelser 1978-1980.

Bilaga 1. Föredragningslista

FÖREDRAGNINGSLISTA

Nummer

Sammanträdesdatum

Protokoll fört vid enskild föredragning

Social- och miljöavdelningen

Beslutande	Föredragande	Justerat
Minister Carina Aaltonen	Utredare Liselotte Lund	Omedelbart

Ärende/Dnr/Exp.

Beslut

Nr

Uppdragsbeskrivning för pågående utredning om vård och förhållanden vid stiftelsen Hemmet under 1950-1970-talet.

Bakgrunden till utredningen är att det i en skrivelse som inkom till Ålands lagting i januari 2010 begärdes att vanvården vid stiftelsen Hemmet utreds från tidigt 50-tal till dess att verksamheten lades ner på 1970-talet, att kommuner och myndigheter erkänner att de inte förmått skydda barnen på stiftelsen Hemmet från försummelser och övergrepp och att lagtinget uttalar en offentlig ursäkt till dem som har drabbats av vanvård. Samt, att skadestånd utbetalas till en fond.

Lagtinget överförde ärendet till landskapsregeringen och den 24 augusti 2010 beslöt landskapsregeringen (S10/10/1/8) att utreda vården och förhållandena vid stiftelsen Hemmet under den ifrågavarande tidsperioden för att sedan kunna ta ställning till eventuella ansvarsfrågor och frågor om ekonomisk kompensation. Av beslutet framgår också att i utredningen borde redogöras för vilka regler som då gällde i fråga om ansvar och tillsyn.

Utredningsarbetet inleddes i februari 2012 *i enlighet med landskapsregeringens beslut den 7 september 2011 (ÅLR 2011/5944)*. Utredningsarbetet har även behandlats den 25 september 2012 (ÅLR 2012/7772). I sistnämnda beslut konstateras att landskapsregeringen avser att ange närmare bestämmelser om utredningens ramar. De ramar för utredningen som anges nedan bygger således på landskapsregeringens tidigare beslut, och av utredningens studier av erfarenheter från motsvarande utredningar som gjorts i andra länder har framför allt erfarenheter från Sverige kommit att få betydelse för planeringen av arbetet. Strikt frivillighet i fråga om intervjudeltagande, att erbjuda psykologiskt stöd i anslutning till intervjuerna samt att använda FN:s konvention om barnets rättigheter som vägledande vid definitionen av vanvård är centrala exempel där utredningen direkt tagit lärdom från Sverige.⁶

Utredningsuppdraget handlar om att kartlägga vanvård som personer har varit utsatta för medan de med stöd av barnskyddslagen (FFS 52/1936) varit omhändertagna och placerade vid något av de verksamma barnhemmen på Åland alternativt i enskilda familjer. Utredningen omfattar tidsmässigt åren 1953-1971. I utredningen ska även redogöras för vilka regler som då gällde i fråga om ansvar och tillsyn, och utredningen ska i definitionen av vanvård utgå från FN:s konvention om barnets rättigheter. Utredningen ska resultera i en rapport vars syfte är att utgöra underlag för landskapsregeringens vidare ställningstaganden till eventuella ansvarsfrågor och frågor om ekonomisk kompensation. Utredningen handlar även om att samla kunskap om det förflutna i syfte att ge lärdom för framtiden; att uppmärksamma vikten av att se situationer ur barnets synvinkel. Utredningen syftar inte till att ge en generellt giltig bild av vården och förhållandena vid de aktuella utredningsobjekten.

Personer som tillhör utredningens målgrupp bereds möjlighet att aktivt delta i utredningen genom intervju. De uppgifter som framkommer vid intervjuerna kompletteras med eventuellt tillgängligt arkivmaterial. Att delta i utredningens intervju är frivilligt och landskapsregeringen planerar att bjuda in till intervju genom annonsering och information på landskapsregeringens hemsida. Utredningen omfattar ingen uppsökande verksamhet. Intervjudeltagarna kan bestå av personer bosatta inom eller utanför landskapet Åland. Till intervjudeltagarna utgår kompensation för skäliga resekostnader i anslutning till intervjutillfället. Landskapsregeringen avser att i anslutning till intervjutillfället erbjuda intervjudeltagarna möjlighet till professionella stödsamtal. Utredningsarbetets offentlighet regleras av landskapslagen (1977:72) om allmänna handlingars offentlighet och innebär att

⁶ Se t.ex. Statens offentliga utredningar (SOU) 2011:61, *Vanvård i social barnavård. Slutrapport*. Slutbetänkande av Utredningen om vanvård i den sociala barnavården, Stockholm 2011: Fritzes. Kap. 2, s. 85-87, Bilaga 1, s. 319-323.

uppgifter om vem som intervjuas av utredningen inte lämnas ut samt att handlingarna hemlighålls enligt lagens bestämmelser om sekretess.

Utredningen har rätt att höra sakkunniga och experter. Ersättning utgår i enlighet med landskapets kommittéreglemente.

De kostnader som föranleds av ovanstående påförs moment 45.01.01, 45.10.01.

Utredningens slutrapport ska redovisas senast 30.6.2013.

Bilaga 2. Pressmeddelande

PRESSMEDDELANDE

Mariehamn, 16 januari 2013

Vanvård av barn utreds

Landskapsregeringen utreder vanvård av samhällsvårdade barn på Åland under perioden 1953-1971, och bjuder in personer som tillhör utredningens målgrupp till intervju.

Anmälningstiden för intervju är måndagen den 21 januari till fredagen den 1 mars 2013. Man kan kontakta utredningen genom att ringa utredaren på direktnummer + 358 (0)18 25146, per e-post liselotte.lund@regeringen.ax eller genom att skriva till Ålands landskapsregering, socialvårdsbyrån, Liselotte Lund, Pb 1060, AX-22111 Mariehamn. Landskapsregeringen bjuder in till intervju genom annonsering och information på landskapsregeringens hemsida.

Målgruppen för utredningens intervjuer är personer som under perioden 1953-1971 har varit omhändertagna och placerade (barnskyddslagen FFS 52/1936) på barnhem på Åland eller i enskild familj på Åland och som anser sig under tiden som placerad ha varit utsatt för övergrepp eller försummelse, och som vill delta i landskapsregeringens utredning.

Intervjudeltagaren kan vara bosatt inom eller utanför landskapet Åland och deltagaren kompenseras för skäliga resekostnader i anslutning till intervjutillfället. Landskapsregeringen avser att i anslutning till intervjun erbjuda intervjudeltagarna möjlighet till professionella stödsamtal. De uppgifter som framkommer vid intervjuerna kompletteras med eventuellt tillgängligt arkivmaterial.

Att delta i utredningens intervju är frivilligt och uppgifter om vem som intervjuas lämnas inte ut. Hemlighållande av handlingar regleras i lag (ÅFS 1977:72).

Utredningen ska resultera i en rapport. I rapporten ska resultatet av utredningens intervjuer redovisas samt redogöras för vilka regler som gällde under tidsperioden i fråga om ansvar och tillsyn. Rapportens syfte är att utgöra underlag för landskapsregeringens vidare ställningstaganden till eventuella ansvarsfrågor och frågor om ekonomisk kompensation. Utredningen handlar också om att samla kunskap om det förflutna i syfte att ge lärdom för framtiden, att uppmärksamma vikten av att se situationer ur barnets synvinkel. Utredningen syftar inte till att ge en generellt giltig bild av vården och förhållandena vid de aktuella utredningsobjekten. Utredningens slutdatum är 30 juni 2013.

Ytterligare information:

Socialminister Carina Aaltonen tel. +358 (0)18 25 373 och utredare Liselotte Lund tel. +358 (0)18 25 146.

Fråga ID om det är OK att vi nu inleder intervjun eller om ID har någon fråga eller vill säga något innan vi börjar?

Basfakta

1. Bandningen sätts igång och vi ber ID säga sitt namn.
2. Om det finns en stödperson med ber vi honom/henne presentera sig och berätta vilken relation ID och stödpersonen har till varandra.
3. Om du vill får du gärna berätta lite kort om dig själv. Till exempel var du bor idag, om du arbetar eller är pensionerad, vad du jobbar med/har jobbat med eller något annat om ditt vuxenliv/din vardag idag.

Block 1 – barndomslinje

Till hjälp har vi papper/whiteboard. Längs en linje fyller vi i födelseår och tidpunkt(er) för placeringen/placeringarna.

4. När och var är du född?
5. Kan du beskriva din familj:
6. Hade du syskon? Hur många, äldre/yngre?
7. Minns du hur gammal du var när du blev omhändertagen (första gången)?
8. Vad tror du det var som hände, som ledde till att du blev placerad? Var placerades du? Vilket barnhem/var på Åland bodde familjen?
9. Om ID hade syskon som bodde hemma vid tidpunkten för placeringen: Blev dina syskon kvar hemma under uppväxten eller placerades de också? Om ja, placerades ni alla på samma ställe eller kom ni till olika hem?
10. Minns du hur länge bodde du på barnhemmet/ i familjen?
11. Bodde du på ett eller flera ställen under tiden du var placerad?
12. Om det var fråga om flera placeringar noteras alla i tur och ordning längs barndomslinjen.

Därefter går vi över till att fråga om minnen av vanvård. När du nu ser på den barndomslinje vi ritat upp, var vill du att vi börjar?

Block 2 – minnen från tiden på barnhem/i enskilt hem

- När du kom till den första platsen, hur var det där?
- Hur var personalen?
- Hur många barn fanns där?
- Hur såg en vanlig dag ut för dig?

- Olika områden: Boendet, rummet, sängen, maten, matsituationen, kläder, hygien, fritiden, lek, nöjen, skolan, skolvägen, läxläsning, högtider, födelsedagar, umgänge med bekanta till familjen, kamrater, syskon, andra barn på/i hemmet, anhöriga, bemötandet, sjukvård, tandvård, arbete, sysselsättning, ordningsregler, disciplin och bestraffningar, fanns det någon vuxen att anförtro sig till.
- Minns du någon särskild situation/händelser där du har blivit försummad eller utsatts för övergrepp under din placering? Vill du berätta om den? Finns det flera situationer?

Stödföljdfrågor:

- Vad hände?
- Hur ofta?
- Hur gick det till?
- Vem var med?
- Var hände det? (Ute, inne etc.)
- När hände det?
- Vem såg vad som hände?
- Vem tror du kände till vad som hände?
- Vågade du berätta för någon, hade du någon du kunde anförtro dig åt?
- Om ja, vad hände då?
- Fick du någon hjälp?
- Kommer du ihåg om det skedde någon tillsyn där du var?
- Om ja, hur besöken till?

- I slutrapporten ska vi redovisa vilka försummelse och övergrepp som du och de andra intervjudepartagarna har berättat om för oss under intervjuerna. Vår uppgift är att beskriva det du har berättat att du utsatts för och att göra det på ett sätt som gör att man inte vet att det handlar om dig. Eftersom det är ett begränsat antal personer som deltar i intervjuerna så finns risken att någon kan känna igen den person en övergreppssituation handlar om. Finns det av det du har berättat något du gärna vill att ska framgå av rapporten så får du gärna berätta för oss vilka delar i så fall.

Block 3 – livet som vuxen, överlevnadsstrategier

- När vi har lyssnat till det du har berättat för oss undrar vi *hur du gjorde för att stå ut?* När vi lyssnar skapar vi vår egen uppfattning om vad som var värst för dig, men det kanske alls inte stämmer överens med vad du själv anser. Därför frågar vi *vad du själv anser att var svårast att stå ut med, och hur du gjorde för att klara dig.*
- När du reflekterar över din tid som placerad, *hur hade man kunnat förbättra det för dig?*
- Finns det någon speciell insats som kunde göra en placering bättre för alla barn?
- Hade myndigheterna kunnat göra annorlunda och i så fall på vilket sätt?
- Hur ofta tänker du på det som har hänt?
- Har du bearbetat minnena på något sätt? Hur?
- Hur tror du att det du har upplevt har påverkat dig?

- Har dina utbildningsmöjligheter, möjligheter att arbeta påverkats?
- Har du tidigare berättat för någon om det vi talat om idag?

Intervjun avslutas

- Info om att intervjusammanfattning kommer att skrivas ut av oss och skickas hem för underskrift samt retur. Om behov av ändringar, tillägg eller dylikt kan dessa t.ex. skötas per telefon, därefter skickar vi hem reviderad sammanfattning. Det kan också vara att du kommer att tänka på saker efteråt, som inte kom upp under intervjun men som du vill att vi noterar, och i så fall får du gärna ringa oss.
- Det material som rör ID hemlighålls enligt lag under utredningen och när utredningen har slutförts och materialet arkiveras. **Referatet skickas hem i två ex till ID, varav ett skrivs under av ID och returneras till utredningen. Om ID har önskemål om ändringar kan de t.ex. göras per telefon, d.v.s. referatet kan godkännas muntligen av ID i väntan på reviderat exemplar.** På basen av intervjureferaten görs sedan den kartläggning av vanvård som redovisas i utredningens rapport. Rapporten blir offentlig när utredningen är klar.

- Har du tankar och funderingar i övrigt kring utredningen tar vi gärna emot dem.

Bandning avslutas.

- Hur har det varit att vara här på intervjun? T.ex. något du tänker att vi kunde göra annorlunda.
- Hur tror du att det kommer att vara när du går härifrån? Vi vet med stöd av kunskap från tidigare utredningar att intervjun kan väcka starka minnen och att det kan vara jobbigt att gå härifrån. Har du någon som du kan prata med och som kan stöda dig?
- Repetera info om möjlighet till stödsamtal samt erbjud tidpunkt om reserverats: En tid för stödsamtal hos leg. psykolog, familjeterapeut finns reserverad för dig **dag x, tid y**. Du bestämmer naturligtvis själv om du vill använda den eller inte. Psykologens besöksadress... Psykologens telefonnummer... om hon inte har möjlighet att svara direkt så ringer hon upp så snart hon kan. Du får gärna kontakta henne om du vill avboka den reserverade tiden eller kanske ändra tiden till en som passar dig bättre. Hon känner inte till ditt namn och du behöver heller inte uppge ditt namn för att kunna avboka tiden. Landskapsregeringen står för kostnaden, du behöver alltså inte betala för de (åtta) stödsamtal som utredningen erbjuder.
- Har du någon fråga eller något du ännu vill tillägga?
- Är det OK att vi avslutar här?
- Ev. reseräkningsrelaterat arbete, ta emot kvitton/biljetter etc.